

VANJA KOČEVAR*

Teorije in praksa raziskovanja zgodovine slovenske kolektivne identitete

IZVLEČEK

Razprava obravnava teoretske pristope k preučevanju zgodovine slovenske kolektivne identitete in se kritično opredeljuje do »striktno modernističnega pristopa«, ki apriorno zanika sleherno povezavo med predmodernimi etničnimi skupnostmi in modernimi narodi. Čeprav prispevek nasprotuje samovoljnemu zavračanju objektivnih kriterijev za identificiranje etnične pripadnosti, sprejema konstruktivistični izziv modernizma in preučuje predmoderne samoopredelitve s 1) slovenskim etnonimom, 2) slovensko etnično skupnostjo in 3) slovenskim etničnim prostorom. Obravnavani primeri avtoidentifikacij kažejo, da je prebivalstvo na Slovenskem poleg drugih kolektivnih identitet čutilo tudi pripadnost slovenski etnični skupnosti, ki korenini v srednjem veku in ni zgolj iznajdba dobe protestantizma ali nacionalizma.

KLJUČNE BESEDE

Slovenci, slovenski etnonim, slovenska etnična skupnost, slovenski etnični prostor, predmoderne kolektivne identitete, etnične samoopredelitve, modernizem, etnosimbolizem, perenializem

ABSTRACT

THEORY AND PRACTICE OF RESEARCHING THE HISTORY OF SLOVENIAN COLLECTIVE IDENTITY

The discussion addresses theoretical approaches to studying the history of Slovenian collective identity by critically assessing the “strictly modernist approach”, which a priori denies any connection between premodern ethnic communities and modern nations. Although opposing an arbitrary rejection of objective criteria for identifying ethnic affiliation, the article embraces the constructivist challenge of modernism and studies premodern self-determination with 1) the ethnonym ‘Slovenian’, 2) the Slovenian ethnic community, and 3) the Slovenian ethnic territory. The examples of self-identification discussed demonstrate that, apart from other collective identities, the inhabitants of Slovenian territory also felt an affiliation with the Slovenian ethnic community, which is thus rooted in the Middle Ages rather than the period of Protestantism or even nationalism.

KEY WORDS

Slovenians, ethnonym ‘Slovenian’, Slovenian ethnic community, Slovenian ethnic territory, premodern collective identities, ethnic self-determination, modernism, ethnosymbolism, perennialism

* dr., znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana, Slovenija, vanja.kocevar@zrc-sazu.si,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1177-2319>

UVOD

Med najpomembnejše izzive slovenskega zgodovinopisja v 21. stoletju nedvomno sodi vprašanje, »kdaj so nastali Slovenci?«. V zadnjih dveh desetletjih je v slovenski humanistiki preučevanju te tematike, kar zadeva teoretski pristop, pomemben pečat dala t. i. modernistična teorija,¹ ki ima za razvoj slovenskega zgodovinopisja določene zasluge, vendar je po drugi strani aplikacija »striktne modernistične pristopa«² na primer slovenske nacionalne gradnje na prelomu prvega in drugega desetletja 21. stoletja botrovala tudi spornim stališčem, kot, denimo, da naj pred sredo 19. stoletja ne bi obstajala samozavedajoča se slovenska etnična skupnost, ki bi omogočila nastanek narodnega gibanja, ter da naj bi bila tudi besedna zveza »slovensko etnično ozemlje« zgolj neustrezna historiografska fantazmagorija.³

Ker omenjenih trditev slovensko zgodovinopisje ni nikoli v celoti sprejelo, je »striktni modernizem«⁴ botroval javnim polemikam,⁵ kritičnim ocenam nekaterih monografij⁶ in nastanku študij, ki so za razlago slovenske etnogeneze ubrale druge teoretske pristope.⁶ Nov, nemodernistični monografski prikaz razvoja slovenske kolektivne identitete *ab initio* pa še pogrešamo. Nikakor si ne umišljam, da bo ta skromna razprava zapolnila omenjeno vrzel, pač pa želim v njej na podlagi dejstev, ki so slovenski humanistiki delno sicer že znana, opozoriti na netočnost trditev o neobstoju slovenske etnične skupnosti v prednacionalni dobi ter neustreznosti rabe besedne zveze

slovenski etnični prostor in etnonima Slovenci za označevanje njegovih prebivalcev pred sredo 19. stoletja.

Na upravičenost kritičnega pretresa aplikacije »striktne modernistične pristopa« na primer slovenske etnogeneze, zlasti prednacionalnih obdobj, kažejo tudi drugi teoretski pristopi, ki nastajajo že od osemdesetih let 20. stoletja dalje, denimo, etnosimbolizem Anthonyja D. Smitha,⁷ »krščanski perenializem«⁸ Adriana Hastingsa⁹ in »nova teorija nacionalizma« Casparja Hirschija,¹⁰ če naštejemo le nekatere.¹¹ Poleg tega so modernistične pristope na podlagi empiričnih raziskav posameznih primerov nacionalne gradnje zavrnil nekateri tuji raziskovalci, medtem ko številni mednarodno uveljavljeni strokovnjaki za predmoderna obdobja zgodovino evropskih narodov preučujejo, ne meneč se za modernistične postulate o domnevni inherentni modernosti tega pojma.¹²

V nadaljevanju predstavljam le nekaj iztočnic, ki se zdijo pomembne tudi za slovensko zgodovinopisje. Smith, denimo, je na znameniti debati z Ernestom Gellnerjem v Warwicku leta 1995 med

1 O modernizmu splošno gl. Smith, *Nacionalizem*, str. 63–67; Özkirimli, *Theories*, str. 81–153; Mandelc, *Na mejah*, str. 46–60, 73–75; Livk, *Zmožnost*, str. 18–20.

2 Besedno zvezo »striktno modernistični pristop« (*strictly modernist approach*) uporablja estonski zgodovinar Tovi U. Raun (Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 129, 131).

3 Gl. Kosi, O pogojenosti; isti, *Je bil proces; isti, Kako je nastal*; isti in Stergar, *Kdaj so nastali*. Gl. tudi Makarovič, *Ko še nismo bili*. Poleg zgoraj izpostavljenih stališč o slovenski etnični skupnosti in etničnem prostoru je vprašljivo tudi modernistično naziranje slovenskega jezika. Za kritiko tovrstnih pogledov gl. Snoj in Greenberg, *O jeziku*; Snoj, *O jeziku*; isti, *Slovanski jezik*.

4 Gl. Grdina, *Zamišljena nezgodovina* (spletni dostop); isti, *Jerneju Kosiju* (spletni dostop); isti, *Praksa* (spletni dostop); isti, *Homo novus* (spletni dostop); Kosi, *O zgodovinskih virih* (spletni dostop); Stergar, *O teorijah zarote* (spletni dostop); isti, *Errare* (spletni dostop). Na temo slovenske etnogeneze sta v organizaciji Marije Wakounig na Institut für Osteuropäische Geschichte na Dunaju potekali dve delavnici, in sicer *Kdaj so nastali »ljubi Slovenci«*, 29.–31. marec 2016, in *Kako so nastali »ljubi Slovenci«*, 6.–8. september 2017.

5 Gl. Wakounig, Joachim Höslér; Torkar, Gorazd Makarovič; Cvirn, *Med nacionalizmom*; Ivešić, Jernej Kosi.

6 Gl. Ahačič in Testen (ur.), *Jeziki*; Korun (ur.), *Slovenci*; Kočvar, Ali je (1.–3. del); isti, *Vloga reformacije*.

7 Smith, *Nacionalizem*, str. 77–80; Özkirimli, *Theories*, str. 154–181; Mandelc, *Na mejah*, str. 60–65; Livk, *Zmožnost*, str. 20.

8 Kolikor mi je znano, Hastings svojih pogledov na narod in nacionalizem ni označil kot perenializem, pač pa jih je za *continuous perennialism* krstil Smith (Smith, *Adrian*, str. 26). Zato je moja oznaka »krščanski perenializem« izključno arbitrarna novotvorjenka, skovana za lažje razlikovanje od ostalih perenialističnih pogledov. O Hastingsovem prispevku k študijam o nacionalizmu gl. Özkirimli, *Theories*, str. 60–62. O perenializmu splošno gl. Smith, *Nacionalizem*, str. 67–70; Livk, *Zmožnost*, str. 17–18.

9 Gl. Hastings, *The Construction*.

10 Gl. Hirschi, *The Origins*. Gl. tudi Özkirimli, *Theories*, str. 75–79.

11 Gl. Rizman (ur.), *Študije*; Özkirimli, *Theories*; Mandelc, *Na mejah*, str. 45–97.

12 Hrvaški zgodovinar Neven Budak je leta 2009 zavrnil poskuse negiranja hrvaške zgodovine (gl. Budak, *Kako se*) in 2020 zapisal: »Potrebno je ovdje istakniti da se priklanam autorima koji početke nacionalnih ideologija i integracija smještaju znatno prije 19. stoljeća. Iako je nesumnjivo da nacija 17. stoljeća nije istovjetna naciji 19. ili 20. stoljeća, ipak se određeni stupanj 'nacionalne' integracije može uočiti već i u tom razdoblju« (Budak, *Utjecaj*, str. 80; gl. tudi seznam literature: prav tam, str. 80 (op. 19)). Britanski zgodovinar Robert Bartlett v študiji iz leta 2011 ugotavlja, da se je angleška nacionalna identiteta v srednjem veku manifestirala s skupnim imenom, samopodobo v odnosu do drugih ljudstev, jezikom in nacionalnimi svetniki (Bartlett, *English National Identity*). Madžarski zgodovinar Géza Pálffy v sintezi madžarske zgodovine 16. in 17. stoletja iz leta 2021 v posebnem poglavju predstavi spremembe etnične sestave Ogrskega kraljestva zaradi t. i. dolge vojne z Osmani (1591–1606), v katerem govori o Madžarih, Romunih, Slovaki, Ruteni, Srbih, Vlahih, Nemcih in Hrvatih. Avtor nikjer ne zanika kontinuitete med naštetimi etničnimi skupnostmi in narodi, ki so se pozneje razvili na ozemlju nekdanjega Ogrskega kraljestva (Pálffy, *Hungary*, str. 83–88).

drugim trdil, da »čeprav pri njihovem oblikovanju pogosto ne moremo razločevati med zavestnim načrtovanjem in človeško ustvarjalnostjo, so narodi in nacionalizmi tudi produkti že obstoječih tradicij in dediščin, ki so se izoblikovale skozi generacije«. ¹³ V nadaljevanju je izrazil nestrinjanje z Ericom Hobsbawmom, ki zanika sleherno povezavo med ljudskimi protonacionalizmi in poznejšimi političnimi nacionalizmi, rekoč: »Modernih političnih nacionalizmov ne moremo razumeti brez omembe teh zgodnejših etničnih vezi in spominov, v nekaterih primerih pa tudi predmodernih etničnih identitet in skupnosti.« ¹⁴

Za slovenski primer utegnejo biti zanimivi tudi pogledi Adriana Hastingsa, predstavljeni v njegovi monografiji iz leta 1997. Hastings naroda namreč ne vidi kot koncepta, ki bi bil inherentno povezan z modernostjo, temveč s krščanstvom, in trdi, da posamezna etnična skupnost Rubikon na svoji poti v nacionalnost prečka tedaj, ko njen jezik preide v pisno rabo in dobi prevod Biblije. ¹⁵ Poleg tega se je kritično opredelil do modernizma, ¹⁶ priznal, da pri Hobsbawmu in Kedourieju opaža preveč negativen in omalovažujoč odnos do narodov in nacionalizma, ¹⁷ ter dodal: »... če na evropsko in svetovno zgodovino gledamo na ta način, izpustimo osrednji pomen ter celo napačno razumemo in omalovažujemo marsikaj, kar je najbolj dragoceno med evropskimi kulturnimi in političnimi dosežki.« ¹⁸

13 Prosti prevod izvirnika: »... although we can often discern elements of deliberate planning and human creativity in their formation, nations and nationalisms are also the products of preexisting traditions and heritages which have coalesced over the generations« (Smith, *Nations* (spletni dostop)).

14 Prosti prevod izvirnika: »Modern political nationalisms cannot be understood without reference to these earlier ethnic ties and memories, and, in some cases, to pre-modern ethnic identities and communities« (Smith, *Nations* (spletni dostop)).

15 Hastings, *The Construction*, str. 12. Na Hastingsove poglede sem delno oprl svojo razpravo iz leta 2022, gl. Kočevar, Romanje.

16 Hastings je tvorcem modernistične paradigme, zlasti Hobsbawmu, očital slabo poznavanje zgodovinskih dejstev (Hastings, *The Construction*, str. 2; kritika Andersona gl. prav tam, str. 6, 22–26, 194), zmotno oziroma pomanjkljivo pomenoslovno analizo historiata besede »narod« (prav tam, str. 14–19), zavračanje argumentov (prav tam, str. 1–2, 192), ideološko pristranskost, ko je zapisal: »Hobsbawm can no more leave his 'non-historical' Marxist convictions behind than I my Christian and Liberal ones.« (prav tam, str. 33), in ne nazadnje zaničljiv odnos do samega predmeta preučevanja (prav tam, str. 12).

17 Povzeto po izvirniku: »I confess to finding in Hobsbawm as in Kedourie an altogether too negative and derogatory approach to both nations and nationalism« (Hastings, *The Construction*, str. 12).

18 Prosti prevod izvirnika: »Yet to look at European and world history in this way is to leave out a central line

Naj kratko opozorim le še na nekaj kritik, ki jih je bila modernistična teorija deležna s strani strokovnjakov za posamezna narodna gibanja. Estonski zgodovinar Toivo U. Raun je leta 2003 demantiral Gellnerjevo zanikanje slehernega etničnega samozavedanja med Estonci do začetka 19. stoletja ¹⁹ rekoč: »Čeprav se je estonska narodna zavest na širši ravni začela širiti šele konec petdesetih let 19. stoletja, obstajajo številni dokazi, da je bila določena stopnja etnične zavesti prisotna že pred tem.« ²⁰ Svojo razpravo je sklenil z ugotovitvijo, da »empirični podatki estonske izkušnje z nacionalizmom najbolj ustrezajo teoretičnim pogledom Smitha in Hrocha, medtem ko je Gellnerjev striktno modernistični pristop s poudarjanjem preoblikovalne vloge industrijske družbe veliko manj prepričljiv.« ²¹

Grški zgodovinar Tassos A. Kaplanis je v razpravi iz leta 2014, posvečeni etnonimom, ki so jih

of meaning and even to misunderstand and denigrate much of what is most valuable in the European cultural and political achievement« (Hastings, *The Construction*, str. 12).

19 Gre za Gellnerjev prispevek z že omenjene debate v Warwicku leta 1995, v katerem je Gellner med drugim zanikal obstoj etnonima in slehernega etničnega samozavedanja med Estonci do začetka 19. stoletja ter trdil, da je bil njihov nacionalizem ustvarjen tako rekoč *ex nihilo* (Gellner, *Do nations* (spletni dostop)); prim. Hobsbawm, *Nacije*, str. 61; isti, *Nations*, str. 48–49). Raun po drugi strani pojasni, da je bil izraz, ki so ga Estonci stoletja uporabljali za samooznačevanje, *Maarahvas* (»ljudje z dežele«), kar je pomenilo, da so bili na svojem območju tako domačini kot podeželani. Po drugi strani so tujci za označevanje prebivalcev območja že od 13. stoletja uporabljali etnonim »Estonci«, ki se je med Estonci samimi začel uveljavljati v 18. stoletju (Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 132). Raun zavrne tudi zmotne Hobsbawmove trditve (Hobsbawm, *Nacije*, str. 196, 203; isti, *Nations*, str. 165, 171) o nacionalni gradnji baltskih narodov rekoč: »The clear implication is that the Estonians, as well as the other two Baltic nations, were simply too small in numbers to have any significant impact on their own fate, a view that at the very least is stifling to historical inquiry« (Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 131).

20 Prosti prevod izvirnika: »Although Estonian national consciousness on any broad basis only began to spread in the late 1850s, there is considerable evidence that some degree of ethnic awareness preceded this development« (Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 132). Raun je zavrnil tudi Hobsbawmove trditve, da so bili trije baltski narodi preprosto premalo številčni, da bi lahko imeli pomemben vpliv na svojo usodo (Hobsbawm, *Nations*, str. 165, 171), z besedami, da gre za »a view that at the very least is stifling to historical inquiry« (Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 131).

21 Prosti prevod izvirnika: »The empirical data from the Estonian experience with nationalism fit best with the theoretical views of Smith and Hroch, while Gellner's starkly modernist approach with its emphasis on the transforming role of industrial society is much less convincing« (Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 143).

Grki skozi zgodovino uporabljali pri samooznačevanju, sicer posvaril pred »kolonizacijo preteklosti« v nacionalni maniri in predstavami o tritisočletnem kontinuumu helenizma, prisotnimi v grški družbi.²² Po drugi strani se je kritično opredelil do »modernistične agende« (*modernist agenda*), kot jo je poimenoval, in zapisal, da je večina raziskovalcev nacionalizma v 20. stoletju verjela, da je bilo vse iznajdeno v moderni dobi, tako da je komaj preučevala dokaze za čas pred francosko revolucijo in evropskim razsvetljenstvom ali pa jih je *a priori* zavračala kot irelevantne, ne da bi jih sploh preučila.²³ Poleg tega je kritiziral periodizacijo zgodovine, ki poudarja absolutno kronološko modernost narodov.²⁴

Modernizem kot teorijo potemtakem opredeljujeta zlasti dve premisi, in sicer trditev o modernosti naroda in nacionalizma, ki naj bi bila tako kronološko kot kakovostno nedavna pojava moderne dobe, torej časa po francoski revoluciji, ter konstruktivistični nazor, po katerem narodov ne oblikujejo objektivni kriteriji, kot so: jezik, teritorij, vera, kultura itd., temveč skupno prepričanje v te kriterije.²⁵ Na takih izhodiščih je Benedict Anderson osnoval svoj znameniti koncept »zamišljenih skupnosti«,²⁶ Eric Hobsbawm pa »delovno predpostavko« svoje znamenite knjige *Nacije in nacionalizem*, ki narod razume kot »sleherno dovolj veliko skupino ljudi, katere člani se imajo za«

njegove pripadnike.²⁷ Sem lahko uvrstimo tudi stališče Fredrika Bartha, da »etnična skupina, ki se sama nima za etnično skupino, ne obstaja.«²⁸

Samovoljno zavračanje objektivnih kriterijev za določanje narodne oziroma etnične pripadnosti sicer lahko spodbijamo, saj je bil tak način določanja etničnosti v rabi vsaj od Herodota dalje.²⁹ »Oče zgodovine« je v osmi knjigi svojih *Zgodb Atencem* v usta namreč položil naslednje besede: »*Dalje smo tudi mi Grki z enako krvjo in enakim jezikom in imamo enake templje in kipe božje, enako bogoslužje in iste običaje.*«³⁰ Ne nazadnje se na objektivne kriterije na predvečer dobe klasičnih nacionalizmov sklicuje tudi znameniti slovar *Samuela Johnsona* iz leta 1755, ki narod oziroma nacija (*nation*) opredeljuje kot »*ljudstvo, ki se razlikuje od drugega ljudstva; običajno po jeziku, izvoru ali vladavini.*«³¹ Na podobne nazore naletimo tudi v predmodernih besedilih, nastalih na Slovenskem.³²

22 Kaplanis, *Antique Names*, str. 95.

23 Izvirnik: »... most twentieth-century scholars of nationalism ('modernists' and 'postmodernists' alike) appear to believe that everything was invented in the modern period, and they hardly ever examine evidence from before the French Revolution and the European Enlightenment (at the very earliest); or they even dismiss such evidence as *a priori* irrelevant without even bothering to study it« (Kaplanis, *Antique Names*, str. 96). Prim. Jernej Kosi in Rok Stergar o preučevanju slovenske etnične identitete v prednacionalni dobi med drugim zapišeta: »Naloga se zdi težka, saj je treba ugotoviti, kako so prebivalci na ozemlju današnje Slovenije in njene bližnje okolice, torej domnevnega 'slovenskega etničnega prostora', sebe opredeljevali v času, ko pismenost ni bila močno razširjena. Si jo pa lahko nekoliko olajšamo tako, da ne posegamo predaleč v zgodovino« (Kosi in Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 466).

24 Kaplanis, *Antique Names*, str. 96. Postmodernistom, ki jim sicer priznava, da so izpostavili nekatere omejitve in težave modernizma, Kaplanis vendarle očita zanemarjanje ali namerno zavračanje [dokazov za nacionalizem pred moderno dobo] in da je njihov pristop dejansko vgrajen v normah modernosti, ki jo skušajo spremeniti.

25 Smith, *Nacionalizem*, str. 64–65; Hirschi, *The Origins*, str. 6; Kosi, *Kako je nastal*, str. 48–60; isti in Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 459–464.

26 Anderson, *Zamišljene skupnosti*, str. 21–25. O tem gl. tudi Hirschi, *The Origins*, str. 22–23; Buchanan, *A Dictionary*, str. 244: »Anderson depicts a nation as a socially-constructed community, imagined by the people who perceive themselves as part of a group.«

27 Hobsbawm, *Nacije*, str. 16 (izvirnik gl. Hobsbawm, *Nations*, str. 8); ne sprejema, kot piše, nobene apriorne definicije tega, kar vzpostavlja narod, temveč svoje izvajanje gradi na delovni predpostavki, da je narod oziroma nacija »any sufficiently large body of people whose members regard themselves as members of a 'nation'«. O tem gl. tudi Hirschi, *The Origins*, str. 22–23.

28 Citirano po: Kosi in Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 465 (op. 34); gl. tudi Baskar, *Romantični nacionalizem*, str. 255 (non vidi).

29 To ne nazadnje trdi tudi Hobsbawm, *Nations*, str. 64, ko zapiše: »Nevertheless, ethnicity in the Herodotean sense was, is and can be something that binds together populations living on large territories or even in dispersion, and lacking a common polity, into something which can be called proto-nations.« Hirschi, *The Origins*, str. 22, navaja, da tvorci modernizma zavračanje objektivnih meril in objektivnih definicij naroda utemeljujejo z argumentom, da bi upoštevanje objektivnih meril ustvarilo normativni okvir, v katerem bi neizogibno diktirale nacionalistične predpostavke.

30 Herodot, *Zgodbe* (8, 144). O tem gl. Hobsbawm, *Nacije*, str. 73; isti, *Nations*, str. 64. Antično razločevanje ljudstev na podlagi objektivnih kriterijev *per negationem* potrjuje tudi Julij Cezar, ko v *Galski vojni* uvodoma zapiše: *Galija v celoti se deli na tri dele, v katere prvem prebivajo Belgijci, v drugem Akvitanci, v tretjem pa ljudstva, ki se sami imenujejo Kelti, mi pa jim pravimo Galci. Vsako od teh ima svoj jezik, svoje navade in zakone* (Caesar, *Galska vojna*, I,1). Na ta podatek me je opozoril Aleš Maver, ki se mu vljudno zahvaljujem.

31 Prosti prevod izvirnika: *A people distinguished from another people; generally by their language, origin, or government* (Nation, *A Dictionary of the English Language* (spletni dostop)). O tem Hastings, *The Construction*, str. 14, ki navaja še več podobnih primerov, gl. prav tam, str. 114, 117, str. (op. 22) 195, 221 (op. 19, 21), 226. Gl. tudi Ruddick, »Becoming English«; na podlagi analize pridobivanja angleškega državljanstva dokazuje, da je v Angliji med poznim 14. in zgodnjim 15. stoletjem veljalo celo prepričanje, da je nacionalnost človeku prirojena.

32 Gl. Trubarjev etnografski opis jugovzhodne Evrope v njegovem nemškem posvetilu prvega dela hrvaškega

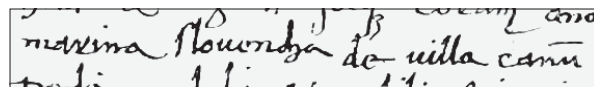

Po drugi strani je treba pri raziskovanju razvoja slovenske kolektivne identitete sprejeti konstruktivistični izziv modernizma, saj je vprašanje, kdo se je z objektivnimi kriteriji, ki so oziroma nemara še določajo Slovence, v zgodovini dejansko istovetil, znanstveno povsem upravičeno. Ne nazadnje si ga je slovensko zgodovinarstvo zastavljalo, še preden je del slovenskih zgodovinarjev sprejel modernistične postulate o kronološki in kakovostni modernosti tovrstnih občutkov pripadnosti. Maja Žvanut, denimo, je leta 1986 v svojem razmišljanju o Slovencih v 16. stoletju med drugim zapisala: »Ne vemo sicer, kaj si je o svoji pripadnosti mislil na primer Štajerec, ko je gnal svoje vole od ogrske meje preko Kranjske do morja in je povsod slišal govoriti isti jezik, čeravno drugega narečja.«³³

Medtem ko ta razprava ne bo odgovorila na začetno vprašanje, »kdaj so nastali Slovenci«, ji bo nemara uspelo delno odgovoriti na zgornje vprašanje Maje Žvanut. V želji po zadostitvi konstruktivističnim zahtevam modernizma po samoopredelitvi kot (edinem) dokazu etnične pripadnosti bom namreč v nadaljevanju na podlagi nekaterih poznosrednjeveških in zgodnjenovoveških virov predstavil 1) rabo in samoopredelitve z etnonimoma Slovenka in Slovenec, 2) samoopredelitve ljudi različnih družbenih slojev s slovensko etnično skupnostjo in 3) samoopredelitve s slovenskim etničnim prostorom.³⁴ S tem želim ponazoriti, da je bila osnova za nastanek slovenskega naroda slovenska etnična skupnost, katere začetki segajo tako v čas pred pojavom nacionalizma kot tudi protestantizma, torej v srednji vek.

ETNONIMA SLOVENKA IN SLOVENEČ

Slovenskemu etnonimu, zapisanemu v slovenščini, lahko v nevtralnih virih po do zdaj zbranih podatkih sledimo vsaj od poznega 15. stoletja dalje. Najstarejši znani slovenski zapis etnične opredelitve namreč datira v leto 1486 in je v ženski obliki. Pasus, v katerem se pojavi, se glasi *marina slouencha de villa canum*.³⁵ Tovrstne etnične identifikacije v listinskem gradivu sicer niso neobičajne,³⁶ posebnost pogodbe, ki jo je koprski notar zastran oddaje zemljišča v poznem 15. stoletju izstavil »Marini Slovenki iz vasi Dekani«, pa je v tem, da etnonim *slouencha* v latinskem dokumentu nastopa kot endonim, zapisan v slovenščini, in je po vsej verjetnosti nastal kot samoopredelitev notarjeve stranke. Poleg tega obstaja več dokazov, da »Slovenka iz Dekanov«, na katero je leta 1969 opozoril Srečko Vilhar,³⁷ ni osamljen primer.

marina slouencha de villa canum, detajl iz notarske knjige (ŠAK KA Dop 4/14, fol. 27 (1486, junij 19., Koper)).

V seznamu »Kranjcev«, ki so stanovali v hospiciu Sv. Hieronima v Rimu, kamor so romali številni Slovenci,³⁸ je 18. maja 1569 zabeležena tudi *Orsola de Castellezu slouencha*,³⁹ kar kaže, da triinosemdeset let starejša koprška označba *slouencha* ni bila zgolj notarjeva iznajdba, temveč prejkone zabeležka avtoidentifikacije. Oba primera potrjujejo mnenje tistih jezikoslovcev in zgodovinarjev,

Novega testamenta češkemu kralju in bodočemu cesarju Maksimilijanu (II.) iz leta 1562, v katerem neposredno omenja deset ljudstev, posredno pa še več (Trubar, *Nemški spisi*, str. 429–457); o tem gl. Kočevar, Ali je (2. del), str. 367–373.

³³ Žvanut, *Slovenci*, str. 21. Gl. tudi Štuhec, Evropa, str. 9.

³⁴ Tak pristop ne nazadnje ni novost, saj je na primer Herfried Münkler že leta 1997 v raziskavi predmodernih skupnosti trgovcev, študentov, križarskih vitezov, romarjev in klerikov uporabil zgoraj omenjeni Andersonov koncept »zamišljenih skupnosti« (poleg tega omenja sorodni koncept »zamišljenega reda« (*vorgestellte Ordnung*), ki ga je razvil Emerich Francis). Münkler je ugotavljal, da takšne skupine »zamišljene skupnosti« postanejo takrat, ko njihovi člani na podlagi določenih objektivnih kriterijev razvijejo kolektivno identiteto, ki jim omogoča, da zase in za druge vedo, ali tej skupini pripadajo. Takšna vzpostavitev »zamišljene skupnosti« ima, tako Münkler, zlasti tri posledice, in sicer: nastanek ustreznega »mi-občutka«, večjo sposobnost za samoorganizacijo in pogosto jasno povečan konfliktni potencial, ki je posledica vedanja o pripadnosti in nepripadnosti (Münkler, *Sprache*, str. 127).

³⁵ ŠAK KA Dop 4/14, fol. 27 (1486, junij 19., Koper). V besedilu naletimo tudi na obliko imena *martina*. Vljudno zahvalo za nesebično pomoč pri transkribiranju imena dolgujem Matjažu Bizjaku. Dokument na objavo sicer še čaka.

³⁶ V listini iz leta 1382, s katero je celjski grof Herman sprogi Katarini podelil »obzidano« hišo v Celju, je, denimo, omenjeno, da je ta stala med »helfenberškim« poslopjem in hišo *des windischen satler* (AT-KLA 213-B-9 St. (1382, julij 4., ?)). Ker je etnična oznaka v danem primeru zapisana v nemščini, jo lahko označimo za eksonim, kar pa obenem še ne pomeni, da se označeni »slovenski sedlar« iz Celja s pripisano etnično identifikacijo ni strinjal. Na listino me je nesebično opozoril Jaka Banfi, ki se mu vljudno zahvaljujem. Več o etničnih identifikacijah v srednjeveških listinah v razpravi Jerneja Kotarja. O tem gl. tudi Müller, *Etno- in lingvonimi*, str. 52.

³⁷ Vilhar, O Marini. Na podatek o Marini Slovenki iz Dekanov in na razpravo Srečka Vilharja me je prijazno opozoril Jonatan Vinkler, ki se mu vljudno zahvaljujem. O tem gl. tudi Grdina, *Slovensko samooblikovanje*, str. 16.

³⁸ O romanju Slovencev v Rim gl. Kosi, *Potujoči*, str. 109–110;

o tamkajšnjem slovanskem hospiciu pa Slamič, *Zavod*.

³⁹ Črncić (ur.), *Prilozi*, št. LXIX, str. 102.

Albrecht Dürer, *Una vilana windisch, perorisba 1505* (British Museum, Zeno.org).

ki so trdili, da slovenski etnonim ni skovanka dobe protestantizma ali celo narodnega gibanja.⁴⁰ Primera Slovenk – Marine iz Dekanov in Uršule iz Kastelca – olajšata tudi zadrego pri prevajanju etničnih označevalcev, zapisanih v tujih jezikih, kot na primer naslova znamenite Dürerejeve perorisbe *Una vilana windisch*, ki naj bi leta 1505 domnevno nastala na ozemlju Beneške republike kot portret Rezijanke.⁴¹

Poleg tega slovensko poimenovanje ni bilo omejeno zgolj na predstavnice nežnejšega spola v koprskem zaledju, temveč se z njim srečamo po celotnem slovenskem etničnem prostoru; v urbarju gospodstva Brežice iz leta 1585, recimo, dvakrat naletimo na priimek *Sloueniz*, ki sta ga nosila podložnika Matija iz Mosteca in Štefan iz Črnca.⁴² Da je priimek *Sloueniz* v danih primerih po vsej verjetnosti označeval slovensko poreklo in ne slavonskega, kaže dejstvo, da se v brežiških urbarjih iz

1569, 18 Maggio, Orsola de Costellezu slouenca.

Detajl s seznama Koji Kranjci su prije 1625 god. bili na stanu u slovenskom gostinju u Rimu (Črnič (ur.), Prilozi, št. LXIX, str. 102).

let 1526 in 1585 srečamo tudi s priimkom *Besyakh*⁴³ in *Weßiagh*.⁴⁴ Dotična vira tudi sicer vsebujeta več priimkov, izvirajočih iz etno- in horonimov, denimo *Crainiz*, *Crobath*, *Crobatin*, *Gutschever*, *Hrouat*, *Martoloß*, *Türkh* itd.⁴⁵ Potemtakem trditve, da se etnonim Slovenec za označevanje lastnega porekla oziroma pripadnosti na Slovenskem ni uporabljal vse do 19. stoletja, ne držijo.⁴⁶

Pri vprašanju slovenskega etnonima gre še izpostaviti, da se je ta zlasti na območju etničnega jedra od 16. stoletja dalje zaradi procesa konsolidacije upravnih aparatov dežel in boljše razločljivosti postopno karnioliziral, kar pomeni, da je lahko termin »Kranjec« nastopal tako kot označevalec deželne pripadnosti kot etnonim Slovencev, ki so živeli zunaj meja Kranjske.⁴⁷ Etnonim Kranjec se je uveljavil zlasti na zahodu slovenskega prostora, tj. na Goriškem in Krasu ter v Trstu in Posočju, v manjši meri na Spodnjem Štajerskem, kjer je karniolizacija segla približno do vitanjske razvodnice,⁴⁸ dva primera s Koroške pa sta vprašljiva.⁴⁹ Imenska dihotomija Kranjci–Slovenci je naposled postopno splahnela v 19. stoletju, ko se je kranjsko ime na celotnem etničnem prostoru umaknilo slovenskemu.⁵⁰

43 StLA, Stockurbare, Band 62, Heft 141, Urbar Rann ca. 1526, [s. p.].

44 StLA, Innerösterreichische Hofkammer (I. Ö. HK), Urbar und Buchreihe, K 104, U 37, Urbar Rann 1585, fol. 134.

45 Gl. StLA, Stockurbare, Band 62, Heft 141, Urbar Rann ca. 1526, [s. p.]; StLA, Innerösterreichische Hofkammer (I. Ö. HK), Urbar und Buchreihe, K 104, U 37, Urbar Rann 1585, fol. 87–88, 94, III, II 6, 131, 134–135, 138, 141.

46 Jernej Kosi tozadevno zapiše: »Prispevki nekaterih študij, ki so nastale v zadnjih letih, kažejo, da tovrstne podmene ni mogoče podpreti z razpoložljivimi viri. Ti namreč vodijo do nedvoumnega sklepa, da t. i. slovensko prebivalstvo na t. i. slovenskem narodnem ozemlju vse do 19. stoletja ni niti uporabljalo izraza Slovenec kot označevalca lastne nacionalne pripadnosti niti ni pri njem mogoče zaznati slovenskih nacionalnih sentimentov oziroma izrazov pripadnosti slovenstvu, slovenskemu narodu ipd.« (Kosi, Je bil proces, str. 156). Gl. tudi Kosi in Stergar, Kdaj so nastali, str. 474–476.

47 Golec, Karniolizacija (zlasti str. 147–153). Gl. tudi razpravo Borisa Golca v tej reviji in Kočever, Ali je (2. del), str. 384–392, 401–411.

48 Golec, Karniolizacija, str. 153, 171–187.

49 Golec, Karniolizacija, str. 173 (op. 152), ugotavlja, da sta Koroška »Kranjca« prihajala iz Strassburga pri Krki (1561) in Velikovca (1583), vendar obenem domneva, da bi pri tem lahko šlo tudi za napako zapisovalca, ki bi lahko kraja namesto na Koroško zaradi podobnosti imen v latinščini lociral na Kranjsko.

50 Golec, Karniolizacija, str. 147–153, 187–189.

40 Gl. Rotar, Viri (navedba relevantne literature); Štih, Slovenci. Ime; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 8, 11, 14; isti, *Slovan*; Müller, Etno- in lingvonimi.

41 Prim. Makarovič, *Ko še nismo bili*, str. 90.

42 StLA, Innerösterreichische Hofkammer (I. Ö. HK), Urbar und Buchreihe, K 104, U 37, Urbar Rann 1585, fol. 94, 134. Podatek je odkril in me nanj nesebično opozoril Boris Golec, ki se mu najlepše zahvaljujem.

Kot znanilca karniolizacije slovenskega etnonim lingvonima lahko štejemo variante besednih zvez *Kranjci inu Slovenci*⁵¹ ter *kranjski inu slovenski jezik*,⁵² ki so jih pogosto uporabljali protestanti v drugi polovici 16. stoletja, pojavile pa so se tudi v priimkih. Na čarovniškem procesu v Ljutomeru je bila 8. aprila 1672 med drugimi na smrt obsojena *Eva Slovenkhin oder Creinzin*, doma iz vasi Cven pri Ljutomeru.⁵³ Njen primer se po eni strani ujema z besedno zvezo »Kranjci in Slovenci« iz 16. stoletja, po drugi strani pa najbrž kaže, da se iz etnonima izvirajoči priimek Eve iz Cvena pri Ljutomeru ni nanašal na njen morebitni izvor iz sosednje Slavonije, kjer je bilo tudi prisotno slovensko ime, temveč na njeno poreklo z območja slovenskih dežel, zato je priimek *Slovenkhin* utegnil dobiti dodatek *Creinzin*.

Ob tem gre poudariti, da karniolizacija in imenska dihotomija nista posebnosti slovenske etnogeneze, podobne pojave namreč opazimo tudi pri Grkih, ki so pred pojavom razsvetljenstva, ko so prevzeli antično ime, za samooznačevanje uporabljali zlasti etnonima *Romaioi* in *Romioi*;⁵⁴ Romuni so si z nekaterimi staroselskimi ljudstvi jugovzhodne Evrope delili ime *Vlahi*,⁵⁵ Estonci so si rekli *Maarahvas*, kar je pomenilo »ljudi z dežele«,⁵⁶ Srbe pa so v deželah habsburške sestavljene monarhije pogosto označevali z variantami etnonima *Rasciani* (nem. *Rascier*, *Raitzen*, *Rätzen*; lat. *Rascii*),⁵⁷ ki je bil izpeljan iz latiniziranega imena

pokrajine Raške.⁵⁸ Glede na njihovo konfesionalno pripadnost vzhodnemu krščanstvu so jih pogosto označevali celo kot »Grke« (*Griechen*).⁵⁹

SLOVENSKI ETNONIMI V TUJIH JEZIKIH

V predmodernih obdobjih, ki se jim posveča ta razprava, slovenščina ni poznala različnih označevalcev za *genus* – Slované – in *species* – Slovence, čeprav je bila razlika med označencema ljudem jasna.⁶⁰ Zato so Slovenci v tujih jezikih etnonim pogosto delili z drugimi potomci tistih Slovanov, ki so sebe izvirno imenovali Sloveni,⁶¹ torej zlasti s Slavonci⁶² in Slovaki,⁶³ kot tudi

jetzigen Wohnplätze in sich faßte (Die Raitzen. Brockhaus Conversations-Lexikon (spletni dostop)). Leta 1839 pa: *Raitzen und Rascier heißt ein Volk slawischen Ursprungs, welches in Serbien und Illyrien Wohnsitze hatte, im 9. Jahrh. als ein kleiner Volksflamme erwähnt wird, jetzt aber in allen Theilen des osman. Reiches in Europa, in Siebenbürgen und Ungarn verbreitet ist, wo in manchen Städten, z.B. in Ofen, ganze Stadttheile nach ihnen »Raitzenstadt« genannt werden* (Raitzen. Brockhaus Bilder-Conversations-Lexikon (spletni dostop)). Da so različice etnonima *Rasciani* označevale Srbe, ne trdi le moderno srbsko zgodovinsko (gl. Ćirković, *The Serbs*, str. 30, 143, 156–157, 159–160), temveč tudi madžarsko, gl. Pálffy, *Hungary*, str. 84–85. Poleg tega se pri Srbih, podobno kot pri Slovencih, srečamo s sestavljenim označevalcem v obliki besedne zveze *Siruen und Rätzen* (Müller, Raba imena, str. 34).

58 Z latinizirano obliko imena Raške (*Rafcia*) se srečamo tudi pri Valvasorju, *Die Ehre*, zv. 2, VI, str. 298–299. Gl. tudi: Ćirković, *The Serbs*, str. 30.

59 Brockhausov leksikon iz leta 1809 navaja: *Oft nennt man diese Raitzen auch Griechen; ein Name, der ihnen nur in Asehung ihrer Religion, nicht aber in Bezug auf ihren Ursprung zukommt* (Die Raitzen. Brockhaus Conversations-Lexikon (spletni dostop)).

60 Lencek, *The Terms*, str. 94, 96; Müller, Raba imena, str. 35, 38; isti, *Etno- in lingvonimi*, str. 66; Kočevar, Ali je (i. del), str. 409. Poleg tega je slovenščina v predmodernih obdobjih poznala etnonime za druga slovanska ljudstva, na primer: *Bojem* oziroma *Čeh*, *Bosnijak*, *Bulgarin*, *Razsajen* oziroma *Moškobit*, *Hrovat*, *Ilirec*, *Moravec*, *Poljak* (gl. Snoj, *Slovar Pohlinovega jezika* (spletni dostop); Rotar, Viri, str. 350).

61 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 95 (z navedbo relevantne literature).

62 Z ustaljenim etnonimom Slavonci, ki je »učena tvorba, rabljena v upravnem okolju« (Rotar, Viri, str. 328–329), označujem kajkavsko prebivalstvo »stare« ali Zgornje Slavonije (*slovenski orsag, na Slovenjeh*), ki je sebe do konca 17. stoletja imenovalo *Slovenci*, svoj jezik pa *slovenski* (Rotar, Viri, str. 324; Budak, Utjecaj, str. 79; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 54, 58, 66). Ker so si Slovenci s Slavonci oziroma kajkavskimi Slovenci torej delili etnonim lingvonim, je Trubar za razločevanje obeh etnij leta 1562 svoje Slovence poimenoval »zgornji Slovenci« (gl. Kočevar, Ali je (2. del), str. 367–373). Slovenci so svoje istoimenske sosedje onkraj cesarsko-ogrske meje sicer imenovali *Bezjaki* (Trubar, *Pisma*, št. 11, str. 59; Elze (ur.), *Primus Trubers Briefe*, št. 8, str. 61–64; Pleteršnik, *bežjak, Slovensko-nemški slovar* (spletni dostop)), ti pa naj bi njih od konca 16. stoletja imenovali *Kranjci* (Petrić, O Kranjci-

51 Grdina, Pripadnosti in identitete, str. 17 (op. 27); Rotar, Toponimika, str. 465; Kočevar, Ali je (1. del), str. 102–103. Kot primer navajam Andreja Savinca, ki se je v predgovoru k posthumni objavi Trubarjeve *Hifhne Postille* leta 1595 v množinski obliki večkrat samoopredelil za »Kranjca in Slovenga«: *my vboši Krainzi inu Slovenzi obene obilne inu popolnome Pofitille ali Islage zheste Nedelfke inu druge Prafniške Evangelie neifmo imejli* (Trubar, *Hifhna Postilla*, str. oo). Podobne sestavljene etnonime so poznala tudi druga ljudstva, na primer Lužiški Srbi (*Lusati vel Wendi*; Hipolit Novomeški, *Grammatica*, str. 4r), o Srbih v nadaljevanju.

52 Gl. Trubar, *Catechismus* [1555], str. A2; o tem gl. Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 11; Orel, *Kranjski jezik*, str. 406.

53 Byloff, Johannes Wendtseisen, str. 225; Radovanovič, Čarovniški procesi [1995]; isti, Čarovniški procesi [2024], str. 31. Na ta podatek me je prijazno opozoril Anže Hobič, ki se mu vljudno zahvaljujem.

54 Kaplanis, *Antique Names*, str. 82, 84–93, 97.

55 Grimmov slovar o tem navaja: *das wort ist eigentlich mit dem volksnamen Wallache identisch, der auf dem slavischen beruhenden benennung der Rumänen* (Wallach, *Deutsches Wörterbuch* (spletni dostop)). Prim. Valvasor, *Die Ehre*, zv. 2, VI., str. 298.

56 Raun, *Nineteenth- and early twentiethcentury*, str. 132.

57 Brockhausov leksikon iz leta 1809 navaja: *Die Raitzen, Rätzen, oder wie man sie sonst richtiger nannte, Rascier (vom Flusse Rasca in Serbien) sind ein Volk Slavischen Ursprungs. Sie heißen auch Servier, weil sie in Serbien sehr zahlreich sind, auch Illyrier, weil das alte Illyrien einige ihrer*

z nekaterimi slovanskimi ljudstvi med Labo in Vislo.⁶⁴ V latinskih besedilih so bili Slovenci običajno označeni z variantami etnonima *Sclavi*,⁶⁵ v nemščini so njihovo etničnost in jezik označevala različice označevalca *windisch*,⁶⁶ v madžarščini

Tót,⁶⁷ v turščini pa *usloveniyyet ül-asl*.⁶⁸ Medtem so druga slovanska ljudstva za (samo)označevanje v tujih jezikih uporabljala derivate svojih etnonimov, denimo *Bohemi*, *Croati*, *Poloni*.⁶⁹

O etničnih samoopredelitvah študentov in klerikov je Boris Golec, na čigar študijo se ta razprava v nadaljevanju še večkrat sklicuje, s preučevanjem »nevtralnih« virov, torej nejezikoslovnih in neknjižnih dokumentov, kot so evidence študentov, dijakov in klerikov, ugotovil, da so bili študenti s slovenskega prostora na dunajski univerzi sprva označevani po deželni ali pokrajinski pripadnosti. Poleg tega so bili nekateri Slovenci v 15. in 16. stoletju navedeni kot *Sclauus*, čeprav se je ta latinski etnonim pogosteje nanašal na Slavonce in Slovake.⁷⁰ V 17. in 18. stoletju (samo)označevalc *Sclauus* z variantami za dunajske dijake in študente s slovenskega prostora deloma zamenja *Carnus* in nato *Carniolus*. Pri označevanju nekranjskih Slovencev sta lahko ta označevalca nastopala samo kot etnonima.⁷¹

Podobne rezultate so dale tudi Golčeve raziskave označevanja dijakov v Celovcu in študentov v Gradcu, kjer so si Slovenci s Slavonci sprva delili latinska etnonima *Sclavus* in *Sclauus*, od leta 1725 pa je bil za Slovence dosledno rabljen latinski eksonim *Vindus*.⁷² Z napredovanjem karniolizacije⁷³ se je uveljavila dihotomija med označevalcema *Vindus*, ki je označeval zlasti vzhodne Štajerce, v nekaterih primerih pa tudi slovenske

ma, str. 183, 185, 187–188; prim. Budak, Utjecaj, str. 79; Rotar, Viri, str. 343–344). Boljše razlikovanje je bilo verjetno tudi eden od razlogov, čeprav ne glavni, za procesa karniolizacije Slovencev (Golec, Karniolizacija, str. 154–159, 182, 187) in kroatizacije Slavoncev (Budak, Utjecaj, str. 78–87; isti, Hrvatski identitet, str. 4; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 8–9, 54, 58–59, 97, 124; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovinci«*, str. 14–15, 48–49, 51). Med procesoma sicer obstaja pomembna razlika: medtem ko je bila karniolizacija Slovencev zgolj menjava etnonima in spremeni pojav procesov etnične fisije zlasti v času »baročnega zastoja etnogeneze« (Kočevar, Ali je (2. del), str. 384–386), je bila kroatizacija proces etnične fuzije oziroma integracije Slavoncev s hrvaško etnično skupnostjo (O procesih etnične fuzije gl. Južnič, *Identiteta*, str. 276–277; Berghe, *Biologija nepotizma*, str. 83; Kočevar, Ali je (1. del), str. 96–97; prim. Budak, Utjecaj, str. 78, 80, 87; uporablja termin »predmoderni proces nacionalne integracije«). Slovence sta od Slavoncev in Hrvatov jasneje ločili tudi združitev hrvaškega in slavonskega sabora, ki po letu 1558 nista več zasedala ločeno (Sabor, *Hrvatska enciklopedija* (spletni dostop); Slavonija, *Hrvatski institut za povijest* (spletni dostop)), ter dejavnost biblijskega zavoda v Uraču med letoma 1561 in 1565/66 (Ahačič, Uraški biblijski zavod). Sicer sta Slavonce k Slovincem še v prvi polovici 19. stoletja prištevala Janez Nepomuk Primic (Primic, *Novi némshko-slovénshki bukvar*, str. 122) in *Avstrijska nacionalna enciklopedija* (Bewohner des Kaiserthums. *Oesterreichische National-Encyklopädie*, zv. 1, str. 288). O tem gl. Rotar, Viri, str. 338–344.

63 Gl. Uličný, *Etnický vývoj*; isti, *Etnonymy*; isti, *Latinské etnonymá*; *Etnonym Slováci* je v besedilih izpričan od 15. stoletja dalje. Gl. tudi Haraksim, *Slovak Slavism*, str. 101–103. Pri razločevanju med Slovenci, Slavonci in Slovaki so si pisci pomagali na različne načine. Herberstein, denimo, je Slovence in Slovake omenjal le s skupnim slovanskim imenom (Müller, *Raba imena*, str. 33–35), slovenski protestanti pa so se pri razlikovanju Slovencev v širši slovanski družini pogosto zatekali h kranjskemu imenu, bodisi z besedno zvezo *Krainzi inu Slovenzi* (Trubar, *Hifhna Postilla*, str. 00; o tem gl. Rotar, *Toponimika*, str. 465; Grdina, *Pripadnosti in identitete*, str. 17 (op. 27); Kočevar, Ali je (1. del), str. 102–103) bodisi s kranjskim lingvonimom, gl. zbirko šestih slovanskih Očenašev v Bohoričevi slovnici iz leta 1584, v kateri je slovenska Gospodova molitev označena kot *Carniolana* (Bohorič, *Arcticae horulae*, str. 36–39).

64 Gl. *wendisch*. *Deutsches Wörterbuch* (spletni dostop).

65 Ker slovenščina do 19. stoletja ni imela različnih označevalcev za *species* – Slovence – in *genus* – Slovane, so se pisci, denimo Adam Bohorič, za razločevanje Slovencev od drugih Slovanov posluževali tedaj razširjenih besednih zvez, sestavljenih iz kranjskega in slovenskega imena, gl. Kočevar, *Vloga*, str. 36.

66 Igor Grdina tozadevno zapiše: »nemška oznaka 'windisch' gotovo ni bila ustreznik za dandanes rabljeni pridevnik slovanski. Za Čehe in naselja v njihovi dovolj razsežni deželi se po času nastanka Pseudofredegarjeve kronike (7. stoletje) – kot je opozoril že Fran Ramovš – ni rabila (razen v enem primeru, ko je šlo za kolonizacijo od drugod). To pomeni, da nemški pridevnik »windisch« ni označeval Slovanov kar navprek, temveč le nekatere od

njih. Pri njihovi natančni opredelitvi pa je nespregledljivo pomemben kontekst – kakor v primeru nekdanjih Hazarov v današnji Južni Rusiji in tistih, ki dandanes bivajo v Afganistanu in sosednjih predelih. Kadar se je izraz 'windisch' nanašal na ljudi oziroma prostor na jugovzhodu (Svetega) Rimskega cesarstva, je označeval Slovence« (Grdina, *Slovensko samooblikovanje*, str. 15).

67 Fujs, *Prekmurje*, str. 53.

68 Ignacij Voje je podatke o turških etnonimih za Slovence pridobil na podlagi dveh objavljenih sodnih protokolov sarajevskega kadije, ki se nanašata na čas med leti 1556 in 1558 ter 1564 in 1566. Navedena besedna zveza *usloveniyyet ül-asl* označuje slovensko etnično poreklo, *isloveniyyet ül-asl* pa, tako Voje, izvor iz slovenskih dežel (Voje, *Odkupovanje*, str. 94). Ob tem gre dodati ugibanje, da bi navedeni besedni zvezi poleg Slovencev lahko označevali tudi Slavonce in nemara Slovake.

69 Haraksim, *Slovak Slavism*, str. 103; Müller, *Etno- in lingvonimi*, str. 66; kot primer gl. Trubar, *Pisma*, št. 4a, str. 389. Podobno kot v latinščini je bilo z derivati zgoraj naštetih etnonimov tudi v slovenščini in nemščini.

70 Golec, *Karniolizacija*, str. 173, 175, op. 157; Uličný, *Latinské etnonymá*, str. 498–499.

71 Golec, *Karniolizacija*, str. 175–176.

72 Prav tam, str. 178, op. 173.

73 Svojo tezo o kranjskem poimenovanju kot označevalcu etnične pripadnosti Golec med drugim potrdi s primeroma iz poznega 18. stoletja, ko se v matrikah pojavita dva »Kranjca iz grofije Goriške«, označena kot *Carniolus ex Comitatu Goritiensis* (Golec, *Karniolizacija*, str. 177–178, op. 172).

Korošce⁷⁴ in Prekmurce,⁷⁵ ter *Carniolus*, ki je bil v rabi pri večini Slovencev z zahoda etničnega prostora, iz Kranjske ter Spodnje Štajerske do vitanjske razvodnice. Poleg tega, nadaljuje Golec, so kot »Kranjci« in »Vindi« označeni pripadniki vseh družbenih slojev slovenskega etničnega prostora, tudi plemiči.⁷⁶

Med Slovence lahko torej prištejemo plemiča Janeza Rafaela Kobencla, »Kranjca« iz Štanjela v grofiji Goriški, ki se je leta 1586 vpisal na dunajsko univerzo.⁷⁷ V ljubljanski jezuitski kongregaciji sta leta 1605 z etnonimom *Carniolus* označena brata plemiča Philippusija iz Sv. Križa na Goriškem,⁷⁸ v jezuitskem preskusnem domu sv. Ane na Dunaju pa je leta 1731 izpričan Peter Anton Kobal (*Cobavio*), označen kot *nobilis Carniolus Thulminensis*.⁷⁹ V matrikah graške univerze so z *Vindus* (samo) označeni Leopold baron Moscon iz Mengša (1725), *nobilis* Maksimilijan Pogačnik iz Velike Nedelje (1764) in Michael pl. Brandenau z Dobrne

pri Celju (1765). Na celovski gimnaziji pa je v letih 1742 in 1743 študiral *praenobilis* Franc Serafin de Schurian, *Vindus* iz Dobrle vasi na Koroškem.⁸⁰

SAMOOPREDELITVE S SLOVENSKO ETNIČNO IN JEZIKOVNO SKUPNOSTJO

Jernej Kosi in Rok Stergar v razpravi iz leta 2016 zapišeta: »V virih pred začetkom 19. stoletja namreč ni mogoče najti primerov identifikacije s skupnostjo, ki bi se teritorialno v dobršni meri pokrivala s teritorijem, ki so ga za slovenskega sredi 19. stoletja razglasili slovenski nacionalisti.«⁸¹ In: »... pred koncem 18. stoletja niti v tankem pismenem sloju ni obstajala predstava o posebni skupnosti, ki bi teritorialno korespondirala z današnjimi slovenskimi mejami in za katero bi bila izpričana raba etnonima Slovenec.«⁸² Trditvi nista točni, saj viri, kot je bilo predstavljeno v prejšnjem poglavju, jasno kažejo prisotnost etnonima Slovenec,⁸³ v tem poglavju pa bom predstavil še primere individualne in kolektivne samo-identifikacije z njim.

V uvodu kratkega pregleda individualnih samoopredelitev s slovenskim etnonimom splošeno ponavljam ugotovitve iz prejšnjega poglavja, da lahko namreč mednje štejemo tako etnične opredelitve, kot sta *marina slouencha de vuilla canum* (1486)⁸⁴ in *Orsola de Castellezu slouenca* (1569),⁸⁵ kot tudi priimke, izhajajoče iz etnonima, denimo: *Sloueniz* (1585)⁸⁶ in *Slovenkhin oder Crein-zin* (1672).⁸⁷ Našteti primeri namreč kažejo, da so se s slovenskim etnonimom identificirali sami označenci in da jih je kot Slovence dojemalo njihovo okolje. Zato ne preseneča, da so se etnične (samo) identifikacije pogostejše pojavljale na robu etničnega prostora, denimo v zaledju Kopra, v Posavju, kjer je živelo veliko alohtonega prebivalstva,⁸⁸ in v etnično mešanih spodnještajerskih mestih.⁸⁹

Kot sem omenil v prejšnjem poglavju, so bili za (samo)označevanje slovenskih dijakov in študentov na Dunaju, v Gradcu in Celovcu – ko niso

74 Z etnonimom *Vindus* sta v katalogu za čas med letoma 1723 in 1748 označena tudi dva plemiča (KLA, KLA 642, Klagenfurt, Gymnasium, sign. 7, Album Studiosorum Clagenfurtensium 1723–1748). V starejših obdobjih so bili koroški Slovenci v katalogih celovške gimnazije označeni kot *Slauus* ali *Slavo Carinthus* (prav tam, sign. 2, Album Studiosorum Clagenfurtensium 1657–1694). Te podatke mi je posredoval Boris Golec, ki se mu vljudno zahvaljujem.

75 Kot *Windus* je bil v graških univerzitetnih matrikah leta 1779 označen, denimo, Matija Bács s Cankove. Prekmurci so bili v graških matrikah sicer običajno označeni po politični pripadnosti kot *Hungarus* (Andritsch, *Studenten*, str. 193). Na ta podatek me je opozoril Boris Golec, ki se mu vljudno zahvaljujem. Identičen vzorec označevanja kot pri prekmurskih Slovencih na graški univerzi je Ferdinand Uličný opazil pri Slovaki v matrikah nemških univerz, kjer so bili Slovaki po svoji politični pripadnosti Ogrskemu kraljestvu označeni kot *Hungarus* ali *Ungarus* (Uličný, *Latinské etnonymá*, str. 501–502).

76 Golec, *Karniolizacija*, str. 178–179. Pri etničnem opredeljevanju plemstva na Slovenskem v sekundarnih virih sicer opazimo cezuro v zgodnjem 17. stoletju. Medtem ko so slovenski protestantski pisci poudarjali slovenstvo celotne družbene piramide, živče na Slovenskem, vključujoč elito (Ahačič, *Zgodovina misli: protestantizem*, str. 16–17, 29, 36–37, 231; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 12–13), se pri deželnih zgodovinarjih 17. stoletja, kot so Martin Zeiller, Janez Ludvik Schönleben in Janez Vajkard Valvasor, srečamo z navedbami, da je plemstvo povečini nemške krvi, ljudstvo pa slovanske (Kočevar, *Družbena in identitetna mobilnost*, str. 140–141).

77 Izvirnik: *ex oppido Sancti Danielis Carniolus* (Golec, *Karniolizacija*, str. 173 (op. 150)). Gl. tudi Janžekovič, *Slovenski študenti*, str. 173.

78 Golec, *Karniolizacija*, str. 171 (op. 133).

79 Höfler, Iz neke jezuitske anketne knjige, str. 109. S stališča latinskih lingvonimov je zanimiva tudi navedba, da je znal dobro nemško, latinsko, »kranjsko« (tj. slovensko) in nekoliko »galsko« (tj. francosko): *Linguas callet germanicam, latinam, carniolicam et aliquid gallica* (prav tam, str. 109). O tem gl. tudi Kočevar, Ali je (2. del), str. 405; Golec, *Karniolizacija*, str. 182.

80 Golec, *Karniolizacija*, str. 179 (op. 176).

81 Kosi in Stergar, Kdaj so nastali, str. 470.

82 Prav tam, str. 475.

83 O tem gl. Müller, Raba imena; isti, *Etno- in lingvonimi*.

84 ŠAK KA Dop 4/14, fol. 27 (1486, junij 19., Koper); Vilhar, O Marini.

85 Črnič (ur.), *Prilozi*, št. LXIX, str. 102.

86 StLA, Innerösterreichische Hofkammer (I. Ö. HK), Urbar und Buchreihe, K 104, U 37, Urbar Rann 1585, fol. 94, 134.

87 Byloff, Johannes Wendtseisen, str. 225; Radovanovič, Čarovniški procesi (1995); Radovanovič, Čarovniški procesi (2024), str. 31.

88 Gl. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 72–79.

89 Gl. Golec, *Regionalne razlike*, str. 25, 27, 29, 31, 33–34, 36–38.

bili označeni po pokrajinski ali deželni pripadnosti⁹⁰ – v rabi latinski etnonimi: *Sclauus*,⁹¹ *Carnus* in *Carniolus*, po letu 1725 tudi *Vindus*.⁹² Podobno kot pri etnonimih, zapisanih v slovenščini, je tudi pri označevanju etnične pripadnosti v gimnazijskih in univerzitetnih matrikah šlo tako za samoopredelitev kot za dojemanje okolja. Poleg tega slovenske opredelitve niso bile vezane zgolj na nižje sloje, temveč je Golčeva raziskava pokazala, da so med poznim 16. in zgodnjim 18. stoletjem štirje nekranjski plemiči v nevtralnih virih (samo) opredeljeni z etnonimom *Carniolus*, v 18. stoletju pa štirje iz Kranjske, Štajerske in Koroške izvira-joči plemiči kot *Vindus*.⁹³

Več etničnih samoopredelitev s slovensko skupnostjo najdemo tudi v besedilih slovenskih protestantov druge polovice 16. stoletja. Gorazd Makarovič v monografiji iz leta 2008 trdi, da »so Trubarjevi *Slouenzi* jezikovni pojem, ki je daleč od današnje etnične vsebine tega pojma«. ⁹⁴ Lahko si- cer pritrdim, da Slovenci v Trubarjevem času kot skupnost niso imeli niti političnih instrumentov niti aspiracij in da je protestante gnala predvsem želja, da bi »vsi Slovenci« dosegli *prauu Spofnane bofhyle/ Jkufi Iefusa Chriftusa*⁹⁵ po razlagi evangeli-čanske teologije, a se po drugi strani ne morem strinjati, da slovenska skupnost v 16. stoletju ni imela etnične vsebine.⁹⁶ Vsaj moja raziskava Tru-

barjevih spisov je tozadevno dala diametralno nasprotno rezultate od Makarovičevih.⁹⁷

Ceprav njihovo literarno delo ni bilo politič- ne, temveč primarno verske narave, so se prote- stantski pisci vendarle dovolj jasno opredelili z etnično skupnostjo, ki so ji namenili svoja dela. Trditev, da Primož Trubar »sebe nikoli ni imeno- val Slovenca«, ⁹⁸ ne drži, saj je v njegovih besedi- lih večkrat izpričana takšna samoidentifikacija v množinski obliki. Preliminarna raziskava namreč kaže, da se z različicami besedne zveze *my sloven- zi*⁹⁹ pri Trubarju srečamo vsaj štirikrat, in sicer v letih 1560¹⁰⁰ in (posthumno) 1595.¹⁰¹ Uporabili pa so jo tudi Jurij Dalmatin leta 1575,¹⁰² Janž Tulščak leta 1579¹⁰³ in Andrej Savinec leta 1595.¹⁰⁴ Zlasti Sa- vinčev predgovor k posthumni objavi Trubarjeve *Hišne postile* iz leta 1595 nazorno pokaže, da je bilo delo namenjeno točno določeni etnični skupnos- ti oziroma *Folku*, kot zapiše avtor: »*Vam je vsem dobru veidezhe, koku je Bug ta Nebefki Ozha, is velike neisrezhene Gnade inu milofsti, tudi nas Krainze inu Slovenze, raven inu poleg drusih Folkou, htej veliki gnadi puftil priti, de my tudi to cejlo Sveto BIBLIO,*

90 Golec ugotavlja, da so v matrikah dunajske univerze do konca srednjega veka študenti praviloma navedeni le s krajem oziroma pokrajino ali deželo izvora, dvojna geo- grafška identifikacija je postala pogostejša v prvi polovi- ci 16. stoletja (Golec, Karniolizacija, str. 173; gl. tudi: Ožin- ger, Študenti, str. 149, 152; Janžekovič, Slovenski študenti, str. 167, 171–172).

91 Golec opozarja, da je etnonim *Sclauus* sicer največkrat označeval Slavonce in Slovake, vendar se je v 15. in 16. stoletju uporabljal tudi za nekatere Slovence (Golec, Kar- niolizacija, str. 175; gl. tudi: Uličný, Latinské etnonymá, str. 498–499).

92 Golec, Karniolizacija, str. 173, 175–176 (op. 157), 178–179 (op. 173).

93 Prav tam, str. 172, 178–179.

94 Makarovič, *Ko še nismo bili*, str. 55; Kosi in Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 468–469, op. 51. Gl. tudi Kosi, *Kako je nas- tal*, str. 43–48, 236–258. Prim. Torkar, Gorazd Makarovič; Müller, *Etno- in lingvonimi*, str. 50–51; Ahačič, *Zgodovina misli: protestantizem*; isti, *Zgodovina misli: katoliška doba*; isti, Uraški biblijski zavod.

95 Trubar, *Catechismus* [1550], str. 4.

96 Ker se je prebivalstvo notranjeavstrijskih dežel v poznem 16. in zgodnjem 17. stoletju večinoma vrnilo v »naročje krščanske Katoliške cerkve in pravo stajo« (Kočevar, Ge- neralni mandat, str. 85), kot se je leta 1631 izrazil cesar Ferdinand II., je protestantsko gibanje na Slovence dol- goročno bolj kot na verskem vplivalo na etničnem po- dročju. Svoji etnični skupnosti so slovenski protestanti namreč ustvarili 1) knjižno normo, 2) koncept Slovenske cerkve, ki ga je leta 1550 zasnoval Primož Trubar, 3) mit o etnični izbranosti, oprt na stavek iz Pavlovega Pisma Rimljanom, in vsak jezik bo slavil Boga (Rim 14,11), ter 4)

topos o velikem obsegu slovanskega/slovenskega jezika z zametki nacionalnega mita (Kočevar, *Vloga reforma- cije*). Do podobnih sklepov je prišla Irena Orel, ki je o Trubarju med drugim zapisala: »če je bil poraženec na religioznem polju, v verskem prepričevanju, je bil zma- govalec na kulturnem in jezikovnem polju (Orel, Kranj- ski jezik, str. 401).

97 Gl. Kočevar, *Ali je* (2. del), str. 367–373, 376–392, 398–401; isti, *Vloga reformacije*.

98 Makarovič, *Ko še nismo bili*, str. 53; gl. tudi Kosi, *Je bil proces*, str. 170; isti, *Kako je nastal*, str. 20. Na netočnost te trditve so opozorili že Igor Grdina (Grdina, *Zamišlje- na nezgodovina (spletni dostop)*), Jakob Müller (Müller, *Etno- in lingvonimi*, str. 52, 60–62) in Tomaž Ivešič (Ive- šič, *Jernej Kosi*, str. 137).

99 O tem gl. Müller, *Raba imena*, str. 24.

100 Izvirnik: *To beffedo, Iuftificatio, Mi Slouenci drigazhi ne mo- remo tolmažhiti, temuzh Prauizhnu dellane, oli, Prauizhnu fturiene* (Trubar, *Ta drugi deil*, str. e4a).

101 Gre za tri omembe v posthumno objavljeni *Hifhni Postil- li*, in sicer: *de on ima dva vun ishoda, ali kakor my Slovenci govorimo, duuje Royftvu*, (Trubar, *Hifhna Postilla*, str. 82); *Ali takovu nej enu vefselie kakor my slovenzi po nafhi hudi navadi imamo, de my ta trebuh napolnimo* (prav tam, str. 82); *My Slovenci inu druge deshele, tudi ne hohzmo ta Evan- geli posluflhati* (prav tam, str. 262).

102 Izvirnik: *Satu imamo vshe my Slouenzi sred vseimi drugimi Bogaboiezхими kerfzheniki lete Buquize tudi vzhafsti dershati, inu vfaki vfuoijm ftanu fi ie knuzi perprauiti* (Dalmatin, *Je- sus Sirah*, PREDGVOOR).

103 Izvirnik: *Sa tiga volo kadar fo teifte molitoun Bukuice sdai tudi vSlovenski lesik tolmažhene inu drukane, taku imamo my Slouenci teifte tudi sa lubu imeiti* (Tulščak, *Kerfzhanske leipe molitve*, PREDGOVOR).

104 Izvirnik: *my vbosi Krainzi inu Slovenzi obene obilne inu po- polnome Postille ali Islage zheste Nedelfke inu druge Prafniske Evangelie neifmo imejli* (Trubar, *Hifhna Postilla*, str. oo). Na izjave Andreja Savinca me je opozoril Igor Grdina, ki se mu vljudno zahvaljujem.

ali vse Svetu 'Pifmu, vnašhim pravim Slovenškim inu materinim jesiku imamo inu beremo, sa katero veliko gnado inu dobruto bi my spodobnu Boga imejli zhafyiti inu sahvaliti.«¹⁰⁵

Kot kaže zgornje Savinčevo besedilo, so slovenski protestantski pisci do etnične skupnosti, s katero so se identificirali, gojili tudi čustveno vez,¹⁰⁶ kar dodatno potrjuje dejstvo, da je Trubar naslovnike svojih del med letoma 1555 in 1567, kot kaže preliminarne raziskave, vsaj desetkrat navedel z različicami besedne zveze *mui lubi Slouenci*.¹⁰⁷ Poleg tega se je Trubar s slovensko etnično skupnostjo identificiral v nemških besedilih. Ker sistematične raziskave Trubarjevih tujejezičnih samoidentifikacij še nimamo, tu navajam le primer njegovega pisma würtemberskemu vojvodi Ludviku iz leta 1584, v katerem reformator uporabi besedni zvezi *wir windischen* in *vns die windische*.¹⁰⁸ Slovenski protestanti na čelu s Trubarjem so se torej nedvomno samoopredeljevali kot Slovenci.¹⁰⁹

Samoopredelitve s slovensko etnično skupnostjo srečamo tudi pri vodilni osebnosti katoliške obnove. Študija o romanju v Porenje leta 1622 je namreč pokazala,¹¹⁰ da je škof Tomaž Hren svojo pripadnost konceptu *nationis Slavonicae*, ki se v variantah pojavlja vse od ustanovne listine beneficija pri Slovenskem oltarju v Aachnu leta 1495,¹¹¹ poudaril z dodatkom svojilnega za-

imka »naše« (*nostrae nationis Slavicae*).¹¹² Da gre pri tem za Hrenovo identifikacijo s slovenskim ljudstvom, dokazuje podoben primer iz leta 1608, ko je škof v svojem pisanju v Rim omenil, da je »v naš slovenski jezik« (*in linguam nostram slavicam*) prevedel številne molitve, prošnje in pridige, ter nadaljeval, da namerava »v našem maternem in ljudskem jeziku« (*materno nostro ac vernaculo idiomate*) napisati še več spisov.¹¹³

Po zelo kratkem pregledu nekaterih primerov individualnih samoopredelitev v nadaljevanju predstavljam še nazoren primer kolektivne avto-identifikacije preprostih ljudi, povezan z omenjenim romanjem v Porenje.¹¹⁴ Slovenski romarji so svoj oltar v aachenski stolnici domnevno postavili na prelomu 14. in 15. stoletja,¹¹⁵ čemur je leta 1495 sledila nadarbina za slovenščine večšega duhovnika.¹¹⁶ Ker Slovenci v poznem srednjem veku niso bili politična, temveč etnična skupnost, njihovega beneficija v »nemškem Rimu« za razliko od Ogrske kapele ali Češkega oltarja¹¹⁷ ni

105 Trubar, *Hijhna Postilla*, str. 27. Gl. tudi Grdina, Zamišljena nezgodovina (spletni dostop).

106 O tem gl. Müller, Raba imena, str. 24.

107 Primeri: *LVbi Slouenci* (Trubar, *Abecedarium*, [predgovor, brez paginacije]); *Lubi Slouenci* (Trubar, *Ta evangeli*, str. B3a); *Lubi Slouenci*, *LVBI SLOVENCİ INV BRATIE*, *Lubi Slouenci* (Trubar, *Ta prvi deil*, str. Predgovor, f 2, gg 2); *mui lubi Slouenci* (Trubar, *En regishter*, str. NA); *LVbi Slouenci*, *vi mui lubi Bratie inu Slouenci* (Trubar, *Ta drugi deil*, str. Predgovor, b2a); *vi, mui Slouenci* (Trubar, *Articuli*, str. PREDGVVOR ZHES ARTICVLE); *ui lubi Crainci inu Slouenci* (Trubar, *Svetiga Pavla lystuvi*, str. 83). Poleg tega so tudi avtorji katoliške dobe slovenskega pismenstva svoje bralce med drugim naslavljali z nagovorim *Lubi Slovenci* (Rotar, *Trubar*, str. 358; Ivešič, Jernej Kosi, str. 138).

108 Izvirnik: *Also haben wir in wenig jaren, seit ich durch die gnad des almechtigen die windische sprach zu schreiben angefangen, auch vil quet büecher, gott lob vberkhumen. Vmb das haben wir windischen, nach gott niemant zu danckhen vnd zu loben, den e. f. g. vnd derselbigen herren vatter gotsaligister vnd lobligister gedechtnus, die vns die windische, cyrulische vnd crobatische büecher zu Tübingen vnd Aurach zu druckhen gestatten vnd gefürdert, welche man vns weder zu Nüremberg noch Schwabisch Hall zulaßen wöllen* (Trubar, *Pisma*, št. 82, str. 335). Gl. tudi Grdina, Zamišljena nezgodovina (spletni dostop).

109 O tem gl. Müller, Raba imena, str. 24.

110 Gl. Kočevar, Romanje, str. (zlasti) 327–330.

111 Izvirnika: SI ZAL LJU 333, Zbirka listin Ljubljana (1495, junij 26., Aachen); po navedbah Arnolda Luschina von Ebengreutha naj bi en izvod hranil tudi arhiv ljubljanskega stolnega kapitlja (danes verjetno v NŠAL). Objave:

Quix, *Historische Beschreibung*, str. 132–134, No. 7. Fundatio altaris Sclavorum; Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 99–104 (Beilage 1); gl. tudi Otorepec, *Gradivo*, zv. 4, št. 32, str. [77] (zabeležba s sklicem na omenjeno Luschinovo objavo); Valvasor je objavil skrajšano in prirejeno različico ustanovne listine, ki ji je dodal tudi listino o imenovanju novega beneficiata iz leta 1625, gl: Valvasor, *Die Ehre*, zv. 3, XI, str. 712–713 (latinščina), 713–714 (nemščina, prevedena je le listina iz leta 1625); slovenski prevod dela ustanovne listine je na voljo v Valvasor, *Čast in slava*, zv. 3, XI., str. 725 (Priloga 712L). O tem gl. Kočevar, Romanje, str. 311–312, op. 75.

112 Gre za spremno pismo, ki ga je Hren marca 1622 izdal trem romarjem v Köln, Aachen in druge romarske »kraje Nemčije« (Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 106 (Beilage 3a)).

113 Turk, Hren, *Slovenska biografija* (spletni dostop). Hren druge slovanske jezike naslavlja z njihovimi latiniziranimi lingvonimi, na primer *Biblia Polonica* (Dimitz (ur.), *Historische Notizen*, str. 90).

114 Slovenci so vsaj od srede 14. do konca 18. stoletja vsakih sedem let romali v Porenje, sprva zlasti k Marijinemu relikviariju v Aachen, kjer so postavili svoj oltar in leta 1495 pri njem ustanovili nadarbino, ter pozneje k Sv. trem kraljem v Köln (Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 146 (6)–147 (7); Petrič, Romanje, str. 280; Kosi, *Potujoči*, str. 110–113; Nemeš, Príspevok, str. 4; Kočevar, Romanje, str. 307–322; Klobčar, Prezrti zgodovinski kontekst, str. 128–137).

115 Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 72; Gruden, *Zgodovina*, str. 516; Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 154 (14)–155 (15); Kosi, *Potujoči*, str. III.

116 Ustanovna listina, ki jo je 26. junija 1495 v Aachnu na prošnjo ljubljanskih in kranjskih mestnih oblasti izstavil duhovnik in notar magistrata v Liègu Wilhelm Schenach (Kočevar, Romanje, str. 324), je glede duhovnika med drugim določala: *presbýtero seculari idoneo ac vulgari idiomate ipsius nationis Slavonicae erudito* (Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 101 (Beilage 1)).

117 Po naročilu ogrskega kralja Ludvika I. je bila med letoma 1358 in 1366 zgrajena Ogrska kapela, proces njenega ustanavljanja pa se je zavlekel do leta 1381. Še pred njeno dograditvijo je češki kralj in cesar Karel IV. leta 1362 dal

ustanovil vladar, temveč mestna sveta Ljubljane in Kranja.¹¹⁸ To odraža tudi njegov patrocini, saj beneficij ni bil zaupan v varstvo dinastičnim svetnikom, temveč sprva sv. Mariji in cerkvenim očetom, pozneje pa Sv. Cirilu in Metodu.¹¹⁹

Da sta romanje in nadarbina zrasla »od spodaj«, kaže tudi koncept slovenske »nacije«,¹²⁰ ki se trikrat pojavi v ustanovni listini beneficija. Nanaša se namreč na njegove ustanovitelje, mestne očete Ljubljane in Kranja ter druge člane *Christi fidelium nationis Sclavoniae*.¹²¹ To kaže, da je bila ustanovitev beneficija podjem, ki je zadeval vso etnično skupnost.¹²² Njegova druga omemba se nanaša na jezik, nadarbina je bila, kot omenjeno, namenjena duhovniku, večjemu *vulgari idiomate ipsius nationis Sclavonicae*.¹²³ V tretjem primeru se slovenska »nacija« pojavi v kontekstu dolžnosti beneficiata, ki je med drugim moral skrbeti za

postaviti Češki oltar (Luschin, *Die windische Wallfahrt*, str. 440–441, 452; isti, *Windische Wallfahrer*, str. 83, 96; Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 150 (10), 155 (15); Nemeš, *Prispevok*, str. 6–7, 21–22).

¹¹⁸ Nadarbino za kaplana v aachenski stolnici so na prošnjo ljubljanskih in kranjskih mestnih oblasti z notarskim aktom z dne 26. junija 1495 (SI ZAL LJU 333, Zbirka listin Ljubljana (1495, junij 26., Aachen), Ustanovna listina oltarja in beneficija Slovanov v cerkvi sv. Marije v Aachnu; Quix, *Historische Beschreibung*, str. 132–134, No. 7. Fundatio altaris Sclavorum; Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 99–104 (Beilage 1)) ustanovile tamkajšnje cerkvene oblasti (Kočev, *Romanje*, str. 311–312, 324, 335).

¹¹⁹ Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 72; Gruden, *Zgodovina*, str. 516; Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 154 (14)–156 (16); Kočev, *Romanje*, str. 340–342. Kdaj je Slovenski oltar zamenjal patrocini, ni znano. Sklepamo lahko, da je do tega prišlo v 16. stoletju. Za nova patrona aachenskega oltarja prvič izvemo v Hrenovem pismu s 25. avgusta 1613 (gl. Kočev, *Romanje*, str. 340–342). O patrociniu Češkega oltarja in Ogrske kapele gl. Nemeš, *Prispevok*, str. 6–7, 9–21.

¹²⁰ Ocenjujem, da beseda *natio*, ki se pojavlja v ustanovni listini, v danem primeru nastopa kot označevalec »za jezikovno, zgodovinsko, geografsko ali politično povezane velike skupnosti, kar se lahko zelo približa današnji rabi izraza«, če uporabim dikcijo Herfrieda Münklerja (Münkler, *Sprache*, str. 115). Ob tem pa poudarjam, da beseda v slovenskem primeru ni imela političnih konotacij.

¹²¹ Izvirnik: *Sane pro parte spectabilium et sagatium virorum dominorum burgimagistrorum, scabinorum, proconsulum et comunitatis civitatis Laybach et oppidi Crainburgi, aliorumque Christi fidelium nationis Sclavoniae exhibita petitio ...* (Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 101 (Beilage 1)), O prevajanju toponima *Sclavonia* in njegovih variant gl. Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 46–55.

¹²² Kočev, *Romanje*, str. 324.

¹²³ Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 101 (Beilage 1). Češki beneficij je imel še bolj poudarjen »nacionalni« značaj, saj je Karel IV. v ustanovni listini za njegovega uživalca postavil tudi naslednje zahteve: *debeat esse nationis Bohemie, vel ad minus habere peritiam et perfectam locutionem Bohemie lingue* (Quix, *Historische Beschreibung*, str. 128, No. 5, Fundatio altaris Bohemorum (1362, december 20., Aachen)). Gl. tudi Nemeš, *Prispevok*, str. 7; Kočev, *Romanje*, str. 325.

bogoslužje in dušni blagor ustanoviteljev beneficija in njihovih naslednikov, pa tudi *caeterorum praedictae Sclavonicae nationis Christi fidelium*, ki so obiskovali aachensko stolnico.¹²⁴

Čeprav namen romanja ni bil, da bi božjepotniki utrjevali svojo etnično pripadnost, temveč da bi z *usti in srci pozdravili presvete Tri kralje*, kot je pisar romarske družbe Janez Jurij Feistritz zapisal v romarski knjižici,¹²⁵ je med romanjem do izraza prišla tudi ta.¹²⁶ Viri o romanju namreč vsebujejo več podatkov o objektivnih kriterijih etničnosti,¹²⁷ vendar se bom zaradi konstruktivističnega pristopa na tem mestu omejil zgolj na etnične (samo)opredelitve, omenjena romarska knjižica *Alt-Wenthen, oder Ungern Ordnungs Büchlein*, ki jo je Feistritz objavil v Kölnu, najverjetneje v 17. stoletju, v dvojezičnem delu, namenjenem nemškemu gostiteljem romarjev, med drugim namreč pojasnjuje, »kako se z vprašanji prepozna Ogr«,¹²⁸ kakor so v Porenju tedaj označevali slovenske romarje.

Če strnemo predhodne ugotovitve zgodovinskega pisja o eksonimu *Ungern*, lahko sklenemo, da so Ogri, torej prebivalci dežel krone sv. Štefana, ki so v začetnih obdobjih romanj k Marijinemu relikviariju v Aachen prihajali v velikem številu,¹²⁹ v govorici nemških domačinov svoje ime s časom posodili drugim tujim romarjem, ki so prihajali v Porenje. Označevalec »Ogri« je tako postal sino-

¹²⁴ Izvirnik: *pro tempore rectorem in dicto altari celebrandae pro hac vice ad laudem et honorem dei omnipotentis et ipsorum fundatorum suorumque successorum animarum salutem et felicitatem dotare, et nilominus illud dante domino magnifice tam in dote quam divino cultu successu temporis augmentare, proviso quod rector beneficii huiusmodi pro tempore existens in dicta ecclesia nostra personaliter residere, dictoque beneficio debite praesse et confessionem praedictorum fundatorum ac ipsorum successorum et caeterorum praedictae Sclavonicae nationis Christi fidelium dictam ecclesiam nostram peregre semper visitantium benevole audire, ipsisque eucharistiae et alia necessaria sacramenta tempore necessitatis ministrare tenebitur et sit astrictus* (Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 101–102 (Beilage 1)).

¹²⁵ Prosti prevod izvirnika: *um die Hochheiligen drei Könige dort mit Mund und Herzen zu begrüßen* (NUK, Rokopisni oddelek, R 2868834, Feystriizer, *Alt-Wenthen*, str. [s. p.]; Feystriizer, *Alt-Wenden*, str. 20 (transkripcija), str. 21 (reprodukcija, kjer nekaj besedila manjka). Prim. prevod Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 181 (41)).

¹²⁶ O etnični pripadnosti slovenskih romarjev v Porenju gl. tudi Kosi, *Potujoči*, str. 113.

¹²⁷ Med objektivne kriterije etničnosti oziroma etnična znamenja Slovencev, ki so se manifestirala ob romanju, lahko štejemo verske pesmi (*Abfingung eines windischen Liedes*), ljudski ples (*auf windische Art tanzen*), kmečke poroke (*hochzeiten ... nach windischer Bauernart*) in ne nazadnje jezik (Kočev, *Romanje*, str. 317–318, 321, 323, 345).

¹²⁸ NUK, Rokopisni oddelek, R 2868834, Feystriizer, *Alt-Wenthen*, str. [3]; Feystriizer, *Alt-Wenden*, str. 18 (transkripcija), str. 19 (reprodukcija).

¹²⁹ Gl. Nemeš, *Prispevok*.

nim za nenemške božjepotnike,¹³⁰ ki so bili v 17. in 18. stoletju očitno v velikem številu Slovenci. To med drugim kaže odlomek iz pisma Franza Josefa von Bossarta, ministra na volilnoknežjem dvoru v Kölnu, z dne 25. februarja 1776, v katerem bremo o romanju v Andernach, Köln in Aachen, ki ga vsakih sedem let pod ogrskim imenom opravlja »slovenska nacija« (Windische Nazion).¹³¹

S stališča kolektivne identifikacije običajnih ljudi nižjih slojev s slovensko etnično skupnostjo pa je najpomembnejše prvo vprašanje, ki so ga sodeč po zgoraj omenjeni romarski knjižici gostitelji zastavili božjepotnikom, glasilo se je namreč *Ste vi slovenci?*¹³² To kaže, da se s slovensko etnično skupnostjo pred pojavom narodnega gibanja niso istovetili le intelektualci, temveč tudi preprosto ljudstvo na kolektivni ravni.¹³³ Da so se sedemletnega romanja res udeleževali zlasti preprosti ljudje, kažeta tako Hrenovi spremni pismi iz leta 1622¹³⁴ kot sicer tendenciozno poročilo okrožnega glavarja v Velikovcu iz leta 1775.¹³⁵ Obravnani

Seyt ihr von denen Ungern? Ste vi slovenci? auff ihr Antwort muß man sagen/ dobru, dobru, gut. Od kòth ste vi? von wannen kommet ihr? zu ihrer Ruckrede antwortet man: je prau, zhè dobru, ist schon recht. Kam gréfte vi? Wo ziehet ihr hin? darauff wird gesprochen mit diesen Worten: prau, nu dobru, zhè prau, schon gut und recht.

Seyt ihr von denen Ungern? Ste vi slovenci? auff ihr Antwort muß man sagen / dobru, dobru, gut. Od kòth ste vi? von wannen kommet ihr? zu ihrer Ruckrede antwortet man: je prau, zhè dobru, ist schon recht. Kam gréfte vi? Wo ziehet ihr hin: darauff wird gesprochen mit diesen Worten: prau, nu dobru, zhè prau, schon gut und recht (NUK, Rokopisni oddelek, R 2868834, Feystrizer, Alt-Wenthen, str. [3]).

primer torej ustreza Hobsbawmovim zahtevam po »pogledu od spodaj«¹³⁶ in avtoidentifikaciji kot edinem merodajnem pokazatelju etnične oziroma narodne pripadnosti.¹³⁷

Etnonim *slovenci* pušča malo prostora za razpravo o etnični pripadnosti božjepotnikov,¹³⁸ ker so nenemški pasusi v besedilu nedvoumno v slovenščini in za povrh natisnjeni v bohoričici.¹³⁹ O domovini romarjev, ki so v sedemletnih intervalih prihajali v Porenje in se samoopredeljevali kot *slovenci*, pa avtor romarske knjižice zapiše, da ti prihajajo »iz pokrajin, ki ležijo proti jutrovem, kot so Kranjska, Koroška in Štajerska, katerih okolica meji na Beneški zaliv ali na Beneško morje in na Turško mejo«.¹⁴⁰ Feistritzterjeva prostorska opredelitev izvora slovenskih romarjev se torej v dobršni meri pokriva tako s Trubarjevimi opredelitvami slovenskega etničnega prostora iz 16. stoletja¹⁴¹ kot s

¹³⁰ Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 149 (9)–152 (12); Kočevar, *Romanje*, str. 323–340.

¹³¹ Povzeto po izvirniku: ... *alle 7 Jahre nach Andernach, Coln und Achen beschehenden Wallfahrt der unterm Namen der Hungarn gehenden Windischen Nazion...* (Luschin, *Die windische Wallfahrt*, str. 463 (Beilage 5)). Gl. tudi Gruden, *Zgodovina*, str. 519; Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 149 (9)–152 (12); Kosi, *Potujoči*, str. 112, op. 207; Kočevar, *Romanje*, str. 337–339.

¹³² Celoten odlomek o »prepoznavanju Ogrov« se glasi: *Seyt ihr von denen Ungern? Ste vi slovenci? auff ihr Antwort muß man sagen / dobru, dobru, gut. Od kòth ste vi? von wannen kommet ihr? Zu ihrer Ruckrede antwortet man: je prau, zhè dobru, ist schon recht. Kam gréfte vi? Wo ziehet ihr hin: darauff wird gesprochen mit diesen Worten: prau, nu dobru, zhè prau, schon gut und recht* (NUK, Rokopisni oddelek, R 2868834, Feystrizer, Alt-Wenthen, str. [3]; Feystrizer, *Alt-Wenden*, str. 18 (transkripcija), str. 19 (reprodukcija)). Gl. tudi transkripcijo Kozme Ahačiča, *Zgodovina misli: katoliška doba*, str. 64. Prevod pa je prispeval Jože Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 181 (41): »Ali ste od teh Ogrov? Ste vi slovenci? na njihov odgovor moramo reči dobru, dobru, dobru. Od kòth ste vi? od kod pridete? na njihov odgovor se odvrne: je prau, zhè dobru, je že prav. Kam gréfte vi? na kar se reče s temi besedami: prau, nu dobru, zhè prau, že dobro in prav.«

¹³³ Raba etnonima *slovenci* kaže, da je Feistritzterjeva romarska knjižica nastala, še preden je kranjsko ime na območju slovenskega etničnega jedra izpodrinilo slovensko. Karniolizacija se je namreč odrazila tudi v dokumentih, povezanih z romanjem, o tem gl. Kočevar, *Romanje*, str. 326, 331–332, 335, 345.

¹³⁴ Gl. Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 105 (Beilage 3), 106–107 (Beilage 3[b]). O tem gl. Kočevar, *Romanje*, str. 327–328.

¹³⁵ Velikovški okrajni glavar von Aichelburg je 20. septembra 1775 sestavil poročilo o romanju za koroško deželno glavarstvo, v katerem je med drugim zapisal, da se romanj v Porenje ne udeležuje nihče drug kot posamični revni in s tegobami obremenjeni gostači (*arme und preßhafte Innleute*), ter dodal, da naj uradnikom romanje do tedaj ne bi bilo dobro poznano, ker se ga udeležujejo le

stari ljudje brez stalnega prebivališča (*unangeßffene alte Leute dahin abgehen*) (Luschin, *Die windische Wallfahrt*, str. 460 (Beilage 2)). Stabéj je poudaril, da je bil odnos vseh oblasti do slovenskega romanja docela odklonilen (Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 177 (37), 186 (46)).

¹³⁶ Hobsbawm, *Nacije*, str. 16–17, 19; isti, *Nations*, str. 9, 11.

¹³⁷ Hobsbawm, *Nacije*, str. 16; isti, *Nations*, str. 8.

¹³⁸ Prim. Kosi in Stergar, *Kdaj so nastali*, str. 469–470; prim. Müller, *Raba imena*; isti, *Etno- in lingvonimi*.

¹³⁹ Stabéj, *Staro božjepotništvo*, str. 180 (40); Ahačič, *Zgodovina misli: katoliška doba*, str. 64.

¹⁴⁰ Prosti prevod izvirnika: ... *auß gegen der Sonnen Auffgang entlegenen Landschaften / als Kranlandt / Kärnthen / und Steyrmarch / deßsen Umbkreiß stoffen an den Golfo di Venezia, oder das Venedische Meer / und an die Tuerckischer Grenzen...* (NUK, Rokopisni oddelek, R 2868834, Feystrizer, Alt-Wenthen, str. [2]; Feystrizer, *Alt-Wenden*, str. 16 (transkripcija, kjer je besedilo precej prilagojeno sodobni nemščini), str. 17 (reprodukcija)). Prim. prevod Jožeta Stabéja, *Staro božjepotništvo*, str. 181 (41).

¹⁴¹ Gl. Trubarjev opis ljudstev (jugovzhodne) Evrope v njegovem nemškem posvetilu prvega dela hrvaškega No-

auß gegen der Sonnen Auffgang entlegenen
Landſchafften / als Kranlandt / Kärnthen / und
Steyrmarck / deſſen Umbkreiß ſtoſſen an den
Golfo di Venezia, oder das Venediſche Meer /
und an die Türckiſcher Grenzen / nicht ohne

... auß gegen der Sonnen Auffgang entlegenen
Landſchafften / als Kranlandt / Kärnthen / und
Steyrmarck / deſſen Umbkreiß ſtoſſen an den Golfo
di Venezia, oder das Venediſche Meer / und an die
Tuerckiſcher Grentzen (NUK, Rokopisni oddelek, R
2868834, Feystrizer, Alt-Wenthen, str. [2]).

teritorijem, »ki so ga za slovenskega sredi 19. stoletja razglasili slovenski nacionalisti«. ¹⁴²

Edina neskladnost pri teritorialni opredelitvi je navedba, da okolica (*Umbkreiß*) pokrajin, od koder prihajajo romarji, meji tudi *an die Tuerck-iſcher Grentzen*, ¹⁴³ kar se gotovo nanaša na kajkavski prostor »stare« ali Zgornje Slavonije med cesarsko-ogrsko mejo in Vojno krajino. ¹⁴⁴ Udeležba romarjev iz *Slovenskega orsaga* pri romanju v Porenje se zdi zelo verjetna, upošteva Trubarjevo navedbo iz leta 1562, da so Slavonci (kajkavski Slovenci) z »zgornjimi« Slovenci poleg etno- in lingvonima delili tudi romarsko vnemo. ¹⁴⁵ Čeprav

vega testamenta češkemu kralju in bodočemu cesarju Maksimilijanu (II.) iz leta 1562 (Trubar, *Nemški spisi*, str. 429–457); o tem gl. Kočevar, Ali je (2. del), str. 367–373; gl. tudi omenjeno anonimno, domnevno Skaličovo oceno Trubarjevega jezikovnega dela z začetka leta 1560 (Trubar, *Pisma*, št. 4a, str. 389) in Trubarjev odgovor nanjo (Trubar, *Pisma*, št. 11, str. 59; Elze, *Primus Trubers Briefe*, št. 8, str. 61–64).

¹⁴² Kosi in Stergar, Kdaj so nastali, str. 470.

¹⁴³ NUK, Rokopisni oddelek, R 2868834, Feystrizer, *Alt-Wenthen*, str. [2]; Feystrizer, *Alt-Wenden*, str. 16 (transkripcija, kjer je besedilo precej prilagojeno sodobni nemščini), str. 17 (reprodukcija).

¹⁴⁴ Horonim Slavonija se je po koncu osmanske oblasti nad pretežnim delom Ogrske v 18. stoletju premaknil na vzhod, na celotno medrečje med Savo in Dravo. Zato se je »nova« Slavonija nekaj časa imenovala tudi Spodnja Slavonija (*Sclavonia inferior*), za razliko od »stare« ali Gornje Slavonije (*Sclavonia superior*) ob meji cesarstva, kjer se je slavonsko ime postopno umikalo hrvaškemu (Slavonija. *Hrvatska enciklopedija* (spletni dostop); Rotar, Viri, str. 325–326; Slavonija. *Hrvatski institut za povijest* (spletni dostop)).

¹⁴⁵ Povzeto po izvirniku: *vnnd gehen weit walfarten* (Trubar, *Nemški spisi*, str. 438–439 (nemški izvirnik), str. 471 (slovenski prevod)). O tem tudi Rotar, Toponimika, str. 466; Kočevar, Romanje, str. 344, 347. Trubar za označevanje Slovencev v tem besedilu uporablja besedne zveze: *die Windiſchen oder Sclauen*, *Die Sclauen die man ſonſt Beffiac-ken nennt* (Trubar, *Nemški spisi*, str. 438) in *Beffiac-ken* (prav tam, str. 444). Zato si je pri označevanju »svojih« Slovencev pomagal tudi z določnicami *Der obern Windiſchen Ländern / gemeines Volck* (prav tam, str. 439) in s kranjskim imenom *Creyneriſch vnd Oberwindiſch guthertzig Volck* (prav tam, str. 440). O rabi določnic za razločevanje Slovencev od drugih Slovanov v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju gl. Rotar, Viri, str. 350.

so Slavonci spričo številnih podobnosti in enakega etnonima očitno sodelovali v konceptu slovenske romarske »nacije«, gre opozoriti, da sta bili ljudstvi dve ločeni etnični entiteti. ¹⁴⁶ Za nameček je med *Bezjaki*, kot so svoje kajkavske sosedse imenovali »zgornji« Slovenci, ¹⁴⁷ istočasno potekal proces kroatizacije ¹⁴⁸ oziroma etnične inkorporacije v hrvaško skupnost. ¹⁴⁹

SAMOOPREDELITVE S SLOVENSКИM ETNIČNIM PROSTOROM

Čeprav viri od zgodnjega 9. stoletja dalje kontinuirano kažejo, da so se za označevanje slovenskega etničnega prostora uporabljale različice latinskega horonima *Sclavonia*, ¹⁵⁰ ta v srednjem

¹⁴⁶ Slovenci so svoje »soimenjake« onstran cesarsko-ogrske meje v zgodnjem novem veku imenovali *Bezjaki*, ti pa njih *Kranjci* (Pleteršnik, *bezjāk*, *Slovensko-nemški slovar* (spletni dostop); Petrič, O Kranjcima, str. 183, 185, 187–188; Budak, Utjecaj, str. 79). Kot omenjeno zgoraj, sta politična navezava Slavonije na Hrvaško z dokončno združitvijo saborov leta 1558 (Sabor. *Hrvatska enciklopedija* (spletni dostop); Slavonija. *Hrvatski institut za povijest* (spletni dostop)) in delovanje Biblijskega zavoda v Urachu v letih 1561–1565/66 (Ahačič, Uraški biblijski zavod) Slovence dodatno ločila od Slavoncev in Hrvatov. Kljub temu so nekateri pisci Slavonce še v zgodnjem 19. stoletju prištevali k Slovincem, gl. Primic, *Novi némshko-slovénshki bukvar*, str. 122; Bewohner des Kaiserthums. *Oesterreichische National-Encyklopädie*, zv. I, str. 288). Poleg Slavoncev so v Porenje gotovo romali tudi Hrvati, gl. Budak, *Hrvatska hodočašča*.

¹⁴⁷ Gl. Trubar, *Pisma*, št. 11, str. 59; Elze (ur.), *Primus Trubers Briefe*, št. 8, str. 61–64; Pleteršnik, *bezjāk*, *Slovensko-nemški slovar* (spletni dostop).

¹⁴⁸ Budak, Utjecaj, str. 78–87; isti, *Hrvatski identitet*, str. 4; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 8–9, 54, 58–59, 97, 124; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 14–15, 48–49, 51.

¹⁴⁹ O procesih etnične fuzije gl. Južnič, *Identiteta*, str. 276–277; Berghe, *Biologija nepotizma*, str. 83; Kočevar, Ali je (1. del), str. 96–97. Prim. Budak, Utjecaj, str. 78, 80, 87; uporablja termin »predmoderni proces nacionalne integracije«.

¹⁵⁰ Ludvik Pobožni v darovnici, izstavljeni 21. januarja 824, s katero je oglejskemu patriarhu Maksenciju podelil del svoje lastnine v vasi Mazzana (med Palmo in Latisano) v Furlaniji in 20 kolonov na Celju, med drugim zapiše: *in finibus Sclavinie in loco, qui dicitur Zcllia manentes viginii* (Kos, *Gradivo*, zv. 2, št. 78, str. 68). Leta 828 pa je cesar škofom, opatom, vojvodam, grofom in drugim uradnikom v svojih deželah *partibus Francie, Burgundie, Provincie, Septimanie, Italie, Tuscie, Retie, Baioarie et Sclaviniae* (Kos, *Gradivo*, zv. 2, št. 102, str. 89) naznanil, da je v varstvo sprejel skupino trgovcev. V zvezi s horonimom *Sclavinia* v slednjem dokumentu je Miha Kosi leta 1998 ugotovil: »Med deželami, ki se v dokumentu naštevajo v smeri od zahoda proti vzhodu, 'Sclavoniae' sledijo Bavarski, zato je upravičeno mnenje, da gre za ozemlje slovenskih prednikov v Vzhodnih Alpah oz. Panoniji. Drugi Slovani, kot Čehi, Moravani idr., ne pridejo v poštev, ker niso bili v okviru frankovske države« (Kosi, *Potujoči*, str. 18, op. 9). Anton Globočnik pl. Sorodolski je leta 1893 zapisal: »Im Archiv für Kärntens Geschichte finden sich nur für die Zeit von 770 bis 1122, 192 solche Belehungsbriefe in partibus sclavoniae, vor« (Globočnik, *Uebersicht*, str. 14).

in zgodnjem novem veku nikoli ni bil zaključena političnouppravna entiteta. Da kljub teritorializaciji¹⁵¹ slovenskega etnonima¹⁵² na stiku Vzhodnih Alp, Panonske nižine in Jadranskega morja ni nastala zaokrožena enota, ki bi nosila zgoraj omenjeno poimenovanje, so po mnenju Sergija Vilfana povzročili madžarski vpadi, ki so med koncem 9. in drugo polovico 10. stoletja v izpostavljenem delu vzhodnofrankovske države povzročili oblikovanje obrambnih krajin. To je po njegovem mnenju namreč preprečilo, da bi se kljub vključitvi v frankovski državni okvir na Slovenskem oblikovala nova pokrajinska zveza na podlagi prejšnje plemenske, kot se je zgodilo na Češkem.¹⁵³

Do konca srednjega veka so se iz obrambnih krajin izoblikovale njihove daljne naslednice dežele, ki so slovenski etnični prostor delile vse do razpada Avstro-Ogrske.¹⁵⁴ Kljub temu so njihove meje, kot dodaja Vilfan, za Slovence postale res problematične šele v zadnjem stoletju obstoja Habsburške monarhije, saj so bili Slovenci v vseh deželah razen na Kranjskem in Goriškem v manjšini.¹⁵⁵ V zvezi z deželami kaže izpostaviti še, da so bile te v srednjem veku zlasti pravno-osebne zveze plemstva¹⁵⁶ in so šele s krepitvijo uradniškega aparata v zgodnjem novem veku postale političnouppravne entitete z atributi državnosti.¹⁵⁷ To je povzročilo, da so se deželne identitete z ozkega kroga plemičev postopno razširile na vse prebivalstvo, ki mu na predvečer modernega nacionalizma etnična pripadnost morda ni bila tako pomembna kot deželna.¹⁵⁸

Ker je bil razvoj dežel dolgotrajen proces, se je označevanje slovenskega etničnega prostora z variantami latinskega integralnega označevalca *Sclavonia* nadaljevalo skozi srednji in zgodnji novi vek¹⁵⁹ do zgodnjega 17. stoletja.¹⁶⁰ Janez Höfler

ugotavlja, da je cesarska dvorna¹⁶⁰ pisarna slovenski prostor vsaj do 12. stoletja imenovala *Sclavonia*.¹⁶¹ Od poznega 13. stoletja je koncept *Sclavonie* kot integralni označevalec za slovenski etnični prostor, dodaja Höfler, izpričan tudi v virih kartuzijanskega reda,¹⁶² z ustanovitvijo žičke bratske zveze, ki so jo leta 1415 sklenile kartuzije Žiče, Bistra, Jurklošter in Pleterje, pa je ime posodil posebni kartuzijanski provinci *Sclavonie*.¹⁶³ Leta 1495 se v ustanovni listini nadarbine pri Slovenskem oltarju v Aachnu, kot omenjeno, srečamo tudi s Kristusovimi verniki *nationis Sclavoniae*.¹⁶⁴

Najpozneje v zgodnjem 15. stoletju naletimo še na nemški horonim *Windischland* z različicami.¹⁶⁵ Porast rabe tako nemškega kot latinskega poimenovanja za slovenski prostor na podlagi študij Primoža Simonitija, Janeza Höflerja in Tomaža Lazarja opazimo v času vladanja Maksimilijana I. v drugi polovici 15. in zgodnjem 16. stoletju.¹⁶⁶ Lazarjevo odkritje inventarnih popisov orožja, opravljenih in *Windischen lannden* leta 1507, na predvečer vojne »poslednjega viteza« z Beneško republiko,¹⁶⁷ kaže, da se je nemško poimenovanje za slovenski prostor v tem času znašlo tudi v uradnih dokumentih. Poleg tega takšni primeri

le, na primer Beneško Slovenijo, Dalmacijo in Hrvaško, znan je le en primer zgodnjenovoveške rabe horonima *Schiavonia* za označevanje slovenskega etničnega prostora kot celote, vendar več o tem v nadaljevanju.

¹⁶⁰ Taksativni pregled vseh znanih primerov označevanja slovenskega etničnega prostora z integralnimi označevalci še pogrešamo, največ primerov pa je do zdaj zbranih v: Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*; isti, Slovenija (spletni dostop); isti, *Sclavonia* (spletni dostop); isti, Kako je bilo (spletni dostop); Lazar, Poznosrednjeveško vojskovanje; Kočevar, Ali je (2. del), str. 387–392.

¹⁶¹ Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 33; isti, Slovenija (spletni dostop).

¹⁶² Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 33–34; isti, *Slave-nia* (spletni dostop).

¹⁶³ Provinca *Sclavonie* je bila del Zgornjenemške redovne province, gl. Radics, »Provincia Sclavonia«; Mlinarič, Kartuziji, str. 177, 187–188, 190; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 33–34; isti, *Sclavonia* (spletni dostop); Kočevar, Romanje, str. 346–347.

¹⁶⁴ Prepis ustanovne listine: SI ZAL LJU 333, Zbirka listin Ljubljana (1495, junij 26., Aachen). Objave: Quix, *Historische Beschreibung*, str. 132–134, No. 7. Fundatio altaris Sclavorum; Luschin, *Windische Wallfahrer*, str. 99–104 (Beilage 1). O tem gl. Kočevar, Romanje.

¹⁶⁵ Burghardt Zink je 8. avgusta 1407 o svojem bivanju v Ribnici na Dolenjskem zapisal: *Als ich nun bei meinem Herrn in windischen Landen war* (Vrhovec, Der schwäbische Chronist, str. 10).

¹⁶⁶ G. Simoniti, *Humanizem*; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*; Lazar, Poznosrednjeveško vojskovanje. Zaenkrat še ne vemo, ali je večje število znanih omemb horonimov *Sclavonia* in *Windischland* iz časa Maksimilijana I. posledica njune pogostejše rabe v tem času ali zgolj boljše raziskanosti tega obdobja v slovenskem zgodovinopisju.

¹⁶⁷ Lazar, Poznosrednjeveško vojskovanje, str. 77; gl. tudi isti, Oborožitev, str. 116.

¹⁵¹ S terminom teritorializacija označujem proces, s katerim družbene skupine dobijo prostorsko komponento in postanejo teritorialni koncepti. O tem gl. Fuerst-Bjeliš, Territorialisation.

¹⁵² O razmerju slovensko–slovansko gl. Höfler, *Slovan*; Müller, Etno- in lingvonimi.

¹⁵³ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 442. O tem gl. tudi Rotar, Viri, str. 318; Kočevar, Romanje, str. 341; Lavrič, Upodobitve, str. 381, op. 14. o Vilfanovi tezi prim. Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 52.

¹⁵⁴ Pregled razvoja posameznih habsburških dežel gl. Brunner, *Land*, str. 165–192.

¹⁵⁵ Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 442.

¹⁵⁶ Brunner, *Land*, str. 139–199; Nared, *Dežela*, str. 55–56.

¹⁵⁷ Kočevar, Ali je (2. del), str. 402–403.

¹⁵⁸ Kočevar, Ali je (2. del), str. 402–403; Kosi, Je bil proces, str. 156–158; Kosi in Stergar, Kdaj so nastali, str. 473.

¹⁵⁹ Poleg latinskega poimenovanja gre omeniti italijanski horonim *Schiavonia*, čeprav je treba opozoriti, da so Italijani z njim običajno označevali širši slovanski prostor v zaledju vzhodnega Jadrana ali njegove posamezne de-

dokazujejo, da *Windischland*, ki ga Trubar omenja v znamenitem pismu Heinrichu Bullingerju iz leta 1555,¹⁶⁸ ni bil reformatorjeva iznajdba, temveč oznaka iz obče rabe.

SLOVENSKA DEŽELA IN ČAS PROTESTANTIZMA

V drugi polovici 16. stoletja so bile naposled prvič zapisane tudi slovenske različice zgoraj omenjenih latinskih in nemških integralnih označevalcev za slovenski etnični prostor. Po preliminarnih raziskavah sodeč se v slovenski protestantiki¹⁶⁹ vsaj dvanajstkrat srečamo z edninsko rabo besedne zveze *Slovenfka Deshela*¹⁷⁰ in vsaj desetkrat z njenimi množinskimi variantami *Slouenske Deshele*.¹⁷¹ Prvo, edninsko obliko najdemo pri Trubarju v letih 1555,¹⁷² 1560,¹⁷³ 1562,¹⁷⁴ dvakrat 1574,¹⁷⁵ 1575,¹⁷⁶ 1577,¹⁷⁷ 1582¹⁷⁸ in posthumno

1595,¹⁷⁹ pri Sebastijanu Krelju leta 1567,¹⁸⁰ pri Juriju Dalmatinu leta 1584¹⁸¹ ter pri Matiji Trostu leta 1588.¹⁸² Množinsko obliko domovinskega imena pa je Trubar uporabil vsaj v letih 1557 (dvakrat),¹⁸³ 1561,¹⁸⁴ 1562,¹⁸⁵ 1567¹⁸⁶ in 1577;¹⁸⁷ Krelj v le-

168 Trubar je Heinrichu Bullingerju 13. septembra 1555 med drugim pisal, da je sedemnajst let pridigal v slovenski deželi: *und ans denselbigen 17. jar nacheinander in Windischland gepredigt* (Trubar, *Pisma*, št. 3, str. 19; Elze (ur.), *Primus Trubers Briefe*, št. 2, str. 19–20). O prostoru, ki naj bi ga Trubar označeval z nemškim horonimom *Windischland*, je Theodor Elze že leta 1897 ugotavljal: »Unter Windischland ist hier Untersteier, Krain and Triest zu verstehen, wo Trüber 17 jähre lang (1530–47) gepredigt hatte, auch schon vor dem erscheinen jener commentare (seit 1588) in deren geist und sinn« (Elze (ur.), *Primus Trubers Briefe*, št. 2, str. 20 (op. 4)).

169 Gl. Ahačič, *Zgodovina misli: protestantizem*; isti, *Stati inu obstatu*.

170 ZRC SAZU, ISJFR, Oddelek za zgodovino slovenskega jezika, Listkovna kartoteka za SSKJ16, s.v. slovenski, navaja 9 primerov. Za nesebično pomoč pri zbiranju podatkov iz Listkovne kartoteke se vljudno zahvaljujem Borisu Golcu in Alenki Jelovšek. Gl. tudi Müller, Raba imena, str. 26; isti, *Etno- in lingvonimi*, str. 65 (op. 10), navaja 2; pristeti pa je treba tudi omembo v Dalmatinovi Bibliji, ki se sicer ne nanaša eksplicitno na slovenski etnični prostor, temveč na celoten Ilirik.

171 ZRC SAZU, ISJFR, Oddelek za zgodovino slovenskega jezika, Listkovna kartoteka za SSKJ16, s.v. slovenski.

172 Izvirnik: *te potrebne shtuke te vere kerszanske katere malu ludi bogu je fmili vslouenski desheli sdai prou snai mi fmo tudi htimu catehismus* (Trubar, *Catechismus* [1555], str. A3a).

173 Izvirnik: *Taku, de sem od Ierufalema inu undukai okuli noter do te Slouenske deshele napolnil fteim Euangeliom Criftuseuim* (Trubar, *Ta drugi deil*, str. 24b). Gre za Trubarjev prevod horonima Ilirik v Pavlovem Pismu Rimljanom (Rim 15,19). Z enakim prevodom se srečamo še v Trubarjevem delu *Ta celi Novi testament II* iz leta 1582 in v Dalmatinovem prevodu Biblije iz leta 1584, več o tem v nadaljevanju.

174 Izvirnik: *Inu tudi fa volo tih nashih Super nikou, kir nas refnashaio inu prauio, Mi hohzmo eno Nouo kriuo Vero Vslouenski Desheli narediti, faftopnu, dolgu po redu prauili inu fto. S. Troyzo, S. Pyfjomom, fo vfemi Preroki, Iogri, Martyrniki, Suetniki inu fto diuizo Maryo spryzhali fadofti* (Trubar, *Articuli*, str. 17b).

175 Izvirnik: *Obtu ima vfaki veiditi, de taci Slouenskih buquih Vtbingi kir fo presnot, neifo peifni, se vfakimu Shtyri pogne, vti Slouenski desheli pag Try, Ampag letih famih kir fo fteimi Notami, Vtbingi le try, vslouenski desheli le dua, fa eh kraizar prodaio* (Trubar, *Ta celi Catechismus*, str. 173).

176 Izvirnik: *Sakai ty Verni kerszheniki, ty kir fo vti Turzhly oli vti Indy, oli vti Slouenski, Vnemshki, Hyfpaniski oli Vlashkih deshelah prebiuaio, fo delezh naraften, fe vkupe ne vidio, ne slishio inu ne gouore, eden drugiga ne faftopio, Oli vfai fto Vero, Smolitouio, Skerftom, ftem obhaylom, fo vfe Enu* (Trubar, *Catehismus s dveima islagama*, str. 83).

177 Izvirnik: *Per nashim pumnenim, fo Turki skorai vfo Vogersko, slouensko, Croasko inu druge Deshele faterli inu pod fe perprauili* (Trubar, *Noviga testamenta pusledni deil*, str. XIX). Po Müllerjevi interpretaciji naj bi se slednja omemba *slouensko* [...] inu *druge Deshele* nanašala na Slavonijo (Müller, Raba imena, str. 26 (napačna navedba strani XI namesto XIX)).

178 Izvirnik: *taku de sem od Ieruzalema inu undu okuli noter do te slovenske dežele napolnil s teim evangeliom Cristusevim* (Trubar, *Ta celi novi Testament* [1582], str. 53). Tako kot v *Ta drugem deilu tiga noviga Testamenta* kot v Dalmatinovi Bibliji gre za prevod horonima Ilirik. Gl. tudi Müller, *Etno- in lingvonimi*, str. 65.

179 Izvirnik: *ker je potreba, sa te velike nadluge volo, vkateri Slovenfka Deshela tizhy, de bi ludje imejli brumni biti, inu se pobuljhati, fe hBoshji befsedi svekshim flifsom dershati, inu fe pred vfemi smotami varovati* (Trubar, *Hifhna Postilla*, str. 206).

180 Izvirnik: *Iudovsko deshelo, inu Méfto Ierusalem tako rasvalil inu rassial, da ni kamàn vèrhu kamana oftal. Asio inu Africo inu Gèrfske deshele ie tako sapustil, da fo ob kàrshanjko Vero pèrshle. Rym inu Lafhko deshelo fo Gorthy bili obrupali: Rodif, Vogàrsko, Bofansko, Hèrvatfko inu Slovenfko deshelo Turak* (Krelj, *Postilla*, str. XX1b). Ta navedba bi se, tako kot Trubarjeva iz leta 1577, lahko nanašala tudi na kraljestvo Slavonija.

181 Izvirnik: *taku, de fim jeft od Ierusalem, inu okuli noter do Slovenfke deshele, vfe sCriftufovim Evangeliom napolnil* (Dalmatin, *Biblia*, str. 88a). Gre za zgoraj omenjeni prevod horonima Ilirik iz Pisma Rimljanom (Rim 15,19).

182 Izvirnik: *Kateri ie nikar le fa vas letukai vDerendingi, kakor febi porozhene ouzhice, temuzh tudi fa vfe Euangeliske Cerque v'Slouenski desheli, kakor en Suèft Pastir inu Shkof zhul inu vahtal, katerim ie on, kakor dolgu inu ker kuli fe mu ie perpuftilu, Boshio beffédo prou inu zhifstu poufod predigoal* (Trost, *Ena lepa*, str. 125).

183 Izvirnik: *vom vsem dobrim inv bogaoiezhim kerszhenikom kir vtih slovenskih deshelah prebiuate gnado myr miloft inu ufe dobru* (Trubar, *Ta prvi deil*, str. f2a) in: *is vfeh Slouenskih, Crouashkih inu Vogerskih Deshel* (prav tam, str. g4b).

184 Izvirnik: *En drugi Altman pag, katerimu ie Sigouefus bile Ime, ta ie fteim drugim deillom vlekel vte Efterraiske inu Slouenske deshele, ty fo premogli, pregnali inu nih deshele poffeli* (Trubar, *Svetiga Pavla* [1561], str. 73b).

185 Izvirnik: *de ieft fmuieimi touarishi inu buquami hohzmo eno nouo kriuo vero vtih slouenskih deshelah narediti inu gori perprauiti ty rifnice ne gouore* (Trubar, *Articuli*, str. 17a).

186 Izvirnik: *Na take Exemple inu shtraifinge Boshye, kir ie Bug zhes Iudoske, Afiske, Syriske, Egyptoue, Affriske inu potle zhes Europo, Traciske, zhes Gershke, Vogerske, Hrouaske inu Slouenske Deshele poslal, imamo mi fmsiliti, inu pred nimi fe prefrashiti inu bati* (Trubar, *Svetiga Pavla lystuvi* [1567], str. 22a).

187 Izvirnik: *timu Papeshu ne fo le samuzh te lashke, temuzh tudi vfe Nemshke, Franske, Angliske, Polniske, Vogerske, Crouash-*

tih 1566¹⁸⁸ in 1567,¹⁸⁹ Dalmatin leta 1585¹⁹⁰ ter Trost leta 1588.¹⁹¹

Sedem od dvanajstih omemb edninske oblike horonima *Slovenfka Deshela* se nedvomno nanaša zgolj na slovenski etnični prostor, in sicer tiste iz let 1555, 1562, 1574, 1575, 1588 in 1595. Tri omembe *slovenske dežele* iz let 1560, 1582 in 1584 nastopajo kot slovenski prevod horonima Ilirik v prevodih pisma apostola Pavla Rimljanom (Rim 15,19).¹⁹² Ilirik (*Illyricum*) je namreč od rimske osvojitve v 2. stoletju pr. Kr. dalje svoje ime večkrat posodil raznim upravnim enotam Rimskega cesarstva na zahodu Balkanskega polotoka¹⁹³ in bil kot sopomenka italijanskega izraza *Schiavonia* za označevanje istega prostora občasno v rabi tudi v zgodnjem novem veku.¹⁹⁴ Poseben primer sta Kreljeva navedba iz leta 1567 in Trubarjeva iz leta 1577, ki bi se lahko nanašali (tudi) na sosednjo Slavonijo.¹⁹⁵

ke inu *Slouenske, deshele* slushile, nemu verouale inu Pokorne bile (Trubar, *Noviga testamenta*, str. 439).

188 Izvirnik: *kâr ie vnařhih tudi řlovenřkih deshelah to sdravo luzh řvetiga Evangelia ushgâl* (Krelj, *Otrozhia biblia*, str. B1a).

189 Izvirnik: *vbushťva řtran sa volio turřke řille inu kâr řo ta vekřhi del řlovenřkih deshel pufte inu vshe turřke inu řmo tako sazheľi naiveřzh* (Krelj, *Postilla slovenska*, str. VII). V danem primeru se besedna zveza *ta vekřhi del řlovenřkih deshel*, kot vse kaže, nanaša na slovanski prostor zahodnega Balkana kot horonim Ilirik, več o tem v nadaljevanju.

190 Izvirnik: *řpraviga řerza řhařtimo inu viřřoku řahvalimo de je on tudi vřletih nařhih řlovenřkih deshelah to řravo luzh řvojga řvetiga evangelia vřshgâl* (Dalmatin, *Ta kratki řirtembergski Catechismus*, str. B4a).

191 Izvirnik: *řpřma opominal křřtanouitnořti uřveri temuzh ie tudi řkufi toľmazřhouanie řridnih řuqui po řlouenskih deshelah řomagal řrouo řoshio řeffřdo řefřlařřiti* (Trost, *Ena lepa*, str. 126).

192 O tem gl. Novak, Trubarjev *Philopatridus Illyricus*, str. 300; Müller, Raba imena, str. 26, 38; besedni zvezi »slovenska dežela« pripisuje tri možne pomene: »Slovenijo«, »Ilirijo« in Slavonijo.

193 Kastelic, Ilirik, str. 106–107; Müller, Etno- in lingvonimi, str. 65.

194 Slamič, Zavod, str. 24–26; Gestrin, Slovanske migracije, str. 7; Müller, Etno- in lingvonimi, str. 65. Na sinonimno rabo horonimov *Sclavonia* in *Illyricum* med drugim kažejo upodobitve Evrope kot kraljice (*Europa regina*) iz 16. stoletja, na katerih se omenjena izraza menjujeta za označevanje prostora na vzhodu Jadrana, gl. Münster, *Europa regina* (spletni dostop); Europe as a queen (spletni dostop). Kot *Philopatridus Illyricus* se je leta 1550 (samo)označil tudi Primož Trubar (gl. Novak, Trubarjev *Philopatridus Illyricus*). S sinonimno rabo Ilirika in slovenske dežele se poldrugo stoletje pozneje srečamo v slovensko-latinskem slovarju Matije Kastelca in Gregorja Vorenca, ki pod geslom »dežela« *Illyris* opredelita z razlago *řlověnska deshela* (Stabej, Kastelec in Vorenc, Slovensko-latinski slovar (spletni dostop)).

195 V obeh primerih (*Rodif, Vogârřko, Bofanřko, Hěrvatřko inu řlovenřko deshelo řurak* (Krelj, *Postilla*, str. XX1b); *řo řurki řkorai vřo řogersko, řlouensko, řCroasko inu druge řdeshele řaterľi inu řod ře řerprauiľi* (Trubar, *Noviga testamenta*,

Pri množinski obliki domovinskega imena *Slouenske deshele* pa lahko sklepamo, da se eksplicitno na slovenski etnični prostor nanašajo vse omembe, razen Kreljeve iz leta 1567. V predgovoru *Postille slovenske* Krelj namreč spregovori o vzrokih za rabo latinske pisave namesto starih »slovanskih« hrvaške in cirilske (*to řtaro řlovenřko, Hěrvatřko řer řhurilřko řřřmo*), k čemur je pripomoglo tudi osmansko zavojevanje, saj so *ta vekřhi del řlovenřkih deshel pufte inu vshe řurřke*.¹⁹⁶ Besedna zveza »slovenske dežele« v danem primeru, tako kot zgoraj omenjeni primeri edninske rabe iz let 1560, 1582 in 1584, nastopa kot sopomenka horonima Ilirik in se nanaša na južnoslovanski prostor zahodnega Balkana. Do takega sklepa vodi avtorjevo omenjanje glagolice in cirilice ter osmanske zasedbe obravnavanih dežel.¹⁹⁷

Z veliko verjetnostjo lahko tudi sklepamo, da besedni zvezi *Slovenfka Deshela* in *Slouenske deshele* nista protestantski novotvorjenki, temveč zapisa horonimov, ki sta bila v drugi polovici 16. stoletja že v obči rabi med ljudmi.¹⁹⁸ Poleg tega so slovenski protestantski pisci s podobnimi domovinskimi imeni označevali tudi druge evropske dežele oziroma etnične prostore drugih ljudstev. Poleg slovenske so namreč poznali *Bofanřko, Hěrvatřko, řyřpanřsko, řudovřko, řařřko, řembřřko* in *Vogârřko deshelo*.¹⁹⁹ Podobno kot v slovenskem se tudi v nekaterih drugih primerih srečamo z dihotomijo edninskih in množinskih horonimov, sestavljenih iz odnosnice *deshela* ali *deshele* in levega prilastka, ki določa etničnost, kot na primer

str. XIX; o tem gl. Müller, Raba imena, str. 26 (napačna navedba strani XI namesto XIX)) je namreč govor o turškem zavojevanju in celo aneksiji pokrajin na stičišču srednje in jugovzhodne Evrope. Slovenci so v 16. stoletju sosednjo Slavonijo sicer imenovali: *řs* [...] *řesřakov* (Jug, Slovenski »Zapovedni list«, str. 79) ali *v řlovenřih* (Jelovšek (ur.), *Gorske řukve*, str. 17).

196 Krelj, *Postilla*, str. VII.

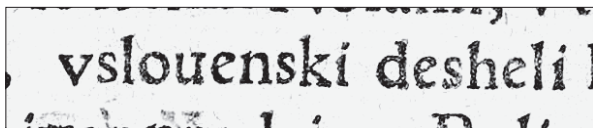
197 Poleg tega je Trubar navedel, da se je sredi 16. stoletja povsod po slovenskih deželah zadrževalo veliko hrvaških duhovnikov, ki so se preživljali z branjem maš (Trubar, *Ta ř prvi deil*, str. c2a–c2b); o tem gl. Ahačič, Uraški biblijski zavod, str. 228).

198 Da se pri protestantih po vsej verjetnosti res srečamo zgolj z zapisom že obstoječih slovenskih označevalcev za lastno domovino, kažejo omembe njegovih latinskih in nemških različic, in sicer (samo)identifikacije slovenskih študentov z označevalcem *Sclavonia* v dunajskih univerzitetnih matrikah v letih 1461, 1506 in 1531 (Weiss, Študenti, str. 38; Golec, Karniolizacija, str. 175, op. 158) ter zilijskih tovarnikov z *řindřřchľand* ali *aus řindřřch* od leta 1564 dalje (Klein, *Der řaumhandel*, str. 57–58). O zadnjih dveh primerih več v nadaljevanju.

199 Našteti slovenski horonimi so v naslednjih protestantskih delih: Trubar, *Ta ř prvi deil*, str. ř2a, ř4b; isti, *řvetiga řavla* [1561], str. ř3b; Krelj, *Postilla*, str. XX1b; Trubar, *Catechismus ř řveima řřlagama*, str. 83.

Angliske, Crouashke, Franske, Gèrške, Nemshke, Polniske in Vogerske deshele.²⁰⁰

vslouenski desheli, detajl iz Trubarjeve knjige Ta celi Catechismus iz leta 1574 (Trubar (ur.), Ta celi Catechismus, str. 173).

ZMANJŠANJE RABE INTEGRALNIH OZNAČEVALCEV ZA SLOVENSKI ETNIČNI PROSTOR

Obdobje protestantizma je bilo obenem čas postopnega upadanja rabe integralnih označevalcev za slovenski etnični prostor. Poleg institucionalne krepitve dežel in posledične širitve deželnih identitet s plemstva na ostale plasti deželnega prebivalstva je k temu pripomogla vključitev Slavonskega kraljestva v habsburški dinastični okvir po bitki pri Mohaču leta 1526.²⁰¹ Slavonija kot sestavni del Ogrskega kraljestva je s slovenskim prostorom, kot omenjeno, poleg etno- in lingvonima delila latinski in nemški horonim, medtem ko so jo njeni prebivalci običajno naslavljali kot *Slovenski orsag*²⁰² ali na *Szlouenieh*.²⁰³ Horonima *Sclavonia* in *Windischland* kot označevalca za slovenski etnični prostor potemtakem nista bila več *differentia specifica*, oziroma sta izgubila nekdanjo razlikovalno funkcijo.

Medtem ko je bilo pred letom 1526 v okviru habsburške sestavljene monarhije povsem jasno, da je Maksimilijan I. z navedbo, kako se je slovenskega jezika kot otrok učil od nekega šaljivega kmeta in dveh plemenitih dečkov *ex Sclavonia*,²⁰⁴ ali naročil izdelavo inventarnega popisa orožja *in Windischen lannden*,²⁰⁵ mislil slovenski etnični prostor, je po pridobitvi zahodne in severne tretji-

ne Ogrske s Slavonijo pri razločevanju obeh pokrajin nastala zmeda. Poleg tega je imela sosednja Slavonija pri rabi latinskega in nemškega horonima pomembno prednost, saj je bila za razliko od slovenskega prostora političnoupjavna entiteta z naslovom kraljevine, ki je postala tudi del vladarske titulature.²⁰⁶ Slovenski etnični prostor je bil po drugi strani razdeljen na dežele, od katerih je slovensko ime nosila le Slovenska marka.²⁰⁷

Po preliminarnih raziskavah sodeč je eden zadnjih primerov rabe horonima *Slavonien* za označevanje slovenskega etničnega prostora nastal leta 1611 v korespondenci sekovskega škofa Martina Brennerja,²⁰⁸ nakar je takšno označevanje v zgodnjem 17. stoletju izzvenelo,²⁰⁹ slovenska etno- in lingvonim pa sta se postopno umikala bolj razlikovalnemu kranjskemu.²¹⁰ Kljub temu se je slovensko poimenovanje ohranilo v parcialni obliki, in sicer v imenih nekaterih pokrajin, denimo Beneške Slovenije (*Schiavonia*, *Schiavanja*),²¹¹ Slovenskih goric (*Windischpuchl*),²¹² Slovenske okrogline ali Slovenske krajine (*Tótság*, *Vendvidék*, *Vandalia*)²¹³ in že omenjene Slovenske marke

200 Našteti primeri so v delih: Krelj, *Postilla*, str. XXIb; Trubar, *Ta prvi deil*, str. 439.

201 Gl. Winkelbauer, 1526, str. 59, 63–65; Pálffy, *Das Königreich*, str. 576–581; isti, *Hungary*, str. 7–26.

202 Budak, *Utjecaj*, str. 82, 84, 85 (op. 40).

203 Vramec, *Kronika Vezda*, str. 59r, 64r.

204 Simoniti, *Humanizem*, str. 152 (op. 21). Igor Grdina sklepa, da bi se za sintagmo »šaljivi kmet« lahko skrival škof Jurij Slatkonja, eden od *plemenitih dečkov iz »Slovenije«* pa bi potemtakem lahko bil Pavel Oberstain (Grdina, *Nekaj opazk*, str. 182–185).

205 Lazar rabo nemškega integralnega označevalca komentira z besedami: »Glede na administrativno naravo popisne knjige, ki se nanaša eksplicitno na vojaško oborožitev v deželah pod habsburško oblastjo, pa se zdi bolj logična razlaga, da je imel pisec v mislih slovenski etnični prostor – v podobnem obsegu in pomenu, kot so ga starejši viri nekoč pojmovali pod oznako *Sclavonia*« (Lazar, *Poznosrednjeveško vojskovanje*, str. 77; gl. tudi isti, *Oborožitev*, str. 116).

206 Pálffy, *The Kingdom*, str. 19–21; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 46–49, 54–55, 62; isti, *Slovan*, str. 28. Na zmedo, ki je nastala po vključitvi Slavonije v habsburško sestavljeno monarhijo, med drugim kaže titulatura Ferdinanda I., zapisana leta 1582 v slovenskem prevodu *Gorskih bukev*. Medtem ko se na Slavonijo znotraj Ogrskega kraljestva nanaša naslov *v Slovencih etc., krajl*, se na Slovensko marko znotraj meja cesarstva navezuje *gospud na Slovenski marki* (Jelovšek (ur.), *Gorske buke*, str. 17).

207 Golec, *Okoliščine*, str. 133–134. Čeprav se je naslov *gospud na Slovenski marki* (Jelovšek (ur.), *Gorske buke*, str. 17) v veliki titulaturi habsburških vladarjev ohranil do leta 1918 (Preinfalk, *Rodbina*, str. 13), se je edina političnoupjavna entiteta z atributi državnosti na Slovenskem, ki je v predmodernih obdobjih nosila slovensko ime, po dolgem procesu leta 1593 naposled tudi *de iure* integrirala v vojvodino Kranjsko (Nared, *Kranjska*, str. 18, 27).

208 Horonim *Slavonien*, ki se v danem primeru po vsej verjetnosti ne nanaša na Slavonijo onstran cesarsko-ogrske državne meje, temveč na slovenski etnični prostor ali vsaj na slovenske župnije sekovske škofije, je škof Brenner zapisal v svojem pismu papeškemu nunciju 25. junija 1611, v katerem je med drugim zaničljivo zapisal: *Wenn es ein Land gibt, in welchem der Fürst der Finsternis durch seine Gesellen, die Giftmischer, Hexen, Zauberer und Wahrsager regiert und herrscht, so ist est Slavonien* (Schuster, *Fürstbischof*, str. 617; Prelesnik, *Protireformacija*, str. 6, op. 6).

209 Kot kažejo preliminarne raziskave, je slovenski horonim *slouenska deshela* tedaj izgubil integralno vlogo in označeval zlasti slovenske predele Štajerske. V Mariboru rojeni kapucin Janez Anton Apostel (1711–1784), ki je bil po lastni izjavi sodeč sicer Nemec (*ego Germanus sum*), je v svojem rokopisnem nemško-slovenskem slovarju iz leta 1760 pokrajino svojega rojstva poimenoval *Slovenska deshela* (Stabéj, Janez Anton Apostel, str. 264).

210 Gl. razpravo Borisa Golca v tej reviji.

211 Gl. Gabršček, *Goriški Slovenci*, knj. 1, str. 136; Kos, *Beneška Slovenija*, str. 97–98.

212 Rajšp, *O Slovencih*, str. 23, 25.

213 Fujs, *Prekmurje*, str. 52–53. Metka Fujs je tozadevno zapi-

(*Marchia Sclavonica, Windisch Mark*).²¹⁴ Vojko Pavlin je opozoril tudi na besedno zvezo *in partibus Carsie Sclavonie*, ki je v Benetkah verjetno služila kot kraška različica poimenovanja, uveljavljene za prostor Beneških Slovencev.²¹⁵

SCLAVONIA IN WINDISCHLAND KOT OZNAČEVALCA NESLOVENSKIH SLOVANSKIH POKRAJIN

Kot omenjeno, je lahko latinska *Sclavonia* v predmodernih obdobjih poleg slovenskega etničnega prostora označevala tudi nekatere druge slovanske pokrajine. Höfler je o tem zapisal: »Ta latinski termin, izposojen iz grščine, pomeni na splošno deželo prebivalcev, ki pripadajo slovanski govorni skupini, tako na severu, vzhodu ali jugu Evrope. Viri pa kažejo tudi to, da isti termin, v različici *Sclavonia*, v ožjem pomenu označuje dežele, naseljene s Slovenci.«²¹⁶ Kot kaže, se je raba horonima *Sclavonia* in njegovih različic v srednjeevropskem okviru do poznega srednjega veka ustalila zlasti za označevanje dveh etničnih prostorov brez političnih atributov, in sicer slovenskega v okviru Svetega rimskega cesarstva in slovaškega na Gornjem Ogrskem,²¹⁷ pa tudi tret-

jega, kraljestva Slavonija, prav tako v okviru Ogrskega kraljestva.²¹⁸

Podobno velja za nemška *Windischland* in *Wendischland*, ki sta lahko kot nemški pendant latinskim poimenovanjem v srednjem veku označevala slovanske pokrajine vzhodno od Labe,²¹⁹ najpozneje od zgodnjega 15. stoletja pa tudi slovenski prostor²²⁰ in Slavonijo,²²¹ medtem ko sta za slovaški prostor izpričani tudi varianti *Windenland* in leta 1711 *Slowakey*.²²² Italijanski horonim *Schiavonia* je v zgodnjem novem veku običajno označeval širši slovanski prostor na vzhodnih obalah Jadrana in se je v teh primerih pomenko pokrival z izrazom *Illyria*,²²³ o čemer bo govor v nadaljevanju. Poleg tega je lahko *Schiavonia* označevala Beneško Slovenijo,²²⁴ Dalmacijo²²⁵ in Hrvaško.²²⁶ Medtem ko je trenutno znan le en zgodnjenovoveški primer označevanja slovenskega prostora z italijansko *Schiavonijo*,²²⁷ je Tomaž Lazar odkril več srednjeveških virov italijanske provenience, ki z latinsko *Sclavonio* eksplicitno označujejo slovenski prostor.²²⁸

(SAMO)OPREDELITVE S SLOVENSKIM ETNIČNIM PROSTOROM

Zaradi konstruktivističnega pristopa te razprave gre izpostaviti še pomembno dejstvo, da zgoraj omenjeni integralni označevalci za slovenski etnični prostor ne nastopajo le v listinskem gradivu, spisih cesarske dvorne pisarne, kartuzijanskih virih, protestantski književnosti ter korespondenci domačinov in tujcev, temveč tudi v

sala: »Vsekakor imeni Vendvidek in Totsag v madžarskih virih pomenita prostor, kjer bivajo Slovenci, enako kot to pomeni Slovenska okroglina ali Slovenska krajina« (prav tam, str. 53). Gl. tudi Rotar, Viri, str. 320, 329; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 95, 105; z navedbo relevantne literature.

214 Janez Höfler o poimenovanju Slovenske marke pravi: »Izraz seveda ne pomeni, da je bila samo ta marka slovenska, druge okoliške dežele pa ne, marveč, da je bila to marka, se pravi obmejno območje neke večje tvorbe, 'Sclavonie' oziroma Slovenije, podobno kot se je osrednji del Gornje Štajerske, preden se je ta osamosvojila, imenoval Karantanska marka, to je marka oziroma obmejno območje Karantanije« (Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 18). Gl. tudi Rajšp, O Slovencih, str. 23, 25; Jelovšek (ur.), *Gorske bukve*, str. 17. Po združitvi Slovenske marke s Kranjsko v 16. stoletju je njeno slovensko ime iz ljudske rabe postopno izginilo in se vrnilo v 18. stoletju s prevodi vladarskega naslova vladarice Marije Terezije. Vendar zelo različne oblike prevoda kažejo, da je šlo za novotvorjenke (Golec, Okoliščine, str. 133–134).

215 Pavlin, *Goriška*, str. 116.

216 Höfler, Slovenija (spletni dostop). Gl. tudi isti, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 14–15. Prim. Slamič, Zavod, str. 24.

217 L'udovít Haraksim tozadevno ugotavlja: »From the middle of the fifteenth century, after a period with Latin derivations of this word, such as Slavina, Sclavonia, Slavonia (and its other Slavic forms, e.g., Slovinia, Slovenia, Slova'ky, Slovenska' zem) were used, finally Slovensko also began to designate the territory inhabited by the Slovaks, that is, the territory of Slovakia, distinguished from the other parts of the Kingdom of Hungary inhabited by people of a different ethnic origin« (Haraksim, Slovak, str. 103). Ivan Mrva, David P. Daniel in Tünde Lengyelová navajajo, da so Slovaki svoj prostor verjetno že v zgodnjem srednjem veku označevali s horonimom *Slovensko*, Madžari pa s *tót ország*, leta 1586 je izpričan la-

tinski horonim *Slovakia*, pozneje pa endonima *slovenská krajina* in *slovenské impérium* (Mrva, Daniel, Lengyelová, Novi vek, str. 162). Gl. tudi Uličný, Etnonymy; isti, Toponymum.

218 Gl. Slavonija. *Hrvatska enciklopedija* (spletni dostop); Slavonija. *Hrvatski institut za povijest* (spletni dostop).

219 Gl. Wendisch. *Deutsches Wörterbuch* (spletni dostop).

220 Gl. Vrhovec, Der schwäbische Chronist, str. 10.

221 Slavonija. *Hrvatski institut za povijest* (spletni dostop).

222 Uličný, Toponymum, str. 548.

223 Slamič, Zavod, str. 24–26; Gestrin, Slovanske migracije, str. 7; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 14–15, 36.

224 Milko Kos navaja primer Marina Sanuta, ki je v potopisu iz leta 1483 kot mejo med Italijo in Beneško Slovenijo opredelil reko Rosimian: *et fuera di la porta di Civald è una aqua chiamata el Rosimian, vanel Nadixon, la qual, ut dicitur, parte la Italia da la Schiavanja* (Kos, Beneška Slovenija, str. 97).

225 Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 14–15.

226 Budak, Kako se, str. 493.

227 Gre za pričanje papeškega najemniškega vojaka Matije iz Kranja, ki je pred papeško roto leta 1654 v Rimu opisal »meje« *Schiauonie* na zahodu in severu (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 135), vendar nato večkrat poudaril, da ne ve, kje so meje te dežele (*provincia*), ve pa, kje se govori slovensko – *Schiauone* (prav tam, str. 137). Več o tem v nadaljevanju.

228 Lazar, Poznosrednjeveško vojskovanje, str. 65–67.

virih, v katerih so z naštetimi horonimi (samo) opredeljeni ljudje različnih družbenih slojev. Lazar je na podlagi opredeljevanja z geografskim konceptom *Slavonie* ugotovil, da je do sredine 14. stoletja obstajalo »širše zavedanje o posebnem etničnem oziroma jezikovnem značaju slovenskega prostora«, ki je bilo med bojevnimi stanom z ozemlja, ki ga je koncept označeval, prisotno do sredine 14. stoletja, nato pa se je umaknilo deželni identiteti.²²⁹

Vojko Pavlin je opozoril, da so beneške oblasti sredi 15. stoletja s posebno komisijo zbirale podatke o Gorici in mejah Furlanije. Primer je pomemben, saj so se beneški komisarji pri zbiranju podatkov »zatekli h glasu ljudstva«, kot zapiše avtor. Leta 1459, denimo, sta dve priči izjavili, da je Gorica v Furlaniji, dve, da je *in Slavonia*, dve pa se nista opredelili.²³⁰ Zbranih podatkov sicer ne gre nekritično povzemati, saj so beneški komisarji, kot opozarja Pavlin, bržkone želeli izključiti možnost, da bi Gorica ležala v Nemčiji (*in Alemania*). Poleg tega odgovori kažejo, da so imeli sodobniki precej neusklajene predstave o geografskem statusu Goriške, še ugotavlja avtor.²³¹ Kljub temu primer kaže na obstoj predstav in opredeljevanja s horonimom *Slavonia* na zahodnem robu slovenskega etničnega prostora sredi 15. stoletja.

V drugi polovici 15. in v zgodnjem 16. stoletju so z integralnim označevalcem za slovenski etnični prostor v univerzitetnih matrikah (samo)opredeljeni tudi nekateri slovenski študentje.²³² Janez Weiss in Boris Golec sta opozorila, da je v matrikah dunajske univerze kot domovina Metličana leta 1461,²³³ Celjana leta 1506 in Novomeščana leta 1531 navedena *Slavonia*.²³⁴ Še nazornejši primer

samoopredelitve ljudi nižjih družbenih slojev s slovenskim etničnim prostorom pa so tovarniki iz spodnje Ziljske doline v drugi polovici 16. stoletja. Herbert Klein je na podlagi salzburških virov namreč ugotovil, da so se *windische Säumer* z Zilje od leta 1564 po domovinski pripadnosti opredeljevali z *Windischland* ali *aus Windisch*,²³⁵ medtem ko so Salzburško označevali kot *in diesen Teutschenland*.²³⁶

PREDSTAVE O ENOTNOSTI SLOVENSKEGA PROSTORA V OBDOBJU »ZASTOJA ETNOGENEZE« IN KARNIOLIZACIJE

S širjenjem kranjskega etno- in lingvonima onstran kranjskih meja se je kranjsko ime ponekod teritorializiralo tudi izven meja osrednje slovenske zgodovinske dežele.²³⁷ To pomeni, da je lahko služilo tudi za označevanje slovenskega etničnega prostora, ležečega izven Kranjske. Kot kaže poročilo, ki ga je veleposlanik Republike Sv. Marka pri Ferdinandu I. Lorenzo Contarini leta 1548 poslal v Benetke, se je kranjski horonim v prvi polovici 16. stoletja razširil na habsburške teritorije ob meji s Serenissimo.²³⁸ Contarini je

175, op. 158). K zgoraj naštetim gre dodati še profesorja na pariški Sorboni »Jurija iz Brežic«, čigar domači kraj je bil opredeljen kot *de Sclauonia* (*Georgius de Slavonia de Rayn*), ki je živel v drugi polovici 14. in zgodnjem 15. stoletju (Rotar, Viri, str. 329; Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 34), ter Janeza Breznika iz Tržiča na Gorenjskem *in partibus Sclauonie*, ki je leta 1492 dosegel bakalavreat na dunajski univerzi (Simoniti, *Humanizem*, str. 250).

235 Klein, *Der Saumhandel*, str. 57–58, je omenjene podatke o Slovencih iz spodnje Ziljske doline navedel v svoji študiji o tovarništvu preko Tur iz leta 1950; izsledke njegove študije je leta 1961 povzel Wilhelm Neumann, *Wirklichkeit und Idee*, str. 147, 167–168. Na Neumannovo razpravo se je istega leta odzval Bogo Grafenauer, Wilhelm Neumann, str. 219–223, ki je na podatke o slovenskih tovarnikih in horonimu za njihovo (ožjo) domovino opozoril tudi slovensko znanstveno javnost, gl. Torkar, Gorazd Makarovič, str. 116.

236 Klein, *Der Saumhandel*, str. 58; Grafenauer, Wilhelm Neumann, str. 223. Navedbe »slovenskih tovarnikov« iz Ziljske doline potrjuje pričanje Jurija Kolenčiča iz Ljubljane, ki je kot čevljar delal v Rimu, leta 1654 pa je pred papeško roto pričal glede spora s slovanskem hospicu Sv. Hieronima, kot bo predstavljeno v nadaljevanju. Kolenčič je v pričanju sicer naredil nekaj geografskih napak, vendar je v danem primeru pomembno njegovo naziranje slovenskega in nemškega jezikovno-etničnega prostora. Ljubljčan je namreč povedal, da Celovec leži v deželi Štajerski in da *meji z Nemci (confina con i Tedeschi)* (Črncić (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 127). Nato je dejal, da je vračajoč se z *Nemškega (terra tedescha)* potoval skozi Celje (prav tam, str. 128). Za Kranjsko je v nadaljevanju rekel, da *proti Nemcem (uerso i Tedeschi)*, torej na severu, meji na reko Dravo (prav tam, str. 128).

237 Gl. razpravo Borisa Golca v tej reviji.

238 Na širitev kranjskega imena na zahod bi lahko vplivalo tudi dejstvo, da je bil kranjski deželni vicedom pristojen tudi za Goriško in Gradiško, gl. Spreitzhofer, Die

229 Prav tam, str. 66–67, 70, 71, 76, 78.

230 Kastelan Odorico Savorgnana je med drugim ocenjeval, da Gorica leži *in Slavonia*, ker vsi govorijo *lingua slavonica* (Pavlin, *Goriška*, str. 115).

231 Pavlin, *Goriška*, str. 115.

232 Na določeno kohezijo slovenskega etničnega prostora na prelomu 15. in 16. stoletja kljub političnoupravni delitvi na dežele kaže še en primer iz akademskega sveta, in sicer štipendije, ki jo je v svoji oporoki iz leta 1505 ustanovil Brikcij Preprost iz Celja. Štipendija je bila primarno namenjena dvema štipendistoma izmed njegovih sorodnikov, če teh ne bi bilo, pa dvema iz vrst »sonarodnjakov ali rojakov« (*ex compatriotis vel gentilibus meis*). Če tudi teh ni bilo, so bili do štipendije upravičeni člani »drugih nacij« (*ex aliis nationis*). Primož Simoniti ugotavlja, da je Brikcijeva štipendija naposled veljala za ustanovo, namenjeno študentom iz slovenskih dežel (Simoniti, *Humanizem*, str. 129–133). »Pojem 'compatriotae vel gentiles' se je torej razumel očitno v širšem etničnem smislu«, dodaja Simoniti (prav tam, str. 130). Na ta podatek me je opozoril Boris Golec, ki se mu vljudno zahvaljujem.

233 Izvirnik: *Caspar Pellificis de Medlico Sclauonie* (Weiss, *Študenti*, str. 38).

234 Izvirnik: *Jacobus de Cilia in Slavonia in Joannes Dornecker de Noua civitate Sclauoniae* (Golec, *Karniolizacija*, str.

nadrejenim namreč poročal: »In z imenom Kranjska so zdaj mišljeni tudi vsi tisti kraji, ki jih njegovo veličanstvo poseduje ob meji s kraji, ki pripadajo vaši [beneški (V. K.)] svetlosti, kot so grofija Goriška, Gradiška in drugi kraji – tako pomorski kot kopenski.«²³⁹

Ker sta bili kranjski sosedi na severu in severovzhodu starejši politični tvorbi, se kranjsko ime na Koroškem in Štajerskem ni prijelo tako močno kot na zahodnem delu etničnega prostora, ki je bil zapovrh prepleten s teritorialnimi enklavami vojvodine Kranjske v Brkinih in na Krasu vse do reke Soče.²⁴⁰ Medtem ko iz Koroške še ni znan noben primer teritorializacije kranjskega imena, preliminarne študije kažejo, da bi se s tem pojavom na Spodnjem Štajerskem – podobno kot s kranjskim etno- in lingvonimom – lahko srečevali približno do vitanjske razvodnice, zlasti na Celjskem.²⁴¹ Obstajajo namreč dokazi, da so s Kranjsko svoj izvor včasih opredeljevali tudi preprosti ljudje s Celjskega, hospic Sv. Hieronima v Rimu je leta 1615, denimo, obiskal »Boštjana iz Kranjske iz Celja« (*Bastian da Cornolia de Zille*).²⁴²

O etnično-jezikovnih kolektivnih identitetah in (samo)opredelitvah na stičišču Vzhodnih Alp, Jadranskega morja, Panonske nižine in Dinarskega gorstva v prednacionalnih obdobjih veliko izvemo tudi iz spora, ki je v petdesetih letih 17. stoletja izbruhnil v pravkar omenjenem slovanskem oziroma ilirskem hospicu Sv. Hieronima v Rimu. Kot naslednika nabožne bratovščine je zavetišče za (južno)slovanske romarje v večnem mestu leta 1453 na prošnjo kaplana oziroma »duhovnika puščavnika« Hieronima iz Ptuja ustanovil papež Nikolaj V.²⁴³ V prvih dveh stoletjih obstoja je bila institucija namenjena vsem katoliškim južnim Slovanom²⁴⁴ oziroma romarjem z območja v zaledju vzhodne obale Jadranskega morja, ki so ga

v Italiji označevali z eksonimoma *Schiavonia* in *Illyria*.²⁴⁵

Razprtije znotraj »ilirske nacije« je leta 1650 sprožil dalmatinski duhovnik Hieronim Pastrić iz Splita, ki je iz hospica hotel izključiti romarje iz Kranjske, Koroške, Štajerske, Furlanije in Istre, saj jih je imel za tujce.²⁴⁶ V spor,²⁴⁷ ki ga je papeška rota leta 1655 naposled rešila z izključitvijo Slovencev iz hospica,²⁴⁸ so se vključili ljudje različnih družbenih stanov in celo eden vodilnih intelektualcev svoje dobe, jezuit Anastazij Kircher.²⁴⁹ Za temo te razprave so najpomembnejša pričanja pred papeško roto nastala leta 1654, ko je v Rimu rojeni Janez Jamšič, čigar oče je bil Ljubljčan, želel postati kanonik družbe Sv. Hieronima in je v podkrepitev trditve, da so Ljubljčanji in Kranjci Slovani, navedel šest prič, papeška rota pa je nato zaslišala štiri od njih.²⁵⁰

Najnatanečnejše opise jezikovnih in deželnih meja je med zaslišanimi podala tretja priča, papeški najemniški vojak Matija iz Kranja,²⁵¹ ki je večkrat poudaril, da kljub določeni izobrazbi uradnega geografskega znanja nima,²⁵² pač pa je notranjeavstrijske dežele večkrat prepotoval. Matijevo pričevanje bi si sicer zaslužilo posebno raziskavo, saj je papeški vojak podal tudi več pomembnih podatkov o jezikovni podobi nekaterih slovenskih in (danes) zamejskih mest, vendar se tu omejujem le na nekatere njegove izjave o jezikovnih mejah. Njegovi odgovori so, kar zade-

Innerösterreichischen Zentralbehörden, str. 21; isti, Notranjeavstrijska centralna oblastva, str. 66.

239 Prosti prevod izvirnika: ... e sotto nome di Carniola ora s'intendono anche tutti quei luoghi, che sua maestà possiede confini a quelli di vostra serenità, come il contado di Gorizia, Gradiška, ed altri, così marittimi, come terrestri (Alberi (ur.), *Relazioni*, ser. 1, vol. 1, str. 377). Za nesebično pomoč pri prevajanju iz italijanščine se vljudno zahvaljujem Nevi Makuc.

240 Na ta pomemben podatek me je opozoril Boris Golec, ki se mu vljudno zahvaljujem.

241 Golec, Karniolizacija, str. 186. Grdina, Pripadnosti, str. 17 (op. 27), je opozoril, da znana nemška žolnirska pesem *Ain neues lied von den kraynnerrischen bauern* iz leta 1515 govori o »kranjskih kmetih«, čeprav se nanaša na spopad najemnikov s kmečkimi uporniki pri Celju. Glede pojavljanja kranjskega imena na Celjskem gl. tudi Hauptmann, Entstehung, str. 316; isti, *Nastanek*, str. 15–16; prim. Komac, *Od mejne grofije*, str. 243–245.

242 Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXIX, str. 103.

243 Slamič, Zavod, str. 21–22; Črnčič, Imena, str. 1–24.

244 Slamič, Zavod, str. 21–26; Kosi, *Potujoči*, str. 109.

245 Slamič, Zavod, str. 24–26; Gestrin, Slovanske migracije, str. 7.

246 Rutar, Gostinjec, str. [1]; Črnčič, Imena, str. 32–70; Slamič, Zavod, str. 26–35, navajata, da naj bi se Pastrić poslužil več poneverb in zlorab.

247 Svetohieronimski spor v Rimu omenja že Valvasorjeva *Slava* (Valvasor, *Die Ehre*, zv. 4, XV, str. 598–600). V osemdesetih letih 19. stoletja ga je preučeval Ivan Črnčič Črnčič, Imena), ki je objavil tudi vire zanj (isti, (ur.), Prilozi). Hospicu se je v večji meri posvečalo hrvaško zgodovinopisje (gl. Jelić, Hrvatski zavod; Mandušić, Bibliografija), študije o njem pa so prispevali tudi slovenski raziskovalci Simon Rutar (Rutar, Gostinjec, str. 142–144), Anton Slamič (Slamič, Zavod) in Miha Kosi (Kosi, *Potujoči*, str. 109–110).

248 Razsodba papeške rote je bila sprejeta 10. decembra 1656 in objavljena 24. aprila 1656, gl. Slamič, Zavod, str. 34; Črnčič, Imena, str. 64–70. K temu gre dodati, da je hrvaško-slavonski sabor leta 1693 Rim prosil, naj frančiškanske samostane izključi iz kranjske province in jih priključi provinci Sv. Ladislava ali posebni hrvaški provinci (gl. Stanisavljević, *Zaključci*, str. 209–210).

249 Gl. Črnčič (ur.), Prilozi, št. XLVII, str. 88–90; o tem gl. Rutar, Gostinjec, str. [1]; Slamič, Zavod, str. 30–31.

250 Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 115–147; isti, Imena, str. 55.

251 Gl. Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 133–138; slovenski prevod in povzetek ključnih Matijevih izjav je objavil časopis *Slovenski narod*, XXIII, 7. marec 1890, št. 55; gl. tudi Črnčič, Imena, str. 55; Rutar, Gostinjec.

252 Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 134–135.

va prostorski koncept *Schiauonia*, nekoliko dvo-umni, saj po eni strani z njegovo pomočjo nazorno opiše potek slovensko-italijanske jezikovne meje,²⁵³ po drugi strani pa nekajkrat izjavi, da ne ve, kaj pomeni izraz »dežela« (*provincia*).²⁵⁴

Zmedi v Matijevih odgovorih glede *Schiauonie* so botrovala dejstva, da ta prostorski koncept ni predstavljal nobene političnoupornave entitete, temveč so Italijani z njim večinoma označevali širši prostor slovanskih pokrajin v zaledju vzhodnih obal Jadranskega morja. Poleg tega je njegovo pričanje nastalo v času t. i. baročnega zastoja etnogeneze, ko so se občutki etnične pripadnosti zlasti na območju notranjeavstrijskih dežel postopno umikali napredovanju deželnih identitet, ki so spričo krepitve deželnega upravnega aparata postopno napredovale po družbeni lestvici navzdol.²⁵⁵ Čeprav je Matija pred papeško roto podobno kot njegovi kolegi poudarjal jezikovno sorodnost Kranjske in njenega sosodstva s širšim (južno)slovanskim prostorom,²⁵⁶ je vendarle dokaj natančno opisal jezikovne meje slovenščine.

Omenjeni najemniški vojak navaja, da *Schiauonia* meji z Italijo *blizu morja*²⁵⁷ in pri Gorici, kjer je reka, za katero ne vem, kako se imenuje,²⁵⁸ kot dodaja. Znano mu je tudi, da se v Kočevju, kraju na Kranjskem proti Dalmaciji, [...] govori nemško in slovensko.²⁵⁹ Poznal je tudi jezikovne razmere severovzhodno od kranjskih meja in tozadevno povedal: »Na Štajerskem se govori slovensko in nemško, to

je od kranjske meje do Maribora se govori slovensko in nekateri govorijo nemško. Od Maribora [dalje (V. K.)] vsi govorijo nemško. To vem, ker sem bil na Štajerskem dve leti in pol, kot sem rekel zgoraj.«²⁶⁰ Nato je spraševalcem odgovoril, da ne ve, ali so Štajerska, Kranjska in Istra dežele Italije ali Nemčije in kam jih prištevajo pisci, ter da ne ve niti tega, ali so nemara del Ilirika ali *Schiavonije*.²⁶¹

V odgovoru na deseto vprašanje je Matija iz Kranja opredelil prostor, kjer se govori slovenščina: »*Ne morem povedati, kje so meje dežele 'Schiauonie', ne razumem, kaj pomeni to ime dežela, lahko pa povem, da se slovenščina [Schiauone] govori v delu Koroške, v delu Štajerske, na Kranjskem in v Istri. Slišal sem, da se govori tudi na Goriškem, in ne poznam drugih dežel razen omenjenih, kjer se govori slovenski jezik [lingua Schianona].*«²⁶² Navedeni odgovori kažejo, da so tudi preprosti ljudje sredi 17. stoletja imeli precej dobre predstave o obsegu slovenskega jezikovnega oziroma etničnega prostora, Matijev opis se namreč ujema tako s Trubarjevimi navedbami o razširjenosti slovenščine kot s prostorskim obsegom slovenske romarske »nacije« in s prostorom, na katerem se je v 19. stoletju razvilo slovensko narodno gibanje.

Matijeve izjave implicitno kažejo tudi na širjenje deželnih identitet z višjih na nižje sloje prebivalstva, saj najemniški vojak iz Kranja sredi 17. stoletja ni poznal »dežele« z imenom *Schiauonia*,²⁶³ je pa dobro vedel, kje se govori slovenščina. Poleg tega izjave vseh prič, zaslišanih pred papeško roto leta 1654,²⁶⁴ potrjujejo semantično analizo Ferda Gestrina iz leta 1997, po kateri so Italijani v predmodernih obdobjih s horonimom *Schiauonia* označevali območja: »... od izliva Soče do izliva Bojane, oz. od Tržiča in Štivanja do Ulcinja in Skadra, v notranjosti pa vse do Mure, Drave in Donave na severu.«²⁶⁵ Potemtakem italijanske

253 Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 135, 138. Za poglad z italijanske strani Kos, Beneška Slovenija, str. 97.

254 Matija je med drugim dejal: *Io non posso dire li confini della prouincia di Schiauonia, non intendendo quello che uoglia dire questo nome »Prouincia«; dico bene, che si parla Schiauone* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 137). Ker bo izjava podrobneje predstavljena in prevedena v nadaljevanju, gre na tem mestu izpostaviti le, da nazorno kaže napredovanje deželnih identitet, ki so se v zgodnjem novem veku z ozkega kroga plemstva širile po družbeni lestvici navzdol, in na postopno detersitorializacijo (gl. Fuerst-Bjeliš, Territorialisierung) horonima *slovenska dežela* oziroma njegovih latinskih in nemških ustreznice. Medtem ko so študenti iz Kranjske in Spodnje Štajerske na dunajski univerzi v letih 1461, 1506 in 1531 svoje domače kraje Metliko, Celje in Novo mesto opredelili kot *Sclauonie*, in *Sclavonia*, *Sclauoniae* (Weiss, Študenti, str. 38; Golec, Karniolizacija, str. 175, op. 158), Matija iz Kranja leta 1654 slovenske dežele ni več poznal, je pa dobro vedel, kje se govori slovensko.

255 Gl. Kočevar, Ali je (2. del), str. 384–386. Gl. tudi Armstrong, Pristop, str. 41.

256 Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 137–138.

257 Izvirnik: *uicino al mare* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 135).

258 Izvirnik: *ci è un fiume, che non so come si chiama* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 135).

259 Izvirnik: *Et in Caueo luogo della Carniola verso Dalmatia si parla tedesco et schianone* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 136).

260 Izvirnik: *Nella Stiria si parla Schiauone e tedesco, cioè dai confini di Cranio sino a Morburgh (sic) si parla Schiauone, et alcuni parlano anco tedesco. Ma da Morburg in la tutti parlano tedesco. Et lo so perche sono stato nella Stiria da due anni e mezzo, come ho detto di sopra* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 136–137).

261 Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 137.

262 Prosti prevod izvirnika: *Io non posso dire li confini della prouincia di Schiauonia, non intendendo quello che uoglia dire questo nome »Prouincia«; dico bene, che si parla Schiauone in una parte della Carinthia, in una parte della Stiria, nella Carniola, in Istria, per hauer inteso dire si parla anche in Goritia, et non so altri paesi che li detti, nella quali si parla lingua Schianona* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 137).

263 Izvirnik: *Io non posso dire li confini della prouincia di Schiauonia, non intendendo quello che uoglia dire questo nome »Prouincia«* (Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 137).

264 Gl. Črnčič (ur.), Prilozi, št. LXXVIII, str. 130, 143, 146.

265 Gestrin, Slovenske migracije, str. 7; prim. Slamič, Zavod, str. 24 (op. 15).

SLAVENSKI STRAN, detajl z zemljevida Baltazarja Hacqueta *Mappa litho-hydrographica Nationis Slavicae ad occidentem solem sitae* iz leta 1782 oziroma 1784 (Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, Dritter Theil, *Mappa litho-hydrographica*).

Schiauonije pomensko ne moremo enačiti z latinsko *S(c)lavonijo* ali nemškim *Windischlandom*, ki sta lahko, kot kažejo številni primeri, pomensko sovpadala s Trubarjevo *slovensko deželo*.²⁶⁶

OD »SLOVENSKE DEŽELE« DO SLOVENIJE

Preliminarne raziskave kažejo, da se je horonim *slovenska dežela*, izpričan pri slovenskih protestantih, na Kranjskem, Spodnjem Štajerskem do vitanjske razvodnice in na zahodu etničnega prostora v času »zastoja etnogeneze« in karniolizacije v 17. in 18. stoletju umaknil bolj razlikovalnemu kranjskemu imenu ter deželnim identitetam. Po drugi strani več indicev kaže, da se je verjetno obdržal vsaj v vzhodnem delu Spodnje Štajerske in nemara tudi na Koroškem. V Mariboru rojeni nemški kapucin Janez Anton Apostel je v svojem rokopisnem nemško-slovenskem slovarju iz leta 1760 pokrajino svojega rojstva poimenoval *Slovenska deshela*,²⁶⁷ ista besedna zveza pa se kot ustreznica za nemški horonim *Slavenland* pojavi tudi v nemško-slovenskem slovarju Ožbalda Gutmanna iz leta 1789.²⁶⁸

V poznem 18. stoletju pa se za slovenski etnični prostor ponovno začnejo pojavljati tudi drugi integralni označevalci. Na dveh delih zemljevida *Mappa litho-hydrographica Nationis Slavicae ad occidentem solem sitae* v tretjem zvezku dela *Oryctographia Carniolica* [...] Baltazarja Hacqueta

iz leta 1784, denimo, se srečamo z besedno zvezo **SLAVENSKI STRAN**, oziroma *Slavenski-ffran* v besedilu.²⁶⁹ Na zemljevidu se ta horonim razteza od Ziljske doline na Koroškem do Vitanja na Štajerskem.²⁷⁰ Nemara bi ga lahko razumeli tudi kot slovensko različico označevalcev *Windischland* in *aus Windisch*, ki so ju od druge polovice 16. stoletja zgoraj omenjeni ziljski tovarniki uporabljali za označevanje svoje domovinske pripadnosti,²⁷¹ napis na zemljevidu namreč pokriva celotno Ziljsko dolino.

Poleg tega v pozno 18. stoletje datirata še vsaj dva vizualna prikaza slovensko-nemške jezikovne meje. V dokumentaciji, ki jo je krški škof Jožef Anton grof Auersperg leta 1782 zbral za potrebe razmejitve med lavantinsko in sekovsko škofijo, sta poleg statističnih podatkov in informacij o jezikovni pripadnosti posameznih župnij namreč tudi barvna zemljevida, ki predstavljata prvi primer vrisane jezikovne meje na Štajerskem.²⁷² Meja med nemškim in slovenskim jezikom²⁷³ pa je vrisana tudi na treh zemljevidih v *Atlasu Not-*

²⁶⁶ Gl. Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*; Lazar, *Poznosrednjeveško vojskovanje*, str. 62–63, 66–78; Golec, *Karniolizacija*, str. 175, op. 158.

²⁶⁷ Stabéj, Janez Anton Apostel, str. 264.

²⁶⁸ *Slavenland, slovenfka deshela* (Gutsmann, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, str. 284). Podobno kot pri etnonimu slovenščina do 19. stoletja ni imela različnih označevalcev za *genus* – Slované – in *species* – Slovence (Lencek, *The Terms*, str. 94, 96; Müller, *Raba imena*, str. 35, 38; isti, *Etno- in lingvonimi*, str. 66; Kočevar, *Ali je* (1. del), str. 409), se je lahko tudi horonim *slovenska dežela* nanašal bodisi na širši slovanski bodisi na ožji slovenski prostor. Vprašanji, na katero od teh možnosti se je nanašal dani primer in ali je bil horonim *slovenska dežela* v času nastanka slovarja na Koroškem med ljudmi še prisoten, ostajata predmet nadaljnjih raziskav.

²⁶⁹ Horonim *Slavenski-ffran* se pojavi v besedilu tretjega zvezka pri opisu Blejskega jezera, in sicer avtor pri omembi izvira pri vasi Želeče (nemško ime je napačno napisano kot *Schlakendorf*, pravilno: *Schalkendorf*) doda: *Man sehe die erste Tafel, welche die Karte der Windisch-Mark Slavenfki-ffran vorstellt, so wie auch jene des ersten Theils dieses Werks* (Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, Dritter Theil, str. 3).

²⁷⁰ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, Dritter Theil, *Mappa litho-hydrographica*. Zemljevid sicer nosi letnico 1782. O tem gl. Gašperič, *Stari zemljevidi*, str. 82; Gašperič, Šolar in Zorn, *Kartografski zakladi*, str. 28–29, 90–91 (Slika 41); Makarovič, *Ko še nismo bili*, str. 110–120; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 21.

²⁷¹ Klein, *Der Saumhandel*, str. 57–58.

²⁷² Gre za dva od treh zemljevidov, ki so nastali kot dopolnila k predlogom nove razmejitve med škofijama. Sergij Vilfan je glede tega zapisal: »Zemljevida k prvemu in k tretjemu predlogu, po katerih bi se meja lavantinske škofije proti sekovski držala jezikovne meje, sta gotovo prva zemljevida jezikovne meje na Štajerskem« (Vilfan, *Območja okrožij*, str. 45–47). O tem gl. tudi: Granda, *Iz jezikovne skupnosti*, str. 217; Ivešič, Jernej Kosi, str. 137.

²⁷³ Izvirnik: *Gränzen zwischen der Deutschen und Windischen Sprache*.

~~~~~Gränzen zwischen der deutschen und windischen Sprache.

Gränzen zwischen der Deutschen und Windischen Sprache, detalj z legende k zemljevidu: Unterkaernten oder der Klagenfurter Kreis iz leta 1790 (Kindermann, *Atlas von Inneroesterreich* (Wikimedia)).

ranje Avstrije, ki ga je med letoma 1789 in 1797 izdal Joseph Karl Kindermann,²⁷⁴ in sicer na kartah Spodnje Koroške ali Celovškega okrožja iz leta 1790,²⁷⁵ Zgornje Koroške ali Beljaškega okrožja iz leta 1791²⁷⁶ in Srednjega dela Spodnje Štajerske ali Mariborskega okrožja iz leta 1792.²⁷⁷

»Meja med nemškim in slovenskim jezikom« med štajersko-koroško deželno mejo in Cmurekom, detalj z zemljevida *Der mittlere Theil von Unter-Steiermark oder der Marburger Kreis* iz leta 1792 (Kindermann, *Atlas von Inneroesterreich* (Wikimedia)).

Prve vizualne predstavitve slovenskega jezikovnega prostora so torej nastale še pred izidom Linhartovega *Poskusa zgodovine*, objavljenega v letih 1788 in 1791, *Zemljevid slovenske dežele in pokrajin* Petra Kozlerja iz leta 1853 potemtakem ni prvi zemljevid, ki bi vizualno predstavljal teritorialni obseg slovenskega prostora.²⁷⁸ Karte z jezikovno mejo so namreč nastajale že od leta 1782, vsaj od leta 1837 pa so nastajali tudi zemljevidi, na katerih je bil slovenski etnični prostor označen z etnonimi: *Slovenci*, *Slovenen*, *Slovènes*, *Slovenzen*,

Wenden ali *Winden*.²⁷⁹ Ob tem gre omeniti, da so, kot kažejo v prejšnjih poglavjih predstavljeni vi-ri, predstave o jezikovni oziroma etnični meji na Štajerskem in Koroškem tako med intelektualci kot med preprostim prebivalstvom obstajale že pred njihovimi kartografskimi prikazi.²⁸⁰

Do pojava narodnega gibanja sta se torej uporabljali dve slovenski različici latinskih in nemških integralnih označevalcev za slovenski etnični prostor, in sicer *slovenska dežela* in *slavenski stran*, v zgodnjem 19. stoletju pa je verjetno v krogu Valentina Vodnika nastalo domovinsko ime *Slovenia* z variantama *Slovenja* in *Sloveni-*

²⁷⁹ Poleg omenjenih zemljevidov iz let 1782 ter 1790–1791 je Graenzen zwischen der deutsch- und windischen Sprache vrisana tudi na Castrovem zemljevidu Notranje Avstrije iz leta 1812 (Castro, *Charte* (spletni dostop)). Poleg tega se od leta 1837 Slovenci pod zgoraj naštetimi etnonimi pojavijo na zemljevidih: Desjardins, *Ethnographische Karte* (spletni dostop); Šafařík, *Slovanský zeměvid* (spletni dostop); *Les pays et les peuples de l'Europe* (spletni dostop); *Carte ethnographique* (spletni dostop); *Ethnographische Karte der Österreichischen Monarchie* (spletni dostop); *Ethnographische Karte von Europa* (spletni dostop); *Deutschland* (spletni dostop). Na našete zemljevide me je nesebično opozoril Anže Hobič, ki se mu najlepše zahvaljujem.

²⁸⁰ Izjavam prič pred papeško roto v Rimu leta 1654 gre dodati, da je Trubar za katoliški katekizem Lenarta Pachernackerja (1574) v *Catechismusu s dveima islagama* zapisal, da je bil ta natisnjen *zu Grätz in Steyr nahe bey unserem Vatterland* (Trubar, *Nemški spisi*, str. 199). To po Höflerjevih besedah pomeni, da Trubar »tudi Spodnjo Štajersko prišteva k svoji domovini, tako kot Trst in Gorico« (Höfler, *Kako je bilo s »Slovenijo«* (spletni dostop)). Da njihovo deželo poseljujejo dve ljudstvi, so se dobro zavedali tudi štajerski deželni stanovi, ki so deželnega kneza leta 1634 svarili, da je med Nemci in Slovenci mogoče opaziti *eine angeborene Antipathia und Widersinnigkeit* (Gruden, *Zgodovina*, str. 885). O predstavah o jezikovni meji med preprostim prebivalstvom gl. Golec, *Der Wandel*, str. 82.

²⁷⁴ Gašperič, *Stari zemljevidi*, str. 82–83; Reimann, *Die kartographische Erfassung*, str. 444.

²⁷⁵ *Unterkaernten oder der Klagenfurter Kreis* (Kindermann, *Atlas von Inneroesterreich* (spletni dostop)).

²⁷⁶ *Oberkärnten oder der Villacher Kreis* (Kindermann, *Atlas von Inneroesterreich* (spletni dostop)).

²⁷⁷ *Der mittlere Theil von Unter-Steiermark oder der Marburger Kreis* (Kindermann, *Atlas von Inneroesterreich* (spletni dostop)).

²⁷⁸ Gl. Kosi, *Je bil proces*, str. 169; isti, *O pogojenosti*, str. 99–100; isti, *Kako je nastal*, str. 42 (prim. str. 274). Prim. Vilfan, *Območja okrožij*, str. 45–47; Granda, *Iz jezikovne skupnosti*, str. 217; Ivešić, Jernej Kosi, str. 137.

ja,²⁸¹ ki se prvič dokazano omenja v pismu Janeza Nepomuka Primica Valentinu Vodniku s 13. novembra 1810.²⁸² Kot ugotavlja Höfler, je izraz Slovenija nastal po grškem in latinskem zgledu kot skovanka iz pridevnika »slovenski« z obrazilom »-ija«, medtem ko slovanski jeziki za domovinska imena običajno uporabljajo pridevniško obliko (na primer Česko, Poljska, Hrvatska, Slovensko itd.)²⁸³ in kot je bilo tudi pri starejših slovenskih horonimih *slovenska dežela* in *slavenski stran*.

Pomembne uvide v ozadje nastanka izraza Slovenija je pozneje razkril Matija Majar Ziljski, ko je v jeku pomladi narodov 18. julija 1848 v časopisu *Slovenija* branil zahteve po združitvi dveh gubernijev v »deželo Slovenio« in z navajanjem primerov iz zgodovine zavračal trditve kritikov, da gre za »novo deželo«.²⁸⁴ Pojasnil je tudi razloge za nastanek novega domovinskega imena: »Naše dežele smo imenovali 'Slovenia', ker so se že od nekdaj, že blizo tavžent let tako imenovali, posebno pa zato, ker so nam pod nesrečnim Meternihom ime 'Ilirja' vselej v cenzuri izbrisali, nismo mogli drugači kakor pisati in govoriti 'Slovenia'. [...], mi hočemo za naprej imenovati naše dežele, kjer Slovenci prebivamo, ali Slovenia ali Iliria, kakor jim je ljubši, nam je vse jedno, samo da se Slovenci sjdinimo.«²⁸⁵

Odlomek iz Majarjevega članka potrjuje, da je horonim Slovenija sicer res akademska skovanka zgodnjega 19. stoletja, kar pa obenem še ne pomeni, da bi si njegovi tvorci »izmislili« koncept, ki ga označuje. Očitno so slovenski preroditelji poznali nekatere primere srednje- in zgodnjenovoveške rabe latinskih in nemških horonimov za označevanje slovenskega etničnega prostora kot celote (*Iliria, regio Slavorum*) ali nekaterih njegovih posameznih delov (*Windische Mark, to je okolo Marburga in v Istrii*).²⁸⁶ Poleg tega je videti, da je imela Slovenija v zgodnjem 19. stoletju konkurenco v Iliriji ter da je k njeni uveljavitvi prispeva-

la Metternichova cenzura. S prehodom v moderno nacionalno dobo je torej podobno kot kranjski etnonim odpadel tudi ilirski horonim.

Odprto ostaja vprašanje, zakaj se narodno gibanje ni odločilo za besedno zvezo *slovenska dežela* oziroma v kolikšni meri je bil ta horonim v zgodnjem 19. stoletju prisoten. Kot omenjeno, obstajajo indici, da se je kontinuirano uporabljal na Spodnjem Štajerskem²⁸⁷ in morda celo ponekod na Koroškem,²⁸⁸ medtem ko je zahodno od vitanjske razvodnice in južno od Karavank njegova raba v 17. stoletju, kot kaže, izzvenela. Po drugi strani obstajajo indici, da bi lahko vzporedno s Slovenijo in Ilirijo v prvi polovici 19. stoletja tudi *slovenska dežela* ponovno začela dobivati integralni, vseslovenski pomen, saj se je nekajkrat pojavila v leposlovju.²⁸⁹ Verjetno pa ni naključje, da jo je v naslovu svojega *Zemljovida slovenske dežele in pokrajin* iz leta 1853 uporabil Peter Kozler.²⁹⁰

SKLEP

Na podlagi preučevanja samoopredelitev cele vrste oseb lahko torej zavrnilo trditvi o domnevni nerabi etnonima Slovenec za (samo)označevanje etnične pripadnosti pred 19. stoletjem ter o Primožu Trubarju kot njegovem domnevnem prvem zapisovalcu ali celo iznajditelju. V razpravi predstavljeni viri namreč kažejo, da je bil etnonim po do zdaj zbranih podatkih v slovenščini prvič zapisan že leta 1486, in sicer v ženski obliki Slovenka (*slouencha*). Njegovi rabi lahko sledimo v »nevtralnih« virih, kot so listinsko gradivo, sezname gostov romarskih hospicev, urbarji in sodni spisi. Od 16. stoletja so Slovenci na Kranjskem, Goriškem in deloma Spodnjem Štajerskem do vitanjske razvodnice sprejeli kranjsko ime, kranjsko-slovenska dihotomija pa je postopno splahnela v 19. stoletju, ko se je kranjsko ime ponovno umaknilo izvorno slovenskemu.

Študija je še pokazala, da ne drži trditev Jerneja Kosija in Roka Stergarja o domnevni odsotnosti v virih izkazanih identifikacij »s skupnostjo, ki bi se teritorialno v dobršni meri pokrivala s teritorijem, ki so ga za slovenskega sredi 19. stoletja razglasili slovenski nacionalisti«. Več »nev-

²⁸¹ Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 52–53.

²⁸² Primic je med drugim zapisal: *Moji Shtajarski Slovénzi fo na vakánzah sa Slovénio malo nabérali* (Primic, *Korespondenca*, št. 12, str. 42). O rabi besede Slovenija v drugem desetletju 19. stoletja gl. Kidrič, *Dobrovský*, str. 158. V javno rabo je novi horonim začel prehajati z Vodnikovo pesmijo *Ilirija zveličana*, nastalo okrog leta 1816 (Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 53), omembo v knjigi ruskega pisca Jurija Ivanoviča Venelina *Starodavni in današnji Slovenci*, objavljeni leta 1834 (Rugel, Slovenija), in naposled z znamenito pesmijo Jovana Vesela Koseskega *Slovenija presvitlimu, premilostljivimu gospodu in cesarju Ferdinandu Pervimu*, ki so jo Novice objavile 4. septembra 1844 (Koseški, Slovenija (spletni dostop)).

²⁸³ Höfler, *Trubarjevi »Lubi Slovenci«*, str. 53; isti, Slovenija – od kdaj (spletni dostop).

²⁸⁴ Majar, Slaveni, str. [17].

²⁸⁵ Prav tam, str. [17].

²⁸⁶ Prav tam, str. [17].

²⁸⁷ Pavel Jozef Šafárik je leta 1844 o tem zapisal: *der Winde in Steiermark nennt sich Slovéniz, Slovénz, Slovénz, seine Sprache Slovénshina, Slovénzhina, sein Land slovénška deshela* (Šafárik, *Slawische Alterthümer*, zv. 2, str. 32).

²⁸⁸ Gutschmann, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, str. 284.

²⁸⁹ Leta 1836 je bila v zbirki *Fabule ino pésmi* posthumno objavljena pesem Leopolda Volkmerja *Hvala slovenske deshele* (Volkmer, *Fabule*, str. 163–164). Z besedno zvezo *slovenska deshela* pa se srečamo tudi v leta 1845 objavljeni povesti Franca Malavašiča (Malavašič, *Erasem*, str. 17–18).

²⁹⁰ Kozler, *Zemljovid* (spletni dostop); Gašperič, *Stari zemljvidi*, str. 87–88.

tralnih« virov namreč jasno kaže obstoj takšnih identifikacij, in sicer med predstavniki vseh slojev predmoderne družbe na Slovenskem. S primeri avtoidentifikacij se, denimo, srečamo pri slovenskih romarjih v Porenje. Utečena romanja so leta 1495 botrovala ustanovitvi beneficija za duhovnika, ki je v Aachnu skrbel za duhovne potrebe *Christi fidelium nationis Slavoniae*. Slovenskega beneficija v »nemškem Rimu« za razliko od nekaterih drugih namreč ni ustanovil vladar, temveč mestna sveta Ljubljane in Kranja, kar kaže, da je koncept zrasel »od spodaj«.

Najočitnejši primer identifikacije s skupnostjo, ki jo označuje etnonim Slovenec, je način prepoznavanja romarjev, ki ga je verjetno v 17. stoletju opisal avtor romarske knjižice *Alt-Wenthen, oder Ungern Ordnungs Büchlein* Janez Jurij Feistritzer. Nemški gostitelji v Porenju so romarjem namreč zastavili vprašanje *Ste vi slovenci?*. Poleg tega so v knjižici kot geografski izvor božjepotnikov naštetje dežele Kranjska, Koroška in Štajerska z »obrobnimi območji« ob severnem Jadranu in ob meji z Osmani. Gre torej za očiten primer samoopredelitve preprostih ljudi s slovensko etnično skupnostjo, ki se je v ozemeljskem pogledu v dobri meri pokrivala s prostorom, ki ga je imel za slovenskega tako Primož Trubar v 16. stoletju kakor slovenski »nacionalisti« v 19. stoletju. Poleg tega so se s slovensko etnično skupnostjo identificirali protestantski pisci druge polovice 16. stoletja, o čemer priča njihova raba besedne zveze *my slovenzi*.

Viri kažejo tudi samoopredelitve ljudi različnega socialnega porekla s slovenskim etničnim prostorom kot celoto. Kljub temu, da slovenski etnični prostor do 20. stoletja nikoli ni bil zaključena političnouppravna entiteta, ga viri od 9. stoletja med drugim označujejo z različicami latinskega horonima *Slavonia*, s katerim se je do sredine 14. stoletja, kot kažejo raziskave Tomaža Lazarja, identificiral tukajšnji bojevnikiški stan. Latinskemu označevalcu se je najpozneje v zgodnjem 15. stoletju pridružil nemški *Windischland* z več variantami, pri protestantskih piscih druge polovice 16. stoletja pa naposled srečamo slovenski ustrezni *Slovenfka Deshela* in *Slouenske Deshele*. Poleg njih in dunajskih študentov so se s slovenskim prostorom identificirali preprosti ljudje, denimo, tovarniki iz spodnje Ziljske doline.

Vzporedno s karniolizacijo slovenskega etno- in lingvonima je v 17. stoletju (z)bledela raba integralnih označevalcev za slovenski etnični prostor, ki so se umaknili bolj razlikovalnemu kranjskemu imenu. Po vključitvi sosednjega kraljestva Slavonije v habsburško sestavljeno monarhijo je slovensko ime kot označevalec za slovenski etnični

ni prostor namreč izgubilo razločevalno funkcijo. Vendar se je horonim *Slovenska deshela*, kot kažejo preliminarne raziskave, obdržal vsaj na vzho- du Spodnje Štajerske. Poleg tega je slovensko ime ostalo v nekaterih parcialnih označevalcih za dele slovenskega etničnega prostora. Potem ko se v poznem 18. stoletju srečamo z novim označevalcem *Slavenski stran*, je v zgodnjem 19. stoletju nastalo domovinsko ime *Slovenia* z variantama *Slovenja* in *Slovenija*.

Ob tem gre dodati, da zgornji primeri hkrati ne zanikajo dejstva, da je prebivalstvo na Slovenskem v predmodernej dobi imelo tudi druge partikularne, lokalne ali ožje regionalne zavesti, da je pri meščanih in tržanih živela močna municipalna zavest in da se je plemstvo istovetilo z deželami ter tako bilo steber deželnih identitet. Slednje so se ravno v zgodnjem novem veku začele širiti po družbeni lestvici navzdol in so na predvečer nacionalne dobe med prebivalstvom po pomenu morda prehitele etnično pripadnost. Po drugi strani pa obravnavani primeri avtoidentifikacij jasno kažejo, da je prebivalstvo na Slovenskem poleg omenjenih lokalnih, regionalnih, municipalnih in deželnih kolektivnih identitet kontinuirano čutilo pripadnost slovenski etnični skupnosti in njenemu etničnemu prostoru kot celoti.

Na podlagi predstavljenih argumentov lahko zaključimo, da Hobsbawmov teoretski pristop za preučevanje slovenske etnogeneze pred pojavom narodnega gibanja ni ustrezen, saj temelji na apriorni negaciji slehernih povezav med predmodernimi občutki kolektivne pripadnosti, ki jih imenuje »protonacionalne vezi«, in moderni narodi.²⁹¹ Po drugi strani zgoraj predstavljeni primeri avtoidentifikacij s slovensko skupnostjo popolnoma ustrezajo kriterijem Hobsbawmove »delovne predpostavke«, ki narod razume kot »sleherno dovolj veliko skupino ljudi, katere člani se imajo za« njegove pripadnike.²⁹² Čeprav ni dvoma, da je francoska revolucija na področju kolektivnih identitet v Evropi sprožila tektonske spremembe, samovoljno negiranje slehernih povezav med »protonacionalnimi« in nacionalnimi identitetami ni utemeljeno.

Tako kot je Tovia U. Raun (2003) na podlagi empiričnih podatkov estonske izkušnje z nacionalizmom izpostavil neustreznost »striktnega modernističnega pristopa« za njeno preučevanje, lahko podobno sklenemo tudi za slovenski primer. Opravljene raziskave kažejo večjo ustreznost

²⁹¹ Hobsbawm, *Nacije*, str. 58–97; (izvirnik gl. Hobsbawm, *Nations*, str. 46–79 (zlasti str. 64 in 76)).

²⁹² Hobsbawm, *Nacije*, str. 16 (izvirnik gl. Hobsbawm, *Nations*, str. 8). Gl. tudi Hirschi, *The Origins*, str. 22–23.

razlagalnih pristopov Anthonyja D. Smitha s podarkom na vztrajnosti etničnih vezi in kulturnih občutij ter Adriana Hastingsa, ki izpostavlja pomen narodotvornosti krščanstva, čeprav avtorja pri nekaterih pomembnih vprašanih zastopata nasprotna stališča.²⁹³ Za konec pritrjujem izjavi Tomaža Lazarja, da »korenine slovenske identitete segajo nepretrgano v srednji vek – in da torej 'Slovenci' niso umetna, ahistorična tvorba, ki bi jo iz nič izumil šele Primož Trubar ali celo moderni nacionalizem«. ²⁹⁴

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AT-KLA – Kärntner Landesarchiv

KLA 213-B-9 St. (1382, julij 4., ?)

KLA 642, Klagenfurt, Gymnasium, sign. 2, 7.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Rokopisni oddelek, R 2868834.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 333, Zbirka listin Ljubljana.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv

Innerösterreichische Hofkammer (I. Ö. HK), Urbar und Buchreihe, K 104, U 37.

Stockurbare, Band 62, Heft 141.

ŠAK – Škofijski arhiv Koper

KA Dop 4/14.

ZRC SAZU, ISJFR = Znanstvenoraziskovalni center

SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Oddelek za zgodovino slovenskega jezika

Listkovna kartoteka za SSKJ16, s.v. slovenski.

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Ahačič, Kozma in Testen, Petra (ur.): *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

Ahačič, Kozma: *Stati inu obstat: prvih petdeset slovenskih knjig*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2021.

Ahačič, Kozma: Uraški biblijski zavod – Trubarjeva pot od navdušenja do razočaranja ter njegov odnos do hrvaških tiskov. *Slovenski jezik in književnost med kulturami* (ur. Matej Šekli in Lidija Rezoničnik),

Zbornik Slavističnega društva Slovenije 32. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2022, str. 225–238.

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*, *Linguistica et philologica* 28. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.

Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: protestantizem*, *Linguistica et philologica* 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

Alberi, Eugenio (ur.): *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato: Raccolte, annotate, ed edite*, Serie I, Volume I. Firenze: Tipografia all' insegna Clio, 1839.

Anderson, Benedict: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*, *Studia humanitatis*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.

Andritsch, Johann: *Die Matrikel der Universität Graz*, Band 2: 1630–1662. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1980.

Andritsch, Johann: *Studenten und Lehrer aus Ungar und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782): ein personengeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der Karl-Franzens-Universität in der Jesuitenperiode*, *Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark*, Band 22. Graz: Verlag der Historischen Landeskommision, 1965.

Armstrong, John A.: Pristop k nastanku narodov. *Študije o etnonacionalizmu* (ur. Rudi Rizman), Knjižna zbirka Krt 79. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 1991, str. 39–50.

Bartlett, Robert: English National Identity in the Middle Age. *The East Asian Journal for British History* 1, 2011, str. 1–12.

Baskar, Bojan: Romantični nacionalizem in genealoška drevesa v Cavalli-Sforzovi populacijski genetiki. (Cavalli Sforza in Luigi Luca): *Geni, ljudstva in jeziki*, Knjižna zbirka Temeljna dela. Ljubljana: Krtina, 2006, str. 245–261.

Berghe, Biologija nepotizma. *Študije o etnonacionalizmu* (ur. Rudi Rizman), Knjižna zbirka Krt 79. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 1991, str. 79–108.

Bewohner des Kaiserthums. *Oesterreichische National-Encyklopädie oder alphabetische Darlegung der wissenschaftigsten Eigenthümlichkeiten des österreichischen Kaiserthumes ... Verhältnisse* (ur. Franz Gräffer in Johann Jakob Czikan), zv. I. Wien: Mich. Schmidl's Witwe und Ign. Klang, 1838, str. 286–293.

Bohorič, Adam: *Arcticae horulae succisivae de Latino-carniolana literatura, ad Latinae linguae analogiam accommodata, Vnde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae linguae, cum Dalmatica et Croatica cognatio, facillè deprehenditur. Praemittuntur his omnibus, tabellae aliquot, Cyrilicam et Glagolitica, et in his Rutenicam et Moshoviticam Orthographiam continentes*. Vvitebergae: [Haeredes Iohan. Cratonis], 1584.

²⁹³ Glavna razlika med njima je verjetno v tem, da Smith narod pojmuje kot produkt modernosti, ki sicer temelji na starejših etničnih vezeh in tradicijah (Smith, Nations (spletni dostop)), medtem ko je narod za Hastingsa predmoderni koncept, pogojen z odnosom krščanstva do jezika in države (Hastings, *The Construction*, str. 185–209).

²⁹⁴ Lazar, Poznosrednjeveško vojskovanje, str. 78.

- Brunner, Otto: *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*. University of Pennsylvania Press: 2015.
- Buchanan, Ian: *A Dictionary of Critical Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Budak, Neven: Hrvatska hodočašća u Aachen. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 24, 1991, št. 1, str. 15–21.
- Budak, Neven: Hrvatski identitet između prošlosti i moderniteta. *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu* (ur. Neven Budak in Vjeran Katunarić). Zagreb: Pravni fakultet, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, 2010, str. 3–12.
- Budak, Neven: Kako se doista s jugonostalgijarskih pozicija može negirati hrvatska povijest ili o knjizi Johna V. A. Fine Ml. When Ethnicity did not Matter in the Balkans. A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods, Ann Arbor: The University of Michigan Press 2006, 652 str. *Radovi*, knj. 41, 2009, str. 487–495.
- Budak, Neven: Utjecaj migracija na promjene etničke (samo)identifikacije na prostoru srednjovjekovne Slavonije (prev. Saša Vuković). *Pro tempore* 15, 2020, str. 75–88.
- Byloff, Fritz: Johannes Wendtseisen, ein steirischer Hexenschriftsteller und Hexenverfolger. Ein Beitrag zur Psychologie des Richters. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, Jahrgang 26, 1931, str. 218–230.
- Caesar, Gaius Iulius: *Galska vojna*, Iz antičnega sveta 31. Maribor: Obzorja, 1999.
- Cvirn, Janez: Med nacionalizmom in nacionalno koeksistenco. Pieter M. Judson, *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*, Cambridge, Mass./London, Harvard University Press, 2007, 313 strani. *Zgodovinski časopis* 63, 2009, št. 1/2, str. 228–238.
- Črnčić, Ivan (ur.): Prilozi k razpravi: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 god. *Starine*, knjiga XVIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1886, str. 1–164.
- Črnčić, Ivan: Imena Slovjenin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije 1453 godine. *Rad JAZU*, knj. 78. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1886, str. 1–70.
- Ćirković, Sima M.: *The Serbs, The Peoples of Europe*. Malden (MA) [etc.]: Blackwell Publishing, 2004.
- Dalmatin, Jurij: *Biblia*. Wittenberg, 1584.
- Dalmatin, Jurij: *Jesus Sirah*. Ljubljana: 1575.
- Dalmatin, Jurij: *Ta kratki wirtemberski Catechismus*. Wittenberg, 1585.
- Dimitz, August (ur.): Historische Notizen aus den im Museal-Archiv aufbewahrten Kalendern des Bischofes Th. Chrön. *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain* 17, 1862, št. 3–4, str. 17–30, št. 11, str. 87–90, št. 12, str. 99–109.
- Elze, Theodor (ur.): *Primus Trubers Briefe mit den dazu gehörigen Schriftstücken gesammelt und erläutert von Theodor Elze*. Tübingen: Litterarische Verein in Stuttgart, 1897.
- Feystriker, Joannes Georg: *Alt-Wenden- oder Ungarn-Ordnungsbuchlein* (ur. Hans-Gunther Schmalenberg), Veröffentlichungen des Bischoflichen Diözesanarchivs Aachen, Band 45. Aachen: Einhard, 1993.
- Fuerst-Bjeliš, Borna: Territorialisation and de-territorialisation of the borderlands communities in the multicultural environment: Morlachia and Little Wallachia. *Acta geographica Bosniae et Herzegovinae* 12, 2014, št. 1, str. 45–53.
- Fujs, Metka: Prekmurje – podoba prostora. *Podravina* 3, 2004, št. 6, str. 49–62.
- Gabršček, Andrej: Goriški Slovenci: narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice, knj. 1: Od leta 1830 do 1900. Ljubljana: samozal., 1932.
- Gašperič, Primož in Šolar, Renata in Zorn, Matija: *Kartografski zakladi slovenskega ozemlja = Cartographic treasures of Slovenian territory*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610504276>
- Gašperič, Primož: Stari zemljevidi ozemlja Slovenije. *Historični seminar* 13, 2018, str. 67–94.
- Gestrin, Ferdo: Slovanske migracije v Italijo. *Zgodovina za vse* 4, 1997, št. 2, str. 5–13.
- Globočnik, Anton von: *Uebersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain*. Laibach: Selbstverlag, 1893.
- Golec, Boris: Der Wandel im ethnischen Gefüge der Steiermark. *Steiermark: wandel einer Landschaft im langen 18. Jahrhundert* (ur. Harald Heppner in Nikolaus Reisinger). Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2006, str. 69–89.
- Golec, Boris: Karniolizacija: stranpot v slovenski etnogenezi?. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja Kočev). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 147–197. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506423>
- Golec, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem: Po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*, Thesaurus memoriae, Opuscula 3. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612543839>
- Golec, Boris: Okoliščine nastanka Recljevega prevoda Gorskih bukev. *Gorske bukve 1582: Gornih bukv in krajevne svetlosti ofen inu potrjen general inu privilegium. Iz nov v slavenski jezik iztulmačan skuzi Andreja Recla, farmostra na Raki: znanstvenokritična izdaja* (ur. Alenka Jelovšek), Dela starejšega slovenskega slovstva, knj. 2, Zbrana dela slovenskih pesnikov in

- pisatelj, knj. 284. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021, str. 121–135, 298–299, 307–308.
- Golec, Boris: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem. *Zgodovinski časopis* 57, 2003, št. 1–2, str. 23–38.
- Grafenauer, Bogo: Wilhelm Neumann, Wirklichkeit und Idee des »windischen« Erzherzogtums Kärnten. Das Kärntner Landesbewusstsein und die österreichischen Freiheitsbriefe (Privilegium maius). *Südostdeutsches Archiv* III, 1961, str. 141–168. *Zgodovinski časopis* 15, 1961, str. 219–223.
- Granda, Stane: Iz jezikovne skupnosti v politični narod. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja* (ur. Kozma Ahačič in Petra Testen). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 215–246.
- Grdina, Igor: Nekaj opazk o vlogi Primoža Trubarja v začetkih slovenskega knjižnega jezika. (Grdina, Igor): *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja, 1999, str. 163–199.
- Grdina, Igor: Pripadnosti in identitete med preteklostjo in vizijami prihodnosti. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja* (ur. Kozma Ahačič in Petra Testen). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011, str. 9–20.
- Grdina, Igor: Slovensko samooblikovanje I. *30 let slovenske države* (ur. Darko Darovec in Dimitrij Rupel). Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Založba Annales; Marežige: Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe kulture in okolja, 2021, str. 11–18.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*, Del 1. Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Gutsmann, Oswald: *Deutsch-windisches Wörterbuch: mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*. Klagensfurt: gedruckt und im Verlage bey Iganz Aloys Edlen von Kleinmayer, K.K.J.Oe. Guber und Landschaftsbuchdrucker, 1789.
- Hacquet, Baltazar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*, Dritter Theil. Leipzig: bey Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1784.
- Haraksim, L'udoví t: Slovak Slavism and Panslavism. *Slovakia in History* (ur. Mikuláš Teich, Dušan Kováč in Martin D. Brown). Cambridge University Press, 2011, str. 101–119.
- Hastings, Adrian: *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*, The Wiles lectures given at the Queen's University of Belfast. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1997.
- Hauptmann, Ljudmil: Entstehung und Entwicklung Krains. *Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer Die Landgerichtskarte, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*. Abteilung I, Die Landgerichtskarte; Teil 4. Wien: A. Holzhausen, 1929, str. 316–483.
- Hauptmann, Ljudmil: *Nastanek in razvoj Kranjske*, Razprave in eseji 45. V Ljubljani: Slovenska matica, 1999.
- Herodotus: *Zgodbe / Herodot iz Halikarnasa*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
- Hipolit Novomeški: *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica. Ex pervetusto exemplari ad modernam in Carniolicâ Linguâ loquendi methodum acomodata, à plurimis expurgata mendis, & Germanicis aucta dictionibus. à Quodam Linguae Slavicae, Amatore in communem utilitatem, studiosae Juventuti, Interioris Auftriae, Specialiter Dedicata* (Adam ohořič). Labaci: formis J.G. Mayr ..., 1715.
- Hirschi, Caspar: *The Origins Of Nationalism. An Alternative History From Ancient Rome To Early Modern Germany*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Hobsbawm, Eric J.: *Nacije in nacionalizem po letu 1780: program, mit in resničnost*, Rdeča zbirka. Ljubljana: Založba / *cf., 2007.
- Hobsbawm, Eric J.: *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Höfler, Janez: Iz neke jezuitske anketne knjige. *Kronika* 21, 1973, št. 2, str. 105–109.
- Höfler, Janez: *Slovan, Sloven, Slovenec: Nekaj načelnih pripomb k poimenovanju Slovencev. Slovenci v zgodnjem srednjem veku: zbornik člankov* (ur. Borut Korun). Ljubljana: Svetovni slovenski kongres = Slovenian World Congress, 2012, str. 19–32.
- Höfler, Janez: *Trubarjevi »Lubi Slovenci« ali Slovenija pred 650 leti v Strasbourgu: o pojmu Slovenije v srednjem veku*. Ljubljana: avtor, 2009.
- Hroch, Miroslav: *Social preconditions of national revival in Europe: A comparative analysis of the social composition of patriotic groups among smaller European nations*. New York: Columbia University Press, 1985.
- Ivešić, Tomaž; Jernej Kosi: Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja. *Tretji dan: verski časopis študentov in izobražencev* 44, 2015, št. 1/2, str. 135–140.
- Janžekovič, Janez: Slovenski študenti na dunajski univerzi v 16. stoletju. *Kronika* 25, 1977, št. 3, str. 167–177.
- Jelić, Luka: Hrvatski zavod u Rimu. *Vjestnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva* 4, 1902, št. 1, str. 1–55.
- Jelovšek, Alenka (ur.): *Gorske bukve 1582: Gornih bukvi od krajlove svetlosti ofen inu potrjen general inu privilegium. Iz nov v slavenski jezik iztulmačan skuzi Andreja Recla, farmostru na Raki: znanstvenokritična izdaja*, Dela starejšega slovenskega slovstva, knj. 2, Zbra-

- na dela slovenskih pesnikov in pisateljev, knj. 284. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2021.
- Jug, Stanko: Slovenski »zapovedni list« iz leta 1570 in novi vinski davek. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 23, 1942, št. 1–4, str. 74–84.
- Južnič, Stane: *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.
- Kaplanis, Tassos A.: Antique Names and Self-Identification: Hellenes, Graikoi, and Romaioi from Late Byzantium to the Greek Nation-State. *Re-imagining the Past: Antiquity and Modern Greek Culture* (ur. Dimitris Tziouvas). Oxford: Oxford University Press, 2014, str. 81–97.
- Kastelic, Jože: Ilirik. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zv. 4. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 106–107.
- Kidrič, Franc: *Dobrovský in slovenski prepoved njegove dobe*, Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 7, Historični odsek I. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1930.
- Klein, Herbert: Der Saumhandel über die Tauern. *Mitt(h)eilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 90, 1950, str. 37–114.
- Klobčar, Marija: Prezrti zgodovinski kontekst izročila o kralju Matjažu. *Studia mythologica Slavica* 2023, št. 26, str. 121–143. DOI: <https://doi.org/10.3986/SMS20232604>
- Kočevar, Vanja: Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi?: Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (1.–3. del). *Zgodovinski časopis* 73, 2019, št. 1/2, str. 88–116; št. 3/4, str. 366–411; 74, 2020, št. 1/2, str. 38–95.
- Kočevar, Vanja: Družbena in identitetna mobilnost kranjskih deželnih stanov kot posledica protireformacije in katoliške obnove. *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris Golec). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, str. 101–179. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610502043>.
- Kočevar, Vanja: Generalni mandat cesarja Ferdinanda II. o verskih razmerah na Kranjskem iz leta 1631: (ne)prilagoditev kranjskih elit na protireformacijo in katoliško prenavo. *Acta Histriae* 30, 2022, št. 1, str. 67–100. DOI: <https://doi.org/10.19233/AH.2022.04>
- Kočevar, Vanja: Romanje slovenske »nacije« v Porenje kot znamenje etnične kolektivne identitete. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja Kočevar). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 299–355. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506423>
- Kočevar, Vanja: Vloga reformacije v slovenski etnogenezi: etnična kolektivna identiteta na premici zgodovine dolgega trajanja. *Stati inu obstatu* 17, 2021, št. 33, str. 13–46. DOI: [https://doi.org/10.26493/2590-9754.17\(33\)13-46](https://doi.org/10.26493/2590-9754.17(33)13-46)
- Komac, Andrej: *Od mejne grofije do dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*, Thesaurus memoriae. Dissertationes 5. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006.
- Korun, Borut (ur.): *Slovenci v zgodnjem srednjem veku: zbornik člankov*. Ljubljana: Svetovni slovenski kongres = Slovenian World Congress, 2012.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, Druga knjiga (l. 801–1000.). Ljubljana: Leonova družba, 1906.
- Kos, Milko: Beneška Slovenija – zgodovinsko ime. *Trinkov zbornik* (ur. Josip Birska in Andrej Budal). Trst: Gregorčičeva založba, 1946, str. 92–98.
- Kosi, Jernej in Rok Stergar: Kdaj so nastali »lubi Slovenci«? O identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis* 70, 2016, št. 3–4, str. 458–488.
- Kosi, Jernej: Je bil proces formiranja slovenskega naroda v 19. stoletju res zgolj končni nasledek tisočletne slovenske kontinuitete?. *Zgodovinski časopis* 64, 2010, št. 1–2, str. 154–175.
- Kosi, Jernej: *Kako je nastal slovenski narod: začetki slovenskega nacionalnega gibanja v prvi polovici 19. stoletja*, Zbirka Naprejl. Ljubljana: Sophia, 2016.
- Kosi, Jernej: O pogojenosti »nacionalne zgodovine« z »nacionalnim« – proces formiranja slovenskega naroda kot primer. *Evropski vplivi na slovensko družbo* (ur. Nevenka Troha, Mojca Šorn in Bojan Balkovec), Zbirka Zgodovinskega časopisa 35. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2008, str. 93–101.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek: cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998.
- Krelj, Sebastijan: *Otrozhia biblia*. Regensburg, 1566.
- Krelj, Sebastijan: *Postilla slovenska*. Regensburg, 1567.
- Lavrič, Ana: Upodobitve slovenskih svetnikov v kontekstu razvoja narodne zavesti. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja Kočevar). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 377–401. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506423>
- Lazar, Tomaž: Poznosrednjeveško vojskovanje kot kovačnica kolektivnih identitet: slovenska izkušnja?. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja Kočevar). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 53–84. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506423>
- Lencek, Rado L.: The terms Wende – Winde, Wendisch – Windisch in the Historiographic Tradition of the Slovene Lands. *Slovene studies: Journal of the Society for Slovene Studies* 12, 1990, št. 1, str. 93–97.
- Livk, Saša: *Zmožnost preživetja narodne identitete v pogojih globalizacije: preko nadnacionalnih identitet v glo-*

- balno identiteto: diplomsko delo*. Ljubljana: [S. Livk], 2009.
- Luschin von Ebengreuth, Arnold: Die windische Wallfahrt an den Niederrhein. *Archiv für Heimatkunde von Franz Schumi*, 2. Band. Laibach 1884, 1887.
- Luschin von Ebengreuth, Arnold: Windische Wallfahrer am Niederrhein. *Archiv für Heimatkunde: Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten* (ur. Franz Schumi), Band 2. Laibach 1884 und 1887, str. 72–108.
- Majer, Matija: Slaveni in Nemci. *Slovenija 1*, (torek, 18. julij) 1848, št. 5, str. [17].
- Makarovič, Gorazd: *Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke: Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo*, Razprave in eseji 60. Ljubljana: Društvo Slovenska matica, 2008.
- Malavašič, Franc: *Erasem is jame: povést is petnajstiga stoletja: s eno podobshino*. Ljubljana: Na prodaj v salsloshbi Janesa Giontini, 1845.
- Mandelc, Damjan: *Na mejah nacije: teorije in prakse nacionalizma*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za sociologijo, 2011.
- Mandušič, Iva: Bibliografija radova o bratovštini sv. Jeronima u Rimu. *Croatia Christiana periodica* 30, 2006, št. 57, str. 197–203.
- Mlinarič, Jože: *Kartuziji Žiže in Jurklošter*. Maribor: Obzorja, 1991.
- Moačanin, Fedor: Vojna krajina do kantonskog uređenja 1787. *Vojna krajina. Povijesni pregled – historiografija – rasprave* (ur. Dragutin Pavličević). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, 1984, str. 23–56.
- Mrva, Ivan in Daniel, David P. in Lengyelová, Tünde: Novi vek. *Slovaška zgodovina* (ur. Elena Mannová), *Zgodovina držav in narodov 1*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, str. 113–181.
- Müller, Jakob: Etno- in lingvonimi, povezani s Slovenci. *Slovenci v zgodnjem srednjem veku: zbornik članov* (ur. Borut Korun). Ljubljana: Svetovni slovenski kongres = Slovenian World Congress, 2012, str. 47–71.
- Müller, Jakob: Raba imena Slovenci v 16. stoletju. *Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002. Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih* (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2003, str. 21–41.
- Münkler, Herfried: Sprache als konstitutives Element nationaler Identität im Europa des späten Mittelalters. *Was heißt hier »fremd«? Studien zu Sprache und Fremdheit* (ur. Dirk Naguschewski and Jürgen Trabant), Studien und Materialien der Interdisziplinären Arbeitsgruppe die Herausforderung durch das Fremde der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. Berlin: Akademie, 1997, str. 115–135.
- Narat, Jožica: Kranjci in kranjsko v delih p. Stanislava Škrabca. *Škrabčeva misel IV: zbornik s simpozija 2002. Države, pokrajine, narodi, ljudstva in njih kulture ter znanosti v Škrabčevih delih* (ur. Jože Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica, 2003, str. 141–156.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi: oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*, *The-saurus memoriae. Dissertationes 7*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612541309>.
- Nared, Andrej: Kranjska in njeni deželni stanovi. *Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736: [razstava Arhiva Republike Slovenije: Narodna galerija, Galerija Narodni dom, 3. april–4. maj 2008, Peterokotni stolp Ljubljanskega gradu, 3.–29. april 2008]* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 10–33.
- Nemeš, Jaroslav: Prispevok k založenju uhorske kaplnky v Aachene kráľom Ľudovítom I. (1360). *Historický časopis* 67, 2019, št. 1, str. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.1.1>
- Neumann, Wilhelm: Wirklichkeit und Idee des »windischen« Erzherzogtums Kärnten. Das Kärntner Landesbewusstsein und die österreichischen Freiheitsbriefe (Privilegium maius). *Südostdeutsches Archiv* 3, 1961, št. 2, str. 141–168.
- Novak, France: Trubarjev Philopatridus Illyricus. *Jezikoslovni zapiski* 13, 2007, št. 1–2, str. 297–302. DOI: <https://doi.org/10.3986/jz.v13i1-2.2498>.
- Orel, Irena: Kranjski jezik v besedilih 16. in začetka 17. stoletja. *Reformacija na Slovenskem (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva)* (ur. Aleksander Bjelčević), Obdobja. Simpozij. Symposium 27. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, str. 401–415.
- Otorepec, Božo (ur.): *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*. zv. 4, Listine Mestnega arhiva Ljubljanskega 1471–1521. Ljubljana: Mestni arhiv Ljubljanski, 1959.
- Özirimli, Umut: *Theories of Nationalism. A Critical Introduction (Third Edition)*. London: MacMillan Education UK, 2017.
- Ožinger, Anton: Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365–1518). *Kronika* 23, 1975, št. 3, str. 149–153.
- Pálffy, Géza: Das Königreich Ungarn (1526–1699): Eine alte Regionalmacht innerhalb einer neuen Monarchie. *Herrschaft und Politik in Südosteuropa von 1300 bis 1800* (ur. Ulf Brunnbauer, Konrad Clewing in Oliver Jens Schmitt), Handbuch zur Geschichte Südosteuropas, Band 2. Berlin–Boston: Walter de Gruyter, 2021, str. 567–659. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110744392>

- Pálffy, Géza: *Hungary between two empires 1526–1711*, Studies in Hungarian History. Bloomington: Indiana University Press, 2021. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv21hrjwj>
- Pálffy, Géza: *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*. East European Monographs, DCCXXXV.; CHSP Hungarian Studies Series, 18. Boulder, Colorado: Social Science Monographs–Wayne; New Jersey: Center for Hungarian Studies and Publications, Inc.–New York: Distributed by Columbia University Press, 2009.
- Pavlin, Vojko: *Goriška – od zadnjih goriških grofov do habsburške dežele*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2017.
- Petrič, Franci: Romanje, *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zv. 10. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996, str. 280–281.
- Petrič, Hrvoje: O Kranjcima u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini od kraja 16. do početka 18. stoljeća: Prilog poznavanju slovensko-hrvatskih veza u ranoj novom vijeku. *Podravina* 18, 2019, št. 35, str. 177–189.
- Preinfalk, Miha: Rodbina Habsburžanov – Zgodovina vladarske hiše skozi prizmo cesarske titulacije Franca Jožefa I. *Franc Jožef* (ur. Gregor Antoličič). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016, str. 9–25.
- Prelesnik, Matija: Protireformacija na Kranjskem pod škofom Hrenom (Chroenom). *Katoliški obzornik* 5, 1901, št. 1, str. 3–17; št. 2, str. 99–115; št. 3, str. 205–224, št. 4, str. 297–341.
- Primic, Janez Nepomuk: *Novi némshko-slovénshki bukvar, al A. B. C. otrokon léhko sastoplen = Neues Slovenisch-Deutsches der Fassungskraft der Kinder angemessenes A. B. C.: welches auserlesene, leichte und belehrende Aufgaben, Erzählungen und Unterhaltungen enthält*. Grätz: im Verlag bey Josepha Miller, 1814.
- Quix, Christian: *Historische Beschreibung der Münsterkirche und der Heilighums-Fahrt in Aachen, nebst der Geschichte der Johannisherren. Mit 3 Abbildungen und 40 Urkunden*. Aachen: Gedruckt bei M. Ulrichs, Münsterplatz, 1825.
- Radics, Peter: »Provincia Sclavonia ali Slavonia«. *Ljubljanski zvon* 20, 1900, št. 5, str. 327–328.
- Radovanovič, Sašo: Čarovniški procesi v Ljutomeru 1612–1690. *SLO* 2024, št. 41/1, str. 26–33.
- Radovanovič, Sašo: Čarovniški procesi v Ljutomeru. *Zgodovinski listi* 4, 1995, št. 1, str. 4–12.
- Rajšp, Vincenc: O Slovencih na zemljevidih in širši evropski zavesti v 16. stoletju. *SLO: slovenski zgodovinski magazin*, september 2020, št. 3 (27), str. 22–25.
- Rajšp, Vincenc: O Slovencih na zemljevidih in v širši evropski zavesti v 16. stoletju. *SLO: časi, kraji, ljudje: slovenski zgodovinski magazin* 3, 2020, št. 27, str. 22–25.
- Raun, Toivo U.: Nineteenth- and early twentieth-century Estonian nationalism revisited. *Nations and Nationalism* 9, 2003, št. 1, str. 129–147.
- Reimann, Reinhard: Die kartographische Erfassung der Steiermark im 18. Jahrhundert. Steiermark. *Wandel einer Landschaft im langen 18. Jahrhundert* (ur. Harald Heppner in Nikolaus Reisinger). Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2006, str. 433–458.
- Rizman, Rudi (ur.): *Študije o etnonacionalizmu*, Knjižna zbirka Krt 79. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije, 1991.
- Rotar, Janez: Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetih. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, št. 3, str. 465–472.
- Rotar, Janez: Viri Trubarjevega poimenovanja dežel in ljudstev in njegova dediščina. *Zgodovinski časopis* 42, 1988, št. 3, str. 315–316.
- Ruddick, Andrea: »Becoming English«: Nationality, Terminology and Changing Sides in the Late Middle Ages. *Medieval Worlds* 2017, št. 5, str. 57–69.
- Rutar, Simon: Gostinjec (hospicij) sv. Jeronima v Rimu in pravice Slovencev do njega. *Slovenski narod* 19, 1886, št. 142, 143, 144.
- Schultz, Alwin: *Der Weisskunig. Nach den Dictaten und eigenhändigen Aufzeichnungen Kaiser Maximilians I.: Zusammengestellt von Marx Treitzsauerwein von Eherentreitz*. Wien: Adolf Holzhausen K. K. Hofbuchdrucker, 1888.
- Schuster, Leopold: *Fürstbischof Martin Brenner: ein Charakterbild aus der steirischen Reformations-Geschichte*. Graz & Leipzig: Verlag von Ulrich Moser, 1898.
- Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979.
- Slamič, Anton: Zavod sv. Hieronima v Rimu in Slovenici. *Bogoslovni vestnik*, 2, 1922, št. 1, str. 20–35.
- Smith, Anthony D.: Adrian Hastings on nations and nationalism. *Nations and Nationalism* 9, 2003, št. 1, str. 25–28.
- Smith, Anthony D.: *Nacionalizem: teorija, ideologija, zgodovina*, Knjižna zbirka Krt 133. Ljubljana: Krtina, 2005.
- Smith, Anthony D.: *The Ethnic Origins*. Oxford; New York: B. Blackwell, 1989.
- Snoj, Marko in Greenberg, Marc L.: O jeziku slovanskih prebivalcev med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled jezikoslovcev). *Zgodovinski časopis* 66, 2012, št. 3–4, str. 276–305.
- Snoj, Marko: O jeziku naših prednikov na prelomu prvega tisočletja. *Slovenci v zgodnjem srednjem veku: zbornik člankov* (ur. Borut Korun). Ljubljana: Svetovni slovenski kongres = Slovenian World Congress, 2012, str. 73–92.
- Snoj, Marko: Slovanski jezik v vzhodnih Alpah na prelomu prvega in drugega tisočletja, slovenščina in Slovenci. *Kolektivne identitete skozi prizmo zgodovine dolgega trajanja: slovenski pogledi* (ur. Vanja Kočever). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 11–25. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506423>

- Spreitzhofer, Karl: Die Innerösterreichischen Zentralbehörden und die Verwaltung der innerösterreichischen Länder bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts. *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918: ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918: zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918: guida storico-bibliografica* (ur. Jože Žontar), Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 15. Graz [etc.]: Steiermärkisches Landesarchiv [etc.], 1988, str. 18–30.
- Spreitzhofer, Karl: Notranjeavstrijska centralna oblastva in uprava notranjeavstrijskih dežel do srede 18. stoletja. *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Ländern Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918: ein historisch-bibliographischer Führer = Priročniki in karte o organizacijski strukturi v deželah Koroški, Kranjski, Primorju in Štajerski do leta 1918: zgodovinsko-bibliografski vodnik = Manuali e carte sulle strutture amministrative nelle province di Carinzia, Carniola, Litorale e Stiria fino al 1918: guida storico-bibliografica* (ur. Jože Žontar), Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 15. Graz [etc.]: Steiermärkisches Landesarchiv [etc.], 1988, str. 64–75.
- Staběj, Jože: Janez Anton Apostel – pater Bernard: Dictionarium Germanico-Slavonicum 1760. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 43, 1972, št. 2, str. 263–274.
- Staběj, Jože: *Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje*, Razprave = Dissertationes / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, 6. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1965.
- Stanisavljević, Mirko: Zaključci Hrvatskog Sabora 1631–1693 (kratki registri). *Arhivski vjesnik* 3, 1960, št. 1, str. 157–210.
- Šafárik, Pavel Jozef: *Slawische Alterthümer*, Zweiter Band. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann, 1844.
- Štih, Peter: Slovenci. Ime. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), zv. II. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997, str. 165–166.
- Štuhec, Marko: Evropa in slovenski prostor v 16. stoletju. *Grad Khislstein in zgodbe rodbine Khisl* (ur. Veronika Pflaum in Marjana Žibert). Kranj: Gorenjski muzej, 2018, str. 6–12.
- Torkar, Silvo: Gorazd Makarovič, Ko še nismo bili Slovenci in Slovenke. Novoveške etnične identitete pred slovensko narodno zavestjo [...]. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 48, 2008, št. 3/4, str. 116–117.
- Trost, Matija: *Ena lepa inu pridna prediga*. Tübingen, 1588.
- Trubar, Primož: *Catechismus*. Tübingen, 1555.
- Trubar, Primož: *Catechismus*. Schwäbisch Hall, 1550.
- Trubar, Primož: *Abecedarium*. Tübingen, 1555.
- Trubar, Primož: *Articuli oli deili, te prave stare vere kerszhanske*. Tübingen, 1562.
- Trubar, Primož: *Catechismus s dveima islagama*. Tübingen, 1575.
- Trubar, Primož: *En regishter, ena kratka Pofstilla*. Tübingen, 1558.
- Trubar, Primož: *Hifhna Postilla*. Tübingen, 1595.
- Trubar, Primož: *Nemški spisi [Elektronski vir]: 1550–1581*, Zbirka Zbrana dela Primoža Trubarja (ur. Edvard Vrečko), zv. II. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2011.
- Trubar, Primož: *Noviga testamenta pusledni deil*. Tübingen, 1577.
- Trubar, Primož: *Pisma* (ur. Edvard Vrečko in Fanika Krajnc-Vrečko), Zbrana dela Primoža Trubarja, zv. 10. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2015.
- Trubar, Primož: *Pisma [Elektronski vir]*, Zbirka Zbrana dela Primoža Trubarja (ur. Edvard Vrečko in Fanika Krajnc-Vrečko), zv. 10. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2015.
- Trubar, Primož: *Svetiga Pavla lystuvi*. Tübingen, 1567.
- Trubar, Primož: *Svetiga Pavla ta dva listy*. Tübingen, 1561.
- Trubar, Primož: *Ta celi Catechismus*. Tübingen, 1574.
- Trubar, Primož: *Ta celi novi Teftament*. Tübingen, 1581–1582.
- Trubar, Primož: *Ta drugi deil tiga Noviga testamenta*. Tübingen, 1560.
- Trubar, Primož: *Ta evangeli svetiga Matevsha*. Tübingen, 1555.
- Trubar, Primož: *Ta prvi deil tiga Noviga testamenta*. Tübingen, 1557.
- Tulščak, Janž: *Kerfzhanske leiipe molitve*. Ljubljana, 1579.
- Uličný, Ferdinand: Etnický vývoj Slovákov v 10. až 13. storočí. *Studia Historica Tyrnaviensia* VI., 2006, str. 33–42.
- Uličný, Ferdinand: Etnonymy Sklávov, Sclavi, Slovieni, Slováci, Slovania. *Historický časopis* 60, 2012, št. 2, str. 301–330.
- Uličný, Ferdinand: Latinské etnonymá Slovákov v stredoveku a novoveku: Sclavi, Pannoni, Slavi. *Historický časopis* 64, 2016, št. 3, str. 497–509.
- Uličný, Ferdinand: Toponymum Slovensko – pôvod a obsah názvu. *Historický časopis* 62, 2014, št. 3, str. 545–554.
- Valvasor, Johann Weichard von: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain [...]*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Vilfan, Sergij: Območja okrožij in Lava[n]tinske škofije v Slomškovem času. *130 let visokega šolstva v Mariboru: zbornik simpozija* (ur. Avguštin Lah). Mari-

- bor: Škofijski ordinariat; Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 44–54.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilhar, Srečko: O Marini Slovenki iz vasi Dekanov pri Koprju. *Jadranski koledar*, 1969, str. 213–214.
- Voje, Ignacij: Odkupovanje slovenskih sužnjev iz turškega ujetništva. (Ignacij Voje): *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete 1996, str. 91–109.
- Volkmer, Leopold: *Leopolda Volkmera ... Fabule ino pésmi / špravil ino s' kratkim Volkmer'vim shivlenjom na svetlo dal Anton Janes Murko*. V' Gradzi: na prodaj v' Fr. Ferstl'vi knigarnji, Janesa Lovrenza Greinera, 1836.
- Vramec, Anton: *Kronika: vezda znovich zpravljena kratka szlouenzkim iezikom po D. Antolu pope Vramcze kano-uniku zagrebechkom*. Stampane v Lublane: po Iuane Manline, 1578.
- Vrhovec, Johann: Der schwäbische Chronist Burghard Zink und eine interessante Schule zu Reifnitz in Unterkrain. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 13, 1900, št. 1, str. 1–16.
- Weiss, Janez: *Študenti iz današnje Bele krajine na univerzah na Dunaju in v Gradcu v času med 1400 in 1700*. Črnomelj: Mladinski center BIT, 2013.
- Winkelbauer, Thomas: 1526 – die Entstehung der zusammengesetzten Monarchie der österreichischen Linie des Hauses Habsburg. *Von Lier nach Brüssel: Schlüsseljahre österreichischer Geschichte (1496–1995)* (ur. Martin Scheutz in Arno Strohmeier). Innsbruck: [u.a.], 2010, str. 59–78.
- Žvanut, Maja: *Slovenci v šestnajstem stoletju*. Ljubljana: Narodni muzej, 1986.
- SPLETNE STRANI**
- ENCIKLOPEDIJE IN SLOVARJI**
- Brockhaus Bilder-Conversations-Lexikon. Zeno (<http://www.zeno.org/brockhaus-1837>).
- Castro, Joseph de: Charte von Inner-Oestreich nach den neuesten astronomischen Ortsbestimmungen und andern Hülfquellen [...]. Wien: T. Mollo, 1812. *Univerzita Karlova* (<https://www.digitalniknihovna.cz/cuni>).
- Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm* (<https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid=A000001>).
- Digitalna knjižnica Slovenije* (<http://www.dlib.si>).
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (<https://www.enciklopedija.hr/>).
- Hrvatski institut za povijest* (<https://www.isp.hr/>).
- Johnson, Samuel. *A Dictionary of the English Language*. 1755, 1773. Edited by Beth Rapp Young, Jack Lynch, William Dorner, Amy Larner Giroux, Carmen Faye Mathes, and Abigail Moreshead. 2021 (<https://johnsonsdictionaryonline.com>).
- Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* (www.fran.si).
- Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenec, Dictionarium Latino-Carnolicum (1680–1710)* (www.fran.si).
- Snoj, Marko: *Slovar Pohlinovega jezika* (www.fran.si).
- Turk, Josip: Hren, Tomaž (1560–1630). *Slovenska biografija* (<https://www.slovenska-biografija.si/>).
- ZEMLJEVIDI**
- Berghaus, Heinrich in Poppey, Carl: Deutschland, Niederlande, Belgien und Schweiz: National, Sprach, Dialect Verschiedenheit. Entworfen im April 1847. 8te Abtheilung: Ethnographie No 9. Gestochen v. C. Poppey. Gotha: J. Perthes. 1848. *Internet Archive* (<https://archive.org/>).
- Berghaus, Heinrich: Ethnographische Karte von Europa. Auf F.v. Stulpnagel's geogr. Feichnung Zusammengestellt von Potsdam Im Marz 1845; im Stich vollendet November 1846, von Madel II in Weimar. Gotha, bei Justus Perthes. 1847. *David Rumsey Map Collection* (<https://www.davidrumsey.com/>).
- Desjardins, Constant.: Carte ethnographique ou tableau des peuples de l'Europe classés d'après leurs langues / par Ct Desjardins (1843). *Gallica* (<https://gallica.bnf.fr/accueil/fr/content/accueil=-fr?mode=desktop>).
- Desjardins, Constant: Ethnographische Karte von Europa, oder Darstellung der Haputvertheilung der europäischen Völker nach ihren Sprachen und Religions-Verschiedenheiten; der Jugend gewidmet von C. Desjardins, mit erklärendem Text von J.H. Diese Karte ist zu haben in Wien bei dem Herausgeber, Salvatorgasse Nr. 368, und in allen soliden Kunsthandlungen (1837). *David Rumsey Map Collection* (<https://www.davidrumsey.com/>).
- Europe as a queen map upright. *Wikimedia Commons* (https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page).
- Kozler, Peter in Knorr, Anton: Zemljovid slovenske dežele in pokrajin. *Digitalna knjižnica Slovenije* (<http://www.dlib.si>).
- Münster, Sebastian: Europa regina by Sebastian Münster. *Wikimedia Commons* (https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page).
- Obermüller, Wilhelm: Berbérie dans leur état actuel. Paris et Leipzig, 1842. *ETH-Bibliothek Zürich* (<https://www.e-rara.ch/zut>).
- Obermüller, Wilhelm: Les pays et les peuples de l'Europe, de l'Asie anterieure et de la Physikalischer Atlas. 8te Abtheilung, Ethnographie. No. 10 / Berghaus. Gotha: J. Perthes, 1846. *Univerzita Karlova* (<https://www.digitalniknihovna.cz/cuni>).
- Šafařík, Pavel Josef: *Slovanský zeměvid*. V Praze: [s.n.],

1842. *Univerzita Karlova* (<https://www.digitalniknihovna.cz/cuni>).
Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page).

SPLETNE OBJAVE TISKOVIN

- Gellner, Ernest: Do Nations Have Navels?. *Nations and Nationalism* 2, 1996, št. 3, str. 366–370 (<https://www.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/gellner/Warwick2.html#TOP>).
- Grdina, Igor: Homo novus v polemiki. *Pogledi*, 17. november 2014 (<https://pogledi.delo.si/pisma-bralcev/homo-novus-v-polemiki>).
- Grdina, Igor: Jerneju Kosiju v spominsko knjigo. *Pogledi*, 6. avgust 2014 (<https://pogledi.delo.si/pisma-bralcev/jerneju-kosiju-v-spominsko-knjigo>).
- Grdina, Igor: Praksa subvencio-nistične skupnosti. *Pogledi*, 26. september 2014 (<https://pogledi.delo.si/pisma-bralcev/praksa-subvencio-nisticne-skupnosti>).
- Grdina, Igor: Zamišljena ne zgodovina. *Pogledi*, 8. julij 2014 (<https://pogledi.delo.si/knjiga/zamisljena-ne-zgodovina>).
- Höfler, Janez: Kako je bilo s »Slovenijo« v Trubarjevem času?. *Družina* (<http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/kako-je-bilo-s-%C2%BBslovenijo%C2%AB-v-trubarjevem-casu?Open>).
- Höfler, Janez: Sclavenia, Sclavonia, Slavonia: Skupno ime za slovenski prostor v srednjem veku. *Družina* (<http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/sclavenia-sclavonia-slavonia?Open>).
- Höfler, Janez: Slovenija – od kdaj in kako?. *Družina* (<http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/slovenija-%E2%80%93-od-kdaj-in-kako?Open>).
- Höfler, Janez: Slovenija – od kdaj in kako?. *Družina*. <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/slovenija-%E2%80%93-od-kdaj-in-kako?Open> (21. 5. 2019).
- Kosi, Jernej: O zgodovinskih virih in njihovi interpretaciji. *Pogledi*, 9. julij 2014 (<https://pogledi.delo.si/knjiga/o-zgodovinskih-virih-njihovi-interpretaciji>).
- Rugel, Just: Slovenija že od leta 1834. *Revija SRP* (<https://web.archive.org/web/20180428120843/http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp61/jusru61/slove61.htm>).
- Smith, Anthony D.: Nations and their pasts. *Nations and Nationalism* 2, 1996, št. 3, str. 357–370 (<https://www.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/gellner/Warwick.html>).
- Stergar, Rok: Errare humanum est, perseverare autem diabolicum. *Pogledi*, 8. oktober 2014 (<https://pogledi.delo.si/pisma-bralcev/errare-humanum-est-perseverare-autem-diabolicum>).

Stergar, Rok: O teorijah zarote Igorja Grdine. *Pogledi*, 15. avgust 2014 (<https://pogledi.delo.si/pisma-bralcev/o-teorijah-zarote-igorja-grdine>).

Wakounig, Marija: Joachim Höslers Von Krain zu Slowenien. Die Anfänge der nationalen Differenzierungsprozesse in Krain und der Untersteiermark von der Aufklärung bis zur Revolution 1768–1848. R. Oldenbourg Verlag München 2006. 414 S. = Südosteuropäische Arbeiten, 126. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. Neue Folge, 57 (2009) H. 3, S. 441–443 (http://www.dokumente.ios-regensburg.de/JGO/Rez/Wakounig_Hoesler_Von_Krain.html).

SUMMARY

Theory and Practice of Researching the History of Slovenian Collective Identity

The discussion addresses the question of studying the origins of Slovenian collective identity by critically assessing the “strictly modernist approach”, particularly its contested views regarding the assumed non-existence of a self-conscious Slovenian ethnic community before the mid-nineteenth century and regarding the allegedly unjustifiable use of the phrase “Slovenian ethnic territory” as a presumably historiographic phantasmagoria. Although the article does not a priori reject objective criteria for determining national or, rather, ethnic affiliation, it nonetheless embraces the constructivist challenge of modernism and examines premodern self-determination with 1) the ethnonym ‘Slovenian’, 2) the Slovenian ethnic community, and 3) the Slovenian ethnic territory.

According to sources collected so far, the ethnonym ‘Slovenian’ was first recorded in the Slovenian language—specifically, in the feminine form *slouencha* (modern *Slovenka*)—in 1486, hence, well before the Protestant literature emerged in the mid-sixteenth century, and its continued use may be traced in so-called neutral sources, such as charter materials, lists of guests lodged at pilgrimage hospices, urbanisms, judicial documents, and so on. From the sixteenth century onwards, Slovenians in Carniola, Gorizia, and partly also in Lower Styria as far as the Vitanje watershed adopted the ethnonym and linguonym ‘Carniolan’ among other reasons to distinguish themselves more easily from other Slavic peoples, most notably the Slavonians. On the other hand, the dichotomy between the designations ‘Carniolan’ and ‘Slovenian’ gradually faded during the nineteenth century, as the Carniolan designation gave way to the original Slovenian name.

The discussion also sets forth several examples of self-identification with the Slovenian ethnic community by both Protestant writers alongside Primož Trubar (*Primus Truber*) and Ljubljana’s bishop Tomaž Hren (*Thomas Chrön*), the central figure of the Catholic Restoration, as well as by students from different social strata, including

several noblemen. Featuring as the prime example of Slovenian identification among members of lower social strata is Slovenian pilgrimage to Rheinland, which in 1495 led to the establishment of a benefice in Aachen for a priest versed in the Slovenian language. Testifying to this being a “bottom-up” concept is the fact that benefices for the spiritual purposes of the *Christi fidelium nationis Sclavoniae* were not set up by the sovereign but rather by the city councils of Ljubljana and Kranj. In addition, the pilgrims’ identity was attested to by the fact that their German hosts identified them with the question: *Ste vi slovenci?* [Are you Slovenians?].

Sources, moreover, point to people from different social backgrounds identifying with the Slovenian ethnic territory as a whole, even though the latter never constituted a full-blown political-administrative entity until the twentieth century. From the ninth century onwards, medieval sources referred to it using the Latin choronym *Sclavonia* and its variants, followed by the German term *Windischland* no later than the early fifteenth century. The Slovenian variants of foreign-language signifiers, *Slovenfka Deshela* and *Slouenske Deshele*, were finally recorded by Protestant writers in the second half of the sixteenth

century. In parallel to the Carniolization of the Slovenian ethnonym and linguonym, the seventeenth century witnessed a waning use of integral signifiers for the Slovenian ethnic territory, which regained momentum with the occurrence of the national movement in the early nineteenth century and with the emergence of the modern choronym Slovenia.

In conclusion, it ought to be stressed that the examples presented above do not deny the fact that the inhabitants of premodern Slovenian territory also formed other—partial, local, or regional—kinds of consciousness, that town and market-town dwellers cultivated a strong municipal consciousness, and that the nobility identified with provinces, thus constituting the pillar of provincial identities. It was precisely in the Early Modern Period that the latter began to spread down the social scale and on the eve of the age of nationalism took precedence over ethnic affiliation. On the other hand, the examples of self-identification discussed here clearly demonstrate that, apart from other collective identities, the inhabitants of Slovenian territory also felt an affiliation with the Slovenian ethnic community, which is thus rooted in the Middle Ages rather than the period of Protestantism or even nationalism.